

ÁDÁM LÁSZLÓ

A VÁLSÁG

ÉS A
GAZDASÁGI KIBONTAKOZÁS
ÚTJA



B U D A P E S T , 1 9 2 6 .

MAGYAR PIAC KIADÁSA

16182. – Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.-T., Nyomdája.

BEVEZETÉS.

Miért fordul a tömegek figyelme a közgazdasági kérdések felé? – A közgazdaság jelentősége – Tanít a válság – A tudatlanság pesszimizmusa – Miért fontos mindenki számára a közgazdasági események tanulmányozása? – A holnap problémája

Tagadhatatlan: sokkal szélesebb körök, nagyobb társadalmi rétegek érdeklődnek ma a közgazdaság problémái iránt, mint akár egy évtizeddel ezelőtt és a gazdasági élet számtalan, eddig csak a szakkörök által vitatott problémája vonult most az általános érdeklődés homlokterébe. Kit érdekeltek azelőtt a külföldi hitelek, az állami beruházások, vagy akár a kereskedelmi szerződések? Talán a kereskedőt, a gyárost, a vállalkozót, akiket közvetlenül érintettek ezek az események, de szélesebb rétegekben alig akadtak olyanok, akik figyelemmel kísérték volna pl. a magyar valuta külföldi értékelését.

Ma ezen a téren is gyökeresen megváltozott a helyzet. Népszerű lett a közgazdaság, hiszen a nagy tömegek horribilis, eddig nem tapasztalt veszteségei népszerűsítették kínos-keserves iskolájukkal a gazdasági élet rejtelmesnek látszó törvényeit.

Mert mi a közgazdaság? A pénzkeresés, a kenyér problémája voltaképpen – a több és jobb ke-

nyér, a világos, levegős, egészséges lakás, a meleg ruha, a nyugodt, biztos, gondtalan öregség, a harmonikus, minél zavartalanabb, minél derűsebb élet problémája. Hogy felemelkedünk – vagy lesüllyedünk, hogy jóllakunk – vagy koplalunk, hogy melegedünk – vagy fázunk, élünk – vagy halunk: ezt mind a gazdasági élet alakulása írja elő kérlelhetetlen erejével. Ez uralkodik rajtunk, ez dirigál nemcsak a boltban, a műhelyben, a kazánok mellett és a pult mögött, hanem a konyhában, az ebédlőasztalunknál, vagy akár a gyermekszobában; ez kormányozza lépéseinket, mikor kenyér után futunk, de gondtalan sétánkat, nyugodt álmunkat is neki köszönhetjük.

Súlyos tandíjat fizetett ennek az országnak lakossága azokért a leckékért, amikből a közgazdaság tudományát tanulta. Nagy társadalmi rétegek sülyedtek ezalatt a polgári jómódból a nyomor ingoványába, az állandóan békésnek ígérkezett életből a mindennapi létért való küzdelem zavaros hullámaiba. Mennyi jaj, mennyi könny, mennyi átok és panasz komor gyászzenéje kísérte azt az átalakulást, ami a jómódban, harmonikus viszonyok között élő családok ezreit juttatta koldusbotra, nyomorúságra, ami öngyilkosságba, bűnbe kergetett olyanokat, kik néhány év előtt még a nyugodt, egyenletes élet boldogságát élvezhették. És sorsukat nem a maguk hibája, nem ballépésük, mulasztásuk okozta, hanem a viszonyok kérlelhetetlen ereje, a gazdasági élet hullámverése, ami menthe-

tétlenül elsöpri azt, aki nem iparkodik idején biztonságba árjának pusztító sodra elől.

A tőkepenzes, akinek tőkége egy-két hónap alatt kevesebbet ért, mint amennyit az előző évben a kamatok nyújtottak, – a nyugdíjas, aki egyszerre csak filléreket kapott a biztosnak hitt koronák helyett, – a tisztviselő, akinek fizetése napról-napra kevesebbet ért: – mind a gazdasági élet eseményeinek szomorú és ártatlan áldozatai. A lefelé vágató korona vitte magával vagyonuk roncsát; az ő hibájuk csupán az, hogy értelmetlenül nézték az idők, a viszonyok alakulását, remegő térdekkkel, meredten bámulták vagyonuk, tőkájük, keresetük roncsait, anélkül, hogy a változás okát felfogták volna. Azután jött a kapkodás, a börze, a játékörület, az értelmetlen tőzsdejáték, a hirtelen jött vagyon szédülete: hiszen így lesz ez mostan már mindig! Végül pedig a teljes gazdasági összeomlás, az értékek elértéktelenedése és csodák csodája: a megvetett, lenézett, becsmélrt magyar pénz javulása.

Egyszer fent, egyszer lent, de többször és többnyire lent – ez a sorsa a gazdasági dolgokban járatanl tömegeknek. De éppen az utolsó esztendők tapasztalatai mutatják, hogy nemcsak azok a rétegek esnek áldozatául a viszonyok változásának, akik eddig távol állottak a gazdasági élet eseményeitől, hogy nemcsak a tisztviselő, a lateiner, a munkás lesz játékszere az eseményeknek, hanem kiderült az is, hogy az úgynevezett „gazdaságilag iskolázottabb” rétegek: még a kereskedő, az iparos

is tömegesen hagyja ott a fogát, amikor az idők ke-reke fordul egyet és éppen oly értelmetlenül, éppen oly kétségbeesve nézi és segíti elő a maga tönkre-jutását, mint évekkel ezelőtt azok, akik hírből sem tudták, mi a valuta. Mindez pedig azért van így, mert gazdasági ismereteik egyoldalúak, mert szűk látókörből nézik az eseményeket, mert megriadnak, ha olyasmit látnak, ami még nem fordult elő a pra-xisukban.

A gazdálkodás egyik alaptörvénye azt követeli, hogy bár számításainkban, cselekedeteinkben mindig óvatosak legyünk, de egyúttal mindig bizakodók a jövőben. Elővigyázatosak, de nem félénkek, hanem bátrak akkor, amikor cselekedni kell. Ma – ha körülnézünk – mindenütt ennek fordítottját látjuk: az emberek többsége reményt-vesztett, kétségbe-esett pesszimista, aki nem hisz sem önmagában, sem embertársaiban, sem a jövőjében és emellett híjával van minden óvatosságnak, mindent koc-káztat és ezért gyakran mindent egyszerre veszít. Nem bízik a holnapban, nem bízik a békés munka eredményében, vakon hajszolja a hirtelen meggaz-dagodás esélyeit, amik természetesen keresztül-gázolnak rajta és a szerencsétlen tovább kínlódik, reményét, pénzét vesztvé, az eddiginél is vigaszta-lanabbik.

A mindennapi élet számtalan esetben, számta-lan változatban mutatja az élet hajótöröttjeinek re-ménytelen küzködését. A csődök, kényszeregyez-ségek a napilapok gazdasági rovatában, az öngyil-

kosságok és bűnesetek a napihírek között és a törvénytörési rovatban, – ezek mind a fentvázolt mentalitás eredményei. A kétségbeesés szüli a bűnt és a nyomort csakúgy, mint ahogyan kétségbeesés követi az élet csapásait, a viszonyok rosszra fordulását, az elszegényedést, sőt gyakran már az elszegényedés előrevetett árnyékát is.

Sehol sem bosszulja meg magát a tudatlanság annyira, mint a gazdasági életben. Mert itt az egzisztencia, a megélhetés és az életmód forog kockán; itt egy hiba esetleg helyrehozhatatlan károkat okoz, ami pedig a helyzet kellő felismerése esetén könnyí szerrel lett volna elkerülhető.

A gazdasági helyzet helyes megismerésére kell tehát mindenkinek törekednie, még pedig saját jól felfogott érdekében. Lehetünk műkedvelők a politikában, a kultúra, vagy az egyes tudományok terén, a közgazdaság azonban mindnyájunk húsába, vérebe vág, mi belőle, ő pedig belőlünk táplálkozik. Senki sem haladhat el tehát közömbösen a gazdasági élet eseményei mellett, senki sem nézheti félvállról, mivel sem törődve a jelenségek változását, hanem arra kell törekednie, hogy azoknak igaz valóját megismerve, a maga számára, üzlete számára és vagyoni viszonyainak javítására használhassa fel őket. Mindenkinek arra kell törekednie, hogy az események játékszere helyett azoknak ura, alakítója, egyik tényezője lehessen. Mindennek alapja pedig a helyes megismerés, a változások, az események felismerése.

A ma legégetőbb problémája: mit hoz a holnap?
 Mit rejt méhében a jövő? Újabb megpróbáltatásokat, vagy enyhülést a csapások után? Tovább-sülyedést, vagy felemelkedést? Jobb életet, vagy további nélkülözéseket? Békét, vagy harcot az összességnek és az egyeseknek?

Vagyis – ami ugyanazt jelenti, de a gazdasági élet nyelvén – hogyan alakulnak majd az árak, emelkedik vagy pedig szűnik a drágaság? A depresszió folytatódik vagy enyhül? Megindul vajjon az építkezés? Javulnak a kereseti viszonyok, vagy tovább terjed a pusztító munkanélküliség?

Embermilliók kérdezik ma egymástól és a sorstól: mit hoz a holnap? Mert jövő életüket dönti el aszerint, amint a remény ragyogó, rózsás színeivel ébred, vagy pedig szürkévé fakítja az eddigi kopár reménytelenséget. Az egyéni optimizmus és pesszimizmus azonban nem dönti el az eseményeket és az illúziók optimizmusa épp oly kevésbé befolyásolja azok menetét, mint a kétségbeesés pesszimizmusa.

A mai helyzet helyes felismerése az egyedüli módja annak, hogy a jövőre, a holnapra következzünk. A tegnap, ma és holnap nemcsak a naptárban követi egymást, hanem az események szoros láncolatában is összefűződnek. A mai helyzet a múltból fakad, a jövő pedig logikus eredménye lesz annak, ami ma alakul, erjed és forr a gazdasági élet örökké sustorgó katlanában.

I. F E J E Z E T.

Belgrád és Trianon.

1. *Az állami befolyás növekedése* – A háborús gazdálkodás lélektana – A központok világa – Szabályozzák a fogyasztást – Kifejlődik a rablógazdálkodás rendszere – Az egyéniség pusztulása – 2. *Társadalmi átalakulások a háborúban.* – Növekedik az áruhiány – Megindul a drágaság folyamata – A háború konjunktúrája – Akik mindent elveszítettek – 3. *A forradalmak közgazdasága* – Teljes központosítás: kizárólagos rablógazdálkodás – Az erőszak mint gazdasági tényező – A hatósági termelés fiaskója – Elfogynak a készletek – Út az államcsödhöz

Nem frázis, hanem a legkézzelfoghatóbb valóság, hogy a mai egészségtelen helyzet gyökereit a háborúban kell keresnünk. Nem frázis, bármennyire közhellyé vált is, hogy Belgrád és Trianon az a két oszlop, amin az utolsó évtized beteges, torz gazdasági épülete emelkedett. Minden baj, minden csapás kútforrása ezekben keresendő, a veszített háború tökepusztításában, az ország gazdasági szervezetének szétrombolásában és a pánikot nyomon követő államcsödbben.

De nem is lehetett ez másképpen, hiszen a háború alapján forgatta fel a régi gazdasági rendet. Fél század békés munkájának eredményébe gázolt bele, tele marokkal szórta szét, amit 50 esztendő szorgalma és takarékoskodása gyűjtött. Mindezt

anélkül, hogy valami kárpótlást nyújtott volna. Ellenkezőleg történt. Területi növekedés helyett az ország kétharmad része elveszett. Ahelyett, hogy új nyersanyagokhoz, új erőforrásokhoz segítette volna az országot, elvitte erdeinket, bányáinkat, vizierőnket és ahelyett, hogy új piacokat szerzett volna, felbontta még a régi összeköttetéseket is.

I. Az állami befolyás növekedése.

A háború kitörésétől kezdve fokról-fokra csökkent a vállalkozó kedv és a közgazdaság lépésről-lépésre az állam és a központok vezetése alá került. Az állami gazdálkodás túltengése következett be minden vonalon a legrövidebb időn belül és ennek folytán az egyéni kezdeményezés, az egyéni vállalkozás és az egyéni, az önálló tevékenység a minimumra szorítkozott.

Emlékezzünk csak a központok idejére. Ezek tulajdonképpen állami kartellek voltak, amiknek tevékenységét a központi hatalom irányította a hadviselés céljainak megfelelően. Nemcsak a hadsereget közvetlenül érintő iparágak kerültek így állami vezetés alá, hanem a gabonaértékesítéstől kezdve az élelmezéssel és ruházkodással kapcsolatos minden iparágat állami kartellekben, „központokban” egyesítettek. A malomipar és a vasipar éppúgy a hatóságok szigorú befolyása és ellenőrzése alatt állott, mint a falusi szatócs üzletében a liszt, vagy a petróleum.

Ezekben az időkben született a jegyrendszer és

ennek elmaradhatatlan kísérője: a sorbanállás, az ácsorgás, ami azután az asszonyok forradalmasításához vezetett. Ezekben az időkben az államhatalom írta elő, hogy ki mennyit fogyaszthat. Az állam ült a boltokban, az szolgálta ki a vevőt, pontosan ügyelve a mérlegre, nehogy több jusson a hivatalos fejadagnál. Az állam adagolta ki a szenet a gyárak kazánjaiba és a konyhák tűzhefyeibe egyaránt. Szabályozta a gyomrunkat, amikor előírta: hol, mikor, mennyi és milyen minőségű kenyeret vásárolhatunk. Előírta, hogy mikor és mennyi intenzitással világíthatjuk szobánkat; kiszabta a szövetet, amiből ruházódhatunk; kimérte a tüzelőanyagot, aminél melegedhetünk és kiszámolta a cukrot is, hogy legyen amivel keserű életünket kissé megédesíthetjük. Mindent központosítottak, mindent szabályoztak. Teljesen szabályozták, vagyis csökkentették a fogyasztást, de már a termelést nem tudták szabályozni, ehhez nem bizonyult elégségesnek pusztán a hatalmi szó.

A hatóságilag központosított gazdasági rendszer fő jellemzője és állandó kísérője: a rablógazdálkodás. Rablógazdálkodásnak azt a gazdasági rendszert nevezzük, amely nem termel, csak fogyaszt, feléli a meglevő készleteket anélkül, hogy gondoskodna az utánpótlásról. Nem törődik a holnappal, a vak véletlenre bízva a jövő esélyeit, csak a mának él, mert ma még van mit ennie, van mit felosztania. Ha pedig ez elfogyott, jöhet a vízözön! Valahogy majd csak lesz azután is!

Ilyen rablógazdálkodás indult meg a háború-

ban. Rablógazdálkodás folyt a mezőgazdaságban, hiszen egyelőre termett az istenáldotta jó magyar föld, belőle éltek úgyszólván kizárólag a központi hatalmak. Rablógazdálkodás folyt az iparban és a kereskedelemben is, ahol szakadatlan tartott a meglevő készletek, raktárak felélése és sehol elegendő tartalék, sehol elegendő új termelés a régi javak pótlására. Hatalmas tőkék pusztulnak el ekkor, régi évtizedes takarékoskodás eredményei, mert a termelés eredménye semmi téren sem bizonyul elégségesnek, hiába szorították mindjobban vissza a fogyasztás igényeit. Hozzájárult a válság elmélyüléséhez az a körülmény is, hogy a működő ipar egyoldalú irányban dolgozott, hiszen elsősorban a hadsereg igényeit kellett kielégíteni. A munkáskezek és vállalkozók zöme pedig a fronton küzdött, míg a front mögött a bürokrácia rozsdás kerekein igyekeztek továbbgördíteni a gazdasági élet kátyúba jutott szekerét.

Az emberi élet minden mozzanatát előírások szabályozták ezekben az időkben, nem csoda, ha az emberi önállóság érzése is kiveszöben volt már. Hiszen úgyszólván lehetett elhárítani az örökös gondoskodást és határozottan nagyobb kényelmet biztosított az eddigi életnél, amikor sokszor bizonytalan volt a holnap, amikor dolgozni kellett érte, törni magunkat, talán minden eredmény nélkül. Most nincs rizikó, a holnapról éppen úgy gondoskodik majd az állam, mint a máról, mi végezzük majd a kiosztott munkát, más pedig gondolkodik, intézkedik helyettünk. Főddolog az, hogy a jövő heti, a jövő havi fize-

tés biztos és tovább élünk, ha mindjárt korlátok között is. Mert a kenyér egyre kisebb és egyre barátságosabb: kell a liszt a szövetségeseknek. A jegyek száma egyre szaporodik, mert a gondviselő állam mindig több és több árut von hatósági kezelésbe. A cukor elfogy, de a szacharin éppen úgy megteszi. A német tudósok ezerszámra találják fel a pótlékokat, bebizonyítva minden egyes esetben, hogy eddigi életmódunk mennyire észszerűtlen, mennyire pazarló volt. A szántóföld termését a vegyészeti gyárakban akarják helyettesíteni a kémikusok, az sem csoda tehát, ha a sok hamisítvány között meghamisítják magát az embert, az emberek lelkét, ahogyan meghamisították az egész gazdasági életet.

A háború egyik legnagyobb gazdasági pusztítása az volt, hogy megölte a közgazdaság önállóságát, az egyéniség alkotó szelleme helyébe az állami mindenhatóság hivatali szellemét igyekezett plántálni. Mert, amíg a háborús idők a legnagyobb mértékben megkövetelték az erők egységesítését, összetartását és a cél egysége érdekében az eszközök egyirányú alkalmazását, addig a békegazdaság – éppen ellenkezőleg – állandóan az egyéniség felszabadítására törekedik, a korlátok, akadályok eltávolítására, minél nagyobb gazdasági szabadságra, mert a gazdasági élet hajtóereje az egyéni, önálló és szabad gazdasági tevékenységből ered.

2. Társadalmi átalakulások a háborúban.

Nagyarányú átalakításokat idézett elő a háború a magyar gazdasági életben. A termelés és a fo-

gyasztás között keletkezett diszharmónia természetesen a kereskedelem megbénulását vonta maga után. A nemzetközi kereskedelem úgyszólván teljesen megszűnt és gazdasági életünk kikapcsolódott a világforgalomból. Igaz, hogy hatósági intézkedések folytán – legalább eleinte – az árak nem emelkedtek oly mértékben, amint azt a viszonyok alakulása egyébként magával hozta volna, a piacnak azonban elsősorban árura van szüksége és az áruhiányon nem segít, bármennyire leszorítják is az árakat.

Az áru egyre kevesebb lett, a szükségletek pedig csak bizonyos határig fokozhatók le nagyobb veszedelem nélkül. Az áruhiány – ha lassú ütemben is – mégis csak drágított és a hús, a kenyér, a ruha, a cipő drágulását nem követte nyomon a jövedelmek emelkedése. A beosztás folytonosan nehezebb lett, a háziasszony sorsa egyre keservesebb, a családnak mindig többről kellett lemondani, hogy teljen a legszükségesebbre. A megszokottról való lemondás fájalmát eleinte még csillapítja a kötelességtudás, de amikor hosszú évekig tart ez az állapot és egyre csak romlik, anélkül, hogy bármi kilátással kecsegtetne is a javulásra, akkor elégedetlenséget szül és a társadalmi változások társadalmi zavarokhoz vezetnek. Így történt a világháborúban is.

Az igények visszaszorítása csökkentette az életstandardot, ami azután jelentős társadalmi átalakulásokat vont maga után és bár főleg a háború befejezése utáni években bontakoztak ki ezek az átalakulások, megfigyelhetők már a háború utolsó éveiben is. Voltak, akiket felvetett a háborús áradat, akik

számára konjunktúrát jelentett a háború. A hadiállapot közgazdasága bizonyos árukat, egyes iparágakat különösen favorizált, azokat, amelyekre a hadviseléssel kapcsolatban volt szükség és amelyek iránt állandó, sőt egyre fokozódó kereslet nyilvánult meg az államhatalom részéről. A fegyver- és muníciógyártás, a hadsereg ételmezése és ruházása hatalmas nyereségekhez juttatta az ezekkel foglalkozó iparágakat és azokat, akik idejében megtanulták a járást a háborús konjunktúra zeg-zugos útjain. A kincstár bőven és bőkezűen fizetett és egyre jobban felhajtotta ezeknek a cikkeknek az árát, míg a mutatkozó áruhiány számtalan közvetítő bekapcsolódását tette lehetővé. Így alakult ki a hírhedt lánckereskedelem, aminek hosszú láncában legtöbbször olyan kereskedők voltak a láncszemek, akik minden szakértelem nélkül intézték a rablógazdálkodás kereskedelmi részét. *Minél kevesebb lett az áru, annál több lett a közvetítő*, akik hatalmas konjunkturális nyereséghez jutottak egy-egy üzleten és soknak közülök rövid időn belül új vagyont sikerült megalapoznia.

Mások pedig alámerültek. Már a háború előtt megindult egyes társadalmi osztályok lezüllése és a jómódból való kiesése, akiknek a jövedelme ugyanis nem tartott lépést az áralakulással. A katonai szolgálat természetesen útját állotta az eddigi kereseti lehetőségeknek. Nagy tömegek életmódján javított ugyan a katonáskodás, hiszen biztos ellátást jelentett, segélyt a családnak, sőt sokaknál módot nyújtott még megtakarításokra is. De na-

gyon sokan voltak azok is, akiknek nem volt elég a hadnagyi, vagy a főhadnagyi jövedelem ahhoz, hogy a család eddigi életmódját folytathassa. Ezek összehúzták magukat, amíg lehetett, amíg társadalmi helyzetük ezt megengedte, azután pedig a vagyonukból kezdtek élni, a tőkéből, mert a kamatok nem bizonyultak elegendőnek. Gyorsan fogyott a takarékos esztendők gyümölcse, hiszen nem volt, aki pótolja, nem volt, aki útját állja a lassú, de biztos felélésnek. Mert a takarékoskodás most már csak odairányult, hogy ami még megvan, az minél tovább tartson.

A társadalmi átalakulások tehát két irányban haladtak a háború alatt, még pedig aszerint, amint az árszínvonal változott, amint a drágaság növekedett. Azok, akiknek jövedelme közvetlenül az árakból származott, azok hasznot húztak az ár-emelkedésből, amely egyenletes és tartós volt a háború folyamán. *Akiknek jövedelme azonban nem közvetlenül az árupiacon alakult ki, mint amilyenek a tisztviselők, munkások, tőkepénzesek és szabadfoglalkozásúak, azoknak jövedelmét és társadalmi helyzetét általában leszorította a háborús drágaság.*

3. A forradalmak közgazdasága.

Az 1918. esztendő meghozta az állami élet teljes összeomlását és ezután a közgazdaság fékevesztetten rohant a háborúban megkezdett útján a teljes züllés felé.

Mialatt az anarchikus állapotok minden egyéni

gazdasági tevékenységet lehetetlenné tettek, miáltal a teljes vagyon- és jogbizonytalanság csirájában ölte meg a vállalkozási kedvet, mind jobban és jobban haladt előre az állami beavatkozás, a teljes központosítás utáni törekvés. A forradalmak és az ellenforradalmak kora azután betetézte a folyamatot és a központi hatalom majd száz százalékgig vette kezébe az ország közgazdasági életének intézését. Nem volt nehéz dolga! A háborús esztendőök alaposan előkészítették a talajt, hiszen már évek során át folyt céltudatosan a kommunizálás, a fogyasztás, a termelés, az áruk szétosztásának hatósági szabályozása, sőt közvetlen intézése. Ide vezetett végül is az az állapot, ami lépésről-lépésre bürokráciával kívánta pótolni a magángazdasági szervezetet és hatalmi szóval akarta helyettesíteni a gazdasági élet hajtóerejét: az egyéni invenciót.

Amikor a központosítás teljesen kifejlődött, ugyanakkor érte el tetőfokát a rablógazdálkodás rendszere is. Az összefüggést épp úgy megtaláljuk most is, mint a háborús években. A hatósági szabályozás ismét csak a szétosztásra, a fogyasztás szervezésére szorítkozott és valóságos dühvel szervezte azt a keveset, amivel még rendelkezett. (Sőt ebben az időben nem egyszer tanúi voltunk annak, hogyan lehet szervezni, adminisztrálni a semmit.) A termelés azonban teljesen csődöt mondott, a készletek rohamosan fogytak, az élelmiszerellátás a koplalás állandósulását eredményezte, egyebekben pedig a közgazdasági tevékenység abban merült ki,

hogy az árut elvették attól, akinek volt. Mint ahogyan *a hatósági gazdálkodásnál mindig az erőszak, a rekvirálás, az elkobzás helyettesíti a termelést.*

Az állam gazdasági tevékenységét legjobban jellemzi: hogy benne is erősen szerephez jut, legtöbbször pedig dominálja az erőszak. Ezért normális keretekben csak kifelé nyilvánulhat ez a tevékenység, amikor a közgazdaság számára új piacokat szerez, vagy amikor nyersanyagokat igyekszik az eddiginél kedvezőbb módon biztosítani a hazai ipar számára. Történjen ez erőszakkal, hódítás, vagy gyarmatosítás útján, történjen bár többé-kevésbé békés úton, kereskedelmi szerződések megkötésével, az állam mindenkor hivatásának megfelelően a hazai közgazdaság, vagy egy részének érdekében jár el ilyenkor a külfölddel szemben. De ha egy kifelé impotens államhatalom saját polgárainak gazdasági tevékenységét támadja, ha a belföldön akar hódítani, ha polgárait akarja gyarmatosítani, - szembeállítva az államot a polgáiraival, - akkor ez a ténykedése is csupán erőszakban merül ki, de ez az erőszak ezúttal a belföld közgazdasága ellen irányul.

Az erőszakos termelés: rabszolgatermelés, amely már évszázadok óta nem alkalmas a szükségletek kielégítésére. A hiányt valahonnan pótolni kell, fel kell használni a meglévő készleteket, ha pedig az magánkézben van, akkor el kell venni. Azonban egyszer minden készlet elfogy, ha nem gondoskodnak utánpótlásról.

Amily mértékben pedig a készletek fogynak,

épp oly mértékben kell visszavonulnia a központi hatalomnak a gazdálkodás egyes ágaitól. Épp oly mértékben kell ismét utat nyitnia a magángazdálkodás előtt, amely végeredményben egyedül képes a termelés feladatának ellátására. Ez volt mindig a mindent központosítani akaró állam recipéje, amit a politikai viszonyok csak felszínesen módosítanak. A különböző esetekben lényegében mindegyik ezt a képet mutatja.

Nemcsak tartalékolásról, hanem a készletek felújításáról sem lehetett szó ezekben az időkben. Majdnem teljes mértékben szünetelt mind a mezőgazdasági, mind pedig az ipari termelés. A gazda csak magának termelt, a falunak nem volt feleslege a város számára, a város pedig nem tudta iparcikkkel ellátni a falut, mert elhamvadt a gyárak kazánjainak tüze. Súlyosbította a helyzetet ezekben az időkben, hogy az ingó vagyon egy része az általános anarchia elől a külföldre menekült és ezáltal is csökkentette a rohamosan fogyó nemzeti vagyont.

Időközben az ország területének megszállása, majd a trianoni feldarabolás teljessé tette a katasztrófát gazdasági téren is. Az évtizedek hosszú során át kiépített közgazdaság testének szét darabolása, a gazdasági relációk felbomlása még a máról holnapra való élést is alig tette lehetővé. Menekültek tömegei özönlötték el az országot, amely még az ittlakókat sem tudta ellátni, hiszen a románok éppen aratás után rabolták ki. Az emberek egy része is-

tállóvagyonokban lakott, az események forrása életükkel együtt otthonukat is mellékvágányra sodorta. A gyermekhalandóság egyre nőtt, úgyhogy a külföld segítsége kellett az új generáció megmentésére. A gyermekeket vonatszámra vitték a külföldre és a szülők örömmel váltak meg tőlük, mert itthonmaradásuk nyomorúságot és pusztulást jelentett volna számukra. Égető szükség volt a szeretetadományok külföldről jött csomagjaira is. A nyomorúság addig nem tapasztalt méreteket öltött azokban az időkben, amikor tetőfokát érte el az állami beavatkozás.

Az 1920. év folyamán már megkezdődött az államhatalom hátrálása a közgazdaság területéről és egyre több koncessziót nyert el a magángazdaság. Ez a visszavonulás elkerülhetetlenné vált és minden további halogatás a teljes katasztrófát sietette volna. Nem maradt más hátra: ismét munkába kellett állítani a gazdasági élet régi, kipróbált erőit, Azt a szervezetet, amely mellett egyedül életképes a közgazdaság. A magángazdaság azonban romhamazt talált az ország helyén.

Az állam gazdasági tevékenysége ugyanis államcsődhöz vezetett. A román megszállás és Trianon, a belső anarchikus állapotok, a termelés teljes csődje megrendítette a külföld bizalmát és a magyar valuta elindult szomorú útján lefelé. Az államnak nem volt hitele, nem lehetett hitele tehát a pénznek sem. A korona rohamosan esett és a bizalmat semmiféle kísérletezéssel sem lehetett helyreállí-

tani. Az állam kivonult az üzemekből, majd felhagyott a rekvirálásokkal, azonban a közvetlen állami gazdálkodást majdnem mindenütt az állami beavatkozás és ellenőrzés hatósági béklyóival pótolta, így került a házak kommunizálása helyébe a háztulajdon megkötése, az áruk hatósági szétosztása helyébe az ármaximálás és az uzsorabíróság intézménye, a közvetlen haszonrészesedés helyébe pedig az adók útján való nagyon is intenzív részesedés. Az átmenet, a központosított gazdálkodás épületének lebontása nagyon lassan, nagyon nehézkesen haladt már csak azért is, mert sok minden rejtőzött a kövek alatt, sokan húzódtak meg a romok árnyékában. És ezek az idők: az állami gazdálkodás lassú lebontása, a magángazdaság lassú éledése és az államcsőd külső jele: a koronaromlás lavinája termelte ki az 1922. és 1923. évek különös, egészségtelen, dohos levegőjű konjunktúráját.

II. FEJEZET.

A konjunktúra.

1. *A koronaromlás konjunktúrája.* – Devalváció -Hajsza az áruk után – A tőzsdei hossz – A tőzsde egyedüli pénzforrás – A textilkonjunktúra – A szokoltartozások – Mindent elborít a drágaság – 2. *Improduktív konjunktúra* – Fiktív értékek – Társadalmi eltolódások – A konjunktúra hősei – Adósok és hitelezők – Akik a tőzsdén pótolták a fizetést

I. A koronaromlás konjunktúrája.

Ez a közel másfél esztendőn át tartó konjunktúra a pusztuló pénz terméketlen konjunktúrája volt. Amikor Hegedűs Lóránt koronajavító akciója véglegesen elakadt, oly erővel indult meg a magyar valuta a lejtőn, hogy a koronatulajdonosok minden bizalmukat elvesztették a magyar pénzzel szemben.

Szabadulni a koronától! – ez lett a jelszó és ennek hangoztatásával páratlan hajsza indult meg az egyes árucikkek után, mert romló koronáját mindenki áruban, valutában, értékpapírban akarta valorizálni. Szédületes spekulációk kora következett be, először is a valutapiacra, ahol a külföldi fizetési eszközök árát verték fel addig nem látott magasságba, ami azután a bizalmatlan külföldi piacokon keresztül természetesen tovább rontotta a magyar pénzt. Amikor pedig a kormány a valutaforgalmat korlátozta, akkor az értékpapírpiacon, mégpedig a

részvénypiacra tódult az a rengeteg magyar korona, amit tulajdonosa értékálló formába akart öltöztetni. Ennek a mozgalomnak a következtében az értékpapírok árfolyama óriási mértékben emelkedett.

A nagy hosszt emlegetik ma is és minden biztonnal emlegetni fogják még hosszú ideig. Bár úgyszólván minden árucikk ára a magasba szökött a konjunktúra idejében, a helyzet igazi képét mégis az értékpapírpiac mutatja. Akkor mindenki tőzsdézett és minden harmadik ember tőzsdeügynök volt, az üzletekbe, lakásokba bankirodák telepedtek, az emberek úgy beszéltek a részvénytársaságokról és a részvényekről, mint a versenylóvakról szokás és már közgazdasági szakember gyanánt emlegették azt, aki visszaemlékezett a két hét előtti árfolyamokra. Azokban az időkben mindenki kiválasztotta azt a papírt, amelyiknek neve legjobban tetszett: megtette, mint ahogy valamikor a lutriba tettek – és nyert. Feltétlenül nyert, ötven, száz vagy százötven százalékot, de nyert. Nem is lehetett veszíteni, mert a nagy kereslet úgy hajtotta felfelé a papírok árfolyamát, mintha mind színaranyból lett volna. Pedig abban az időben nagyon kevés részvénytársaság fizetett osztalékot és ez az osztalék is alig haladta meg az árfolyamérték egy-két ezrelékét.

A tőzsdeláz úgyszólván mindenkit magával ragadott és lassankint az egész ország a Szabadságtér felé tódult. Sok minden közrejátszott ebben. A pénzromlás bizalmatlanná tett mindenkit a pénzre iránt, a tőzsde pedig teljes erővel reklámozta magát és minden játékos úgyszólván hólabdaszerűen hozta

ismerőseit, rokonait a tőzsdére. Ezenkívül a tőzsde volt ebben az időben a részvénytársaságok egyedüli pénzforrása. Soha az alaptőkeemelések nem voltak ily játzsi könnyedséggel lebonyolíthatók, mint akkor, amikor nagy ázsióval vásárolták a legobskurusabb vállalat erősen felhígított részvényeit is. A vállalatoknak tehát elsőrendű érdekük volt, hogy a tőzsdei hossz minél tovább tartson és mindent elkövettek ennek az érdekében. A részvénybevezetéseket, az alaptőkeemeléseket óriási reklám előzte meg. Az árfolyamemelkedések sokszor egy nap alatt 100-200 százalékra rúgtak, nem ritkán mesterséges úton, hogy a közönséggel megkedveltessék az illető részvényt. Egyik napról a másikra vagyonok keletkeztek a tőzsdén, úgyszólván a semmiből. Bár a kosztpénz gyakran túlhaladta a 10 százalékot, szívesen fizették ezt is, hiszen ennek többszörösét lehetett a hitelbe vásárolt papírokon megkeresni.

A gazda és a tisztviselő, az iparos és az ügyvéd egyaránt a tőzsde alkimistái közé állott, hogy kipróbálja a szerencséjét. A jómód hulláma csapott ki a tőzsdéről. Egyes kereskedelmi szakmákban jótékonyan éreztette hatását és ezeknek az árai messze a világparitás fölé ugrottak. Megnövekedett az autóforgalom és különösen jól ment az ékszerészeknek, a divatáruházaknak, a mulatóhelyeken pedig könnyen ment el a könnyen szerzett pénz.

Nagy hossz keletkezett még a textiliák piacán, amit itt is, más cikkeknel is erősen támogatott a behozatal korlátozása. A konjunktúra két éve alatt megtöbbszöröződött a textilkereskedők száma, de

ugyanez volt a helyzet más iparágakban is. A közvetítők számának növekedése ezúttal nem okozott bajt az egyes szakmákban, mert a haszonkulcs az áruhiány és a horribilis kereslet folytán a heti 10 százalékos kamatláb után igazodott.

Az abnormisan magas kereslet a pénzromlás jellegzetes kísérője volt. *Nem szükségletek hozták létre ezt a keresletet, nem a fogyasztás kielégítésére szolgált, hanem részben v agyonátmentésre, részben pedig spekulációs célokra*, amikor is a vevő további nyereség reményében vásárolta az árut. Nagyon gyakran hitelbe vett pénzen vásároltak, természetes tehát, hogy jóval a kamatokon felül akartak keresni.

A konjunktúra idejében a fogyasztás és termelés helyett az áru került a gazdasági élet központjába. Tekintet nélkül a termelésre és a fogyasztásra: *a már meglevő áru* játszotta az aranyborjú szerepét. Mert a termelést alig vitte előbbre a nagy konjunktúra és az árukészleteket behozatal sem gyarapította.

Ez a konjunktúra nem jelentette a fogyasztás konjunktúráját. A fogyasztás mostohagyermeké volt ezeknek az időknek, éppen a korona leromlása folytán. Az egyre növekvő árak sohasem tartottak lépést a fogyasztóképességgel, hanem mindig előtte haladtak és ezáltal az utóbbi sohasem bizonyult elég erősnek. A jövedelem, a fizetések beosztásáról szó sem lehetett, hiszen a pénz értékének folytonos változása lehetetlenné tett minden reális kalkulációt. A fogyasztás határozottan hiányt szenvedett a behozatal korlátozása miatt is, mert a belföldi termelés

alig néhány árucikkben tudta a fogyasztás szükségleteit kielégíteni. A drágaság nöttön-nőtt és mindenre egyaránt kiterjedt, mint a valutaromlás egyenes következménye. Ahány ponttal a korona esett, ugyanannyival emelkedtek az árak, ha nem is egyenletesen és rendszerint csak bizonyos idő elteltével, amikor a valutáris változás a piac minden ágában érvényesülhetett. Volt áru, amely azonnal reagált, másutt viszont csak nehezebben ment a kiegyenlítődé.

Az árszínvonal alakulása tehát nem volt egyenletes és különösen a fizetések és munkabérek nívója maradt vissza jelentékeny mértékben az általános árváltozásoktól. Ennek a különbségnek volt a következménye az, hogy az ipar a paritásnál olcsóbban termelt és ennek a különbségnek volt a következménye az az árdifferencia is, ami a koronaromlás idejében a belföldi és külföldi árucikkeknél mutatkozott. Azoknál az iparcikkeknél ugyanis, amelyeket a belföld is termel, a belföldi ár alacsonyabb volt, mint a külföldi, a világpiaci ár, éppen az alacsonyabb munkabérek és fizetések következtében. Elméletileg ez az export növekedésére kellett, hogy vezessen, a gyakorlatban azonban alig volt mit exportálni, olyan gyenge volt a termelés eredménye a konjunktúra éveiben.

Mert nem volt ez a konjunktúra a termelés igazi konjunktúrája sem, legfeljebb a termelők konjunktúrájának nevezhetjük. Nem volt a termelés konjunktúrája a nemzeti termelés szempontjából, mert a nemzeti vagyont nem gyarapította. Bár az elzárkó-

zás erősen kedvezett a gyáriparnak, ennek tevékenysége a számba alig jövő export mellett – jól-rosszul – csak a napi szükséglet kielégítésére szorítkozott. *A hatalmas tőzsdei és egyéb konjunkturális nyereségek alig egy-két vállalatnál szolgáltak rentábilis befektetések alapjául, a többit elnyelte a rezsi,* amely napról-napra duzzadt és nem számolt a való helyzettel, sem a túlméretezés veszedelmével.

A folytonos valutaingadozás rányomta a bélyegét ezeknek az éveknek közgazdaságára. Nemcsak a magyar valuta mozgott ebben az időben, hanem a kontinensnek úgyszólván minden valutája. Az osztrák korona, a német márka és a lengyel márka vezettek az elértéktelenedés terén, természetesen a rubel ekkor már valamennyit megelőzte. De ingadozott ezekben az időkben valamennyi utódállam valutája is, mindazon államoké, melyekkel üzleti összeköttetésben állottunk, tehát a magyar üzletembernek nemcsak a korona árváltozásaival, hanem a többi valuták meglepetéseivel is számolnia kellett. Valutaspekuláció lett minden üzlet és akarva, nem akarva valutaspekuláns lett a kereskedő, az iparos. Különösen a német márka rohamos elértéktelenedése juttatta nagy nyereségekhez a magyar importőrt, míg a textil- és a fakereskedők sokáig szomorúan emlegették azokat az időket, amikor a szokott rapid emelkedése rövid idő alatt megtöbbszörözte tartozásukat.

A forgalomnak ez a konjunktúrája hiába juttatta horribilis nyereséghez az ipart és kereskedelmet, mégis improduktív konjunktúra volt. Nem produkált semmi maradandót, nem épített, nem gondolt a hol-

napra, nem takarékoskodott, nem gyűjtött és nem fordított semmit beruházásra, egyszóval nem vitte előre gazdasági életünket. Ebben különbözött minden más konjunktúrától.

Nem emelkedést jelentett, csupán védekezést az elsüllyedés ellen. Akik fenn jártak a konjunktúra idejében, azok nem jutottak magasabb régiókba, csupán jói megkapaszkodtak, amikor a talaj süllyedni kezdett a lábuk alatt. Akik nem bírtak kigázolni az ingoványból, azok csodálkozva néztek fel rájuk és a mélységbe tekintve, ők maguk is csodálóztak: hogyan kerültek ilyen magasra! Pedig mindez optikai csalódás volt. Nem az arany tüze, csupán lidércfény játszott velük a romló valuta, az államcsőd ingoványában.

2. *Improduktív konjunktúra.*

Az óriásivá duzzadt áruforgalom nem nagy tömeg árunak a forgalmát jelentette, hanem azt, hogy *a meglévő kevés áru rengeteg kézen fordult meg igen gyors ütemben.* Így a fiktív-, az álértékek igen nagy tömege keletkezett, hiszen az áru kevés volt és ez a kevés áru mindig más és más kézen alakúit át egyre jobban romló papírkoronává. Ezek az álértékek a nagyszámok álértékei voltak, mert csupán a szám növekedett, való értékük pedig egyre csökkent. Minden kis érték felduzzadt, de nem értékben, hanem csak számban, kifelé sokat mutatott, többnek látszott, tényleg azonban leggyakrabban csökkent igazi, az aranyhoz mért értéke. Legjobban mutatják ezt az átértékelést a részvények, amelyek-

nek árfolyama papírkoronában egyre nőtt, míg aranyértéke egyre csökkent az alaptókéék felhígítása folytán.

A fiktív értékek mellett a fiktív emberek nagy tömegét termelte ki a konjunktúra. Fiktív kereskedőket és iparosokat, alvállalkozókat, akik az üzletember cégére mögé bújva minden kvalifikáció nélkül tarolták le a konjunktúra, mezőit, amelyeken csupán nekik termett virág. Fiktív vagytonokat varázsolt elő a konjunktúra szemfényvesztése, ha azonban meg akarta fogni valaki ezeket a vagytonokat, akkor elpárolgott az ujjai közül.

A koronaromlás és a konjunktúra természetesen jelentékeny társadalmi eltolódásokat idézett elő, folytatva azt, amit már a háború megkezdett. Most is főleg két irányban következtek be nagy változások.

A konjunkturális áremelkedések és koronaromlás egyes kihasználása nagy nyereséget juttatott azok számára, akik kellő bátorsággal aknázták ki a kínálgó helyzeteket. Minthogy az árszínvonal változása nem történt egyenletesen, a különbözetelek kihasználása állandó jövedelemforrásul kínálgózott. *A váltakozó egyszerre figyelte a korona frontját és az áru frontját és kis ügyességgel egyszerre kihasználta mindkettőnek a változásait. Különösen nagy jövedelmek mutatkoztak akkor, ha valaki hitelbe vett áruval spekulált.* Ugyanis a vásárlás és a fizetés közötti, gyakran csak egészen rövid időköz is elégséges volt arra, hogy azalatt a korona értéke

jelentősen csökkenjen, az áru pedig dráguljon. Az adós tehát jóval olcsóbb, jóval kevesebbet érő pénzben fizette meg tartozását, mint amennyit az az üzlet megkötésének időpontjában ért, a birtokában levő áru pedig a bekövetkezett koronaromlás folytán emelkedett. Ez a kétirányú eltolódás jelentékeny nyereséghez juttatta az élelmes vállalkozót, ha az illető elég bátor volt ahhoz, hogy a korona tartós romlására spekuláljon. Joggal nevezhetjük tehát ezt az időt az adósok konjunktúrájának is.

Az ilyen nyereségek főleg a nagykereskedelem nyereségei voltak, minthogy a nagykereskedelem rendszeresen jutott áruhitelhez. Míg azonban ezek a nyereségek az idők folyamán szerfelett labilisaknak bizonyultak és a konjunktúra elmúltával többnyire elpárologtak, a jelzálog-adósok nyeresége állandó maradt. Óriási összegeket nyertek ugyanis a földbirtokosok és a háztulajdonosok a korona értéktelenedése következtében, mert koronaadósságuk úgyszólván fokról-fokra olvadt le az eredeti adósság elenyésző kis hányadára.

Jellegzetes vonása az improduktív konjunktúrának, hogy ebben minden jövedelemeltolódás egyszerre két irányban érezteti a hatását. Amit valaki nyer, azt más elveszíti és ez a tétel élesen igazolódott be a konjunktúra üzleteinél. Amit az adósok nyertek, ugyanannyit veszítettek a hitelezők. A hitelezők ugyanis csak jóval később kezdték kikötni a koronaromlás elleni egyedüli védelmet: a valorizációt, a valorizálatlan koronakölcsönöknél pedig még

a horribilisan magas kamatok sem voltak elégségesek arra, hogy a pénzromlás következtében előállott veszteséget pótolják. A heti 8-10 százalékos koszípénzek is alig hozták be a veszteséget, annál kevésbé, hiszen a korona elértéktelenedésének irama sem volt egyenletes.

A legnagyobb veszteséget természetesen azok szenvedték, akik bíztak a korona jövőjében és nem merték elhinni, hogy a devalváció örökös lesz. Azok, akik bankban hagyták a pénzüket, akik hívek maradiak fixkamatozású papírjaikhoz, a hadikölcsönkhöz, azok kivétel nélkül súlyosan ráfizettek a nagy konjunktúrára. Ugyanígy jártak a fixfizetések is, akik örökös fizetésjavítási mozgalmakkal sem tudták elérni előbbi életstandardjukat. Még jobban jártak a hetibéres munkások, különösen azokban a szakmákban, ahol index alapján javították a fizetéseket. Azonban a havidíjasok, a magán- és közalkalmazottak, a tisztviselők nagy tömegeinek kezében néhány nap alatt elolvadt az elsején kézhez vett fizetés. Beosztásról, kalkulálásról természetesen szó sem lehetett ezekben az időkben, amikor a tisztviselő is a tőzsdén iparkodott sovány fizetését hitelbe vásárolt papírokkal kipótolni.

Ezek voltak a konjunktúra igazi áldozatai, akiknek sorsa összenőtt a magyar korona sorsával. A középosztály, az úgynevezett lateiner társadalom és a fixfizetéses alkalmazottak lezüllése rövid időn belül bekövetkezett. Ezeknek életmódja, fogyasztóképessége messze leromlott a békeévek életmódja

mögé az államcsőd éveiben, amikor az államnak sem pénze, sem hitele nem volt, amikor mindenki papírból akart aranyat csinálni. Ezzel szemben a kereskedő- és iparostársadalomnak az a része, amely idejében felismerte a viszonyok változását és együtt úszott az árral, ezek az úgynevezett újjgazdagok voltak az élet urai, akiket a társadalom felszínére vetett a sors. Nem azért, mintha ők emelkedtek volna, hanem azért, mert a többi lesülyedt. Ők a konjunktúra luftballonjához voltak kötve. Az vitte őket a szél irányában büszkén és bátran, míg egyszerre a stabil pénz szirtjén léket kapott a léghajó burka. Akkor azután kiderült, hogy nem volt benne más, csupán levegő.

III. FEJEZET.

A szanálás.

I. Stabil a korona – Miért kellett a külföld segítsége? – Bizalmatlanság – Koronajavítási kísérletek – A külföldi kölcsön szerepe – 2. *Egyensúlyban a budget* – Vagyoneklobzások – Növekednek a bevételek – Bankóprés helyett adóprés – A forgalmi adók rendszere – Változások az adózásban – 3. *Az igazi takarékoság* – Az állam visszavonul a magángazdaság területeiről – Takarékoskodás a funkciókban – A külföld bizalma – Helyreállt az államhitelek – Hitelezői kontroll

I. Stabil a korona.

A konjunktúra akkor ért véget, amikor a korona stabilizálódott, tehát 1924-ben. A stabilizációra való törekvés mindig kísértett, amióta megszűnt a pénz értékállandósága, bár ma már lassanként feledésbe merül az a harc, ami hosszú ideig dúlt az infláció és a defláció hívei között. A legkülönbözőbb jelszók kísértettek ezekben az időkben, mindenki valami csodaszert várt, ami egy csapásra orvosolja minden bajunkat. A legfantasztikusabb tervek hangzottak el, sokan vagyoneklobzást követeltek, radikális földreformot, állami kereskedelmet, a tőzsde bezárását, stb.

Mindössze egy kísérlet történt, amikor a tervezetések, az elméletek stádiumából a tettek terére lépett az állam pénzügyminisztere, hogy megkísé-

lelje a korona zuhanásának megállítását. Átmenetileg még a korona árfolyamának emelését is sikerrel vitte keresztül *Hegedűs* Lóránt, azonban néhány hónap leforgása alatt az ő kísérlete is csődbe jutott.

Nem is lehetett a koronát saját erőnkől stabilizálni. Azt a bizalmatlanságot, amivel a külföld és a belföld a magyar pénzzel szemben egyaránt viseltetett, saját erőnkől nem tudtuk eloszlatni. Mert nemcsak a külföld nézte bizalmatlan szemmel a magyar viszonyokat, a közgazdaság dezorganizált állapotát, a véget nem érő inflációt, hanem mink magunk sem bíztunk abban, hogy önerőnkől kilábaljunk a bajokból. A legjobban bizonyítják ezt az 1921. évi események, amikor a pénzügyminiszter koncepcióját a külföld a legnagyobb megértéssel fogadta, benn az országban azonban keresztülvihetetlennek bizonyult a deflációs politika. Az egységes közszellem teljes hiánya mellett természetesen hiányzott az egységes akarat is egy erélyes pénzügyi politika következetes keresztülvitelére. Jó tanáccsal mindenki szívesen szolgált, de áldozatot hozni a gyógyulás érdekében – azt nem akart senki. *Minden erőfeszítés kimerült a sopánkodásban.* Akkor már nagyon hozzászokott a beteg a betegszoba levegőjéhez, félt a friss levegőtől, nem akarta őszintén az igazi egészséget, fia pedig egy ország bizalmatlan a saját pénze iránt: nem bízhat abban a külföld sem.

A gazdasági életben azonban rendszerint a hitelezők érdekében áll az adós talpraállítása és sokszor keresztülviszik ezt nem az adós, hanem elsősorban a maguk érdekében. Minthogy saját erőnkől nem

tudtuk megváltoztatni az itteni egészségtelen viszonyokat, azért a szanálás a külföld segítségével, a külföldre támaszkodva ment végbe. A világ tudósai vizsgálták meg a magyar viszonyokat, a Nemzetek Szövetsége pedig határozatban mondotta ki, hogy a magyar pénzügyeket szanálni kell. A világgazdaság kölcsönt bocsájtott az állam rendelkezésére, a világ első bankja sietett a támogatásunkra, a font karolta fel a koronát és a hitelezők ellenőre bevonult Budapestre, hogy feltétlenül biztosítsa az elhatározott szanálás keresztülvitelét. Így azután a Népszövetség, a hitelező külföld és az Angol Bank zsírójával sikerült leszámítoltatni a magyar váltót – idehaza is és sikerült a korona iránti bizalmat többé-kevésbé a belföldön is helyreállítani.

Igaz, hogy a külföldi kölcsön alig került felhasználásra az államháztartás szanálása során. Azonban téves volna ebből arra következtetni, mintha a szanálás a külföldi kölcsön nélkül is – csupán egy energikus adóztatási rendszer keresztülhajtásával, illetve megfelelő takarékoskodás árán is sikerült volna. Téves ez a hit először is főképpen azért, mert az államháztartás egyensúlybáhozatalának feltételeit, a jövedelmek fokozását és a kiadások csökkentését keresztül sem lehetett volna vinni amiatt az általános bizalmatlanság miatt, ami azokban az időkben érthető reakciót szült minden Állami ténykedéssel szemben. Másrészt pedig éppen a külföldi kölcsön rendelkezésre állásának a *tudata* adta meg azt a nélkülözhetetlen biztonságot, ami azután a bizalmat szülte: először a külföld kölcsönadott pénze iránt,

azután közvetve a magyar kincstár iránt. *Nem a külföldi kölcsön, hanem az a tudat döntötte el a helyzetet, hogy a külföld segít*, a hálunk mögé áll és nem engedi szabadjára az eddig fejtelten gazdálkodást. Az a tudat hozta meg a stabilizálódásra szükséges lelki átalakulást, hogy a hatalmas *Angol Bank* segíti a Magyar Nemzeti Bankot és baj esetére rendelkezésünkre áll a külföld 250 millió aranykoronája.

Nem az erős adóztatás, hanem a bizalom helyreállítása volt a lényeges, ez volt a szanálás célja, ezt pedig egyedül a külföldi kölcsön adta meg, a külföld támogatása és felügyelete. Természetesen az előlegezett bizalmat ki is kellett érdemelni és a lehető leggyorsabban kellett rendbehozni, szanálni az állam pénzügyeit.

2. Egyensúlyban a budget.

Az eredményes munka legelső előfeltétele az infláció megszüntetése volt. Az infláció még a háború alatt vette kezdetét, amikor az állam növekvő szükségleteinek kielégítésére a megengedettnél nagyobb mértékben és mind gyakrabban nyúlt a bankópréshez, minthogy az adópénzek nagyon gyéren folytak be, de nem is lehetett volna eredményesen adóztatni ezekben az időkben. Folytatódott ez a pénzhamisítás az összeomlás után, amikor az állam jövedelmei éppen oly mértékben csökkentek, mint amily mértékben növekedtek a szükségletei. A hiányt fedezetlen papírpénz nyomásával pótolták a pénzügyminiszterek egészen 1924-ig (egyedül *Hegedűs* volt kivétel), amikor azután a rendelke-

zésre bocsátott külföldi kölcsön lett hivatva a hiány és a bankóprés pótlására.

Hogy azonban az infláció végleg elkerülhető legyen, ahhoz állandónak ígérkező intézkedésekkel kellett helyreállítani az egyensúlyt az államháztartás bevételi és kiadási tételei között. Ez a törekvés többé-kevésbé sikerrel is járt, mert az állam számadásai jóval rövidebb időn belül mutattak ki felesleget, mint ahogyan azt eredetileg tervezték. Tagadhatatlan azonban, hogy ugyanez az eredmény enyhébb adóztatással és keményebb takarékoskodással jóval simábban lett volna elérhető, mint ahogyan tényleg történt.

A magyar pénzügyminiszterek sohasem dicsekedhettek azzal, hogy adórendszerük kifogástalan, sőt ellenkezőleg. (Mentségükre szolgál talán, hogy kifogástalan adórendszer nincs.) Amikor azután a háború során a polgárság vérével adózott a hazának, nagyon érthető és érezhető módon megcsökkentek az adóbevételek. A forradalmak ezen a téren is anarchikus állapotokat teremtettek és a „nem adózunk” álláspontjáról csak nagyon lassan sikerült a visszatérés. Ez azonban nem a polgárság, hanem az állam bűne. Amikor ugyanis a központosító törekvések idejében az állam úgyszólván betársult a termelőhöz, a gyároshoz és a kereskedőhöz, amikor a rekvirálások és a központok, a behozatali és a kiviteli engedélyek, stb. útján az állam intézett úgyszólván minden gazdasági tevékenységet, akkor alig követelhetett polgáraitól még adófizetést is a nyereségrészesedésen felül.

A magángazdasági rendszerre való visszatérés során azután fokozatosan javultak a kincstár bevételei, bár az adórendszer visszásságai erősen hátráltatták a normális állapot kialakulását. *A konjunktúra éveiben az adózás az akkori viszonyokhoz simult és a gazdasági élet legjellegzetesebb momentumát, az óriásivá duzzadt forgalmat akarta megadóztatni.* Az egyenesadók alig folytak be és amit kézhezvett a kincstár, azt elértéktelenedett koronában kapta meg az eredeti követelés elenyésző hányadának értékében. Hiszen a kivetés az előző évre szólt, valorizálatlanul és mindig jóval később fizették be az adózók, amikor már a korona értéke messze alázuhant.

A földadót még át tudta változtatni a pénzügyi kormány búzaválutára, a többi egyenesadó helyett azonban inkább a fogyasztási és a forgalmi adó rendszerét építette ki és minden erejével ezt igyekezett – a maga módja szerint – tökéletesíteni. Közben az infláció állandó vagyonek Kobzása mellett vagyonsváltásokkal és kényszerkölcsönnel is operált, hogy az államháztartás egyre nagyobbó hiányát valahogyan kipótolja. A fő jövedelmi forrás azonban mindig a különféle fogyasztási és forgalmi adó maradt.

A korona stabilizálódásával azután egyszerre megnövekedett az egyenesadók jelentősége, amelyek ekkor már mind számottevőbb jövedelmet biztosítottak. A forgalmi adó egyre jobban akadályozta a folytonosan csökkenő forgalmat és egyre nagyobb terhet jelentett, ami azután az adókulcs leszállításához vezetett. Annál könnyebben tehette ezt a kor-

mány, mert minden vonalon amúgy is az egyenesadók rendszerének kiépítése kezdődött meg a válság éveiben. Így a forgalmi adó általánosítása is egyenesadó-jelleget adott ennek az adónemnek és tekintélyes jövedelmet biztosított akkor is, amikor a forgalom a minimumra csökkent.

Az adók állandó nagy jövedelmekhez juttatják a kincstárt, azonban aránytalanul súlyosan terhelik a lakosságot. Bizonyos könnyítések ugyan már mutatkoznak, azonban ezen a téren is gyökeres szabályozásra van szükség, amely minden tekintetben számol a fennálló viszonyokkal.

3. Az igazi takarékoság.

A rendkívül súlyos adóztatás minden bizonnyal elkerülhető lett volna, ha az államháztartás kiadási tételeinél nagyobb mértékben vitték volna keresztül a sokat hangoztatott takarékosági programot. A bürokrácia nálunk határozottan túlméretezett, túlhaladja az ország szükségletét, amit nagy mértékben az a balkezes politika idézett elő, amely a menekültek nagy tömegét a bürokratizmus szolgálatába állította, ahelyett, hogy idejében a gazdasági pályákra irányította volna őket. Ez természetesen megint csak annak a központosító politikának volt az eredménye, ami az utolsó évtizedben a gazdasági életet jellemezte és ami önálló existenciák helyett csupán hivatalnokokat nevelt a nemzet számára. Ha pedig figyelembe vesszük még azt is, hogy az egyes politikai pártok hatalomrajutásuk alkalmával tömegesen honorálták híveiket hivatalokkal –

egyáltalán nem csodálkozhatunk azon, hogy Csonka-magyarország közhivatalnok serege számra nézve felülmúlta a húszmillió lakosú Nagymagyarország: állami alkalmazottainak táborát.

A leépítés nehéz és fájdalmas volt. Alkalmazottainak tízezreit bocsájtotta el az állam, csupa olyan existenciát, akiket teljesen áthatott a közhivatalnok bürokratikus gondolkodásmódja. Másképpen, mint hivatalnokok alig tudtak ezek elhelyezkedni, viszont a gazdasági depresszió nagyon megnehezítette elhelyezkedésüket. Mindazonáltal ma még korántsem vitte keresztül a kormány az állami adminisztráció egyszerűsítését azért, hogy az alantas állami hivatalnokokat tömegesen bocsájtotta el. Még mindig nagyon sokat lehetne megtakarítani, különösen akkor, ha az állam teljesen leépíti majd azokat a szerveket, amelyek lépten-nyomon akadályozzák szabad működésében a magángazdaságot. *Nemcsak az emberekben, hanem elsősorban a funkciókban kell takarékoskodni.*

Nagyon lassan, nagyon nehézkesen történt a hatósági gazdálkodás rendszerének leépítése és koránt sincsen még befejezve. Pedig ez előfeltétele annak, hogy a rablógazdálkodás romjai végre eltakaríthatók legyenek és megindulhasson helyükön az építő munka. Valami haladás ugyan már ezen a téren is mutatkozik. Így a mezőgazdaság körében teljesen megszűntek már a rekvirálások, azonban a nehézkesen mozgó és nagy apparátust igénylő földbirtokreform még mindig erősen hátráltatja a mezőgazdasági termelést. A kiviteli nehézségek

megszüntetése minden tekintetben hasznára volt az iparnak és őstermelésnek. A külkereskedelem pedig minden irányban hasonlíthatatlanul szabadabban működik, mint akár csak egy évvel ezelőtt, ugyanígy a belkereskedelem is megszabadult már a hatóságok közvetlen áralakításának nyűgétől.

Viszont a *vámok útján* még ma is erőteljes befolyást gyakorol a piacra és az árak alakulására, ezáltal természetesen a fogyasztásra is az állam. ezenkívül a hatósági ellenőrzés, az állami gazdálkodásnak ez az utolsó etappja nagy mértékben befolyásolja még mindig elsősorban a kereskedelmet, de az ipart és a földművelést is. Még az adórendszer is olyan természetű, amely vexatórikus intézkedésekkel zavarja a magángazdaságot hivatásszerű tevékenységének kifejtésében. A bürokratikus akadályok teljes eltávolítása nem következett még be és ezen a téren még mindig éppen elég a lebontani való. Így a gazdasági szabadság helyreállítása vezet majd további takarékosagra az állam költségében.

Az államháztartás egyensúlya helyreállott és a szanálás eredménye ismét feltámasztotta az állam hitelét, miután az államesődöt likvidálta. Újra van pénze az országnak és ez a pénz stabil, árfolyama megingathatatlan, amire teljes biztonsággal lehet építeni. *Az államhitel és a pénz becsületének helyreállítása pedig az alapja annak, hogy Magyarország területén normális gazdasági élet alakulhasson ki és hogy hazánk intenzív módon bekapcsolódhasson a világgazdaság fogalmába.* Hiszen ma egy állam

sem önállósíthatja magát teljes mértékben gazdasági téren, amint ezt a mérhetetlenül nagy, hatalmas és természeti kincsekben oly gazdag Oroszország példája illusztrálja a legjobban.

Magyarország a háború óta nem jutott külföldi kölcsönhöz. Sem az államnak, sem a magángazdaságoknak nem hitelezett a külföld, a szanalási kölcsön volt az első fecske. Azóta azonban már könnyebben megy a külföldi hitelszerzés és mind a városok, mind pedig a magángazdaság könnyebben tudnak külföldi pénzhez jutni. Egyelőre ugyan a külföldi ajánlatok nagyrésze még rövidlejáratú, míg nálunk az elmúlt tizenkét esztendő tőkepusztításai után elsősorban hosszúlejáratú kölcsönökre van szükség. A mezőgazdaság, az ipar, a városok, az építkezés kivétel nélkül hosszúlejáratú kölcsönöket vár és ettől a külföld még idegenkedik. Minden jel arra mutat azonban, hogy a külföldi tőke kellő biztosíték mellett rövidesen felkeresi a jövedelmezőnek ígérkező befektetéseket és hosszú időre szóló elhelyezkedést is keres majd Magyarországon. Hiszen helyreállott már a külföldön az országunk iránti bizalom és csupán idő kérdése, hogy ezen a téren minden a rendes kerékvágásba jusson.

IV. FEJEZET.

A válság útja.

I. A válságot nem a szanálás hozta – A konjunktúra délibábja után a nyomor és nélkülözés – Hová lett a budget deficitje? – A közterhek hatása – *2. Hogyan jött a válság?* – Sorsjegy-láz – Ez a válság különbözik más válságoktól – A stabil korona hatásai – Régi bűnök büntetése – A gazdasági dermedtség kora

I. A válságot nem a szanálás hozta.

Az állam ügyeit rendbehozta a szanálás. Stabilizálta a koronát, helyreállította a külföld bizalmát, egyensúlyba hozta az államháztartást. Ugyanekkor pedig a magángazdaságok a legválságosabb helyzetben sínylődnek. Csődök, kényszeregyezségek kergetik egymást, a legnagyobb cégek inognak meg és válnak immobilá, a gyárak tömegesen szüntetik be a munkát, a vállalatok ezerszámra bocsátják el alkalmazottaikat, mert még a rezsit sem keresik meg. Senki sem vásárol, csak ami éppen a legszükségesebb. Soha nagyobb nyomor, több nélkülözés nem volt Magyarországon. Soha ennyi munkanélküli munkás és tisztviselő, soha ennyi munkanélküli üzem, soha ennyi éhes száj, ennyi öngyilkosság, soha ennyi kétségbeesett ember. Minden házbérnegyed, minden ultimo a gondok súlyát hozza. A boltokba alig jut vevő s minél több az áru a raktá-

ron, annál nagyobb gondot okoz. Csak a zálogházak forgalma növekedik egyre, ahol utolsó értékeiket váltják pénzzé az emberek. Minden olcsóbb lett bár. de senki sem tud vásárolni. Olcsó a pénz, még sincs hitel, mindenki bizalmatlan mindenkivel szemben.

Az állam szanálása idejében a magángazdaság a legnagyobb nyomorba jutott. Az államháztartás deficitje eltűnt, de ez a deficit ott található most minden magánháztartásban. Véget ért a konjunktúra esztelen láza, amely eltakarta az igazi nyomorúságot és a leplezetlen igazság a legrémítőbb képei mutatja.

Ez az állapot semmiesetre sem a szanálás következménye. Aki a szanálást okolja a mai nyomorúságért, az úgy tesz, mint aki a lámpát okolja azért, mert a fénye a bűntanyán visszataszító képet mutat. Hogy a helyzetet helyesen ítélhessük meg, le kell számolnunk azzal a hiedelemmel, mintha a válságot a szanálással járó súlyos terhek idézték volna elő. Ez a felfogás összecseréli az okot az okozattal. Mert igaz, hogy nagyon súlyosak azok az adóterhek, amikkel a szanálás sújtotta a polgárságot és igaz az is, hogy az államháztartás egyensúlyát jóval simábban, kevesebb teherrel, a magángazdaságok nagyobb kímélésével is helyre lehetett volna állítani, mint ahogyan az nálunk tényleg történt. Azonban ezek az adóterhek különösen azért váltak elviselhetetlenül súlyossá, mert a válság megbénította a forgalmat, elvette a vagyont és a jövedelmet.

A válság előrehaladásával bontakoztak ki teljes mértékben annak az adórendszernek a hibái, amely

a forgalmi és fogyasztási adókat állította az adózás gerincébe, minthogy ezek az adónemek lényegesen akadályozzák a forgalmat.

De nem a forgalmi adók hozták a válságot, amint a forgalmi adók megszüntetése sem hozná magával a válság enyhülését. Ma sokkal érzékenyebbek vagyunk az adókkal szemben, mert nincsen már miből adót fizetni, maga a válság azonban más forrásból táplálkozik, nem az adórendszer visszásgaiból.

A válság nem is a szanálással egyidőben tört ki, csupán akkor bontakozott ki teljes mértékében. A válság itt volt már 1918-ban és azóta egyre nőtt, terebélyesedett és a gazdasági élet mind nagyobb területét borította árnyékba. Csakhogy a konjunktúra elterelte róla a figyelmet, amikor fiktív értékeket csillogtatott meg arany gyanánt az ország népe előtt. Akkor a homokba dugta a fejét mindenki, akinek a konjunktúra pillanatnyilag kedvezett és semmit sem látott, pedig a baj már ott volt a közvetlen közelében. A konjunktúra kábító kódét tényleg a szanálás oszlatta el és a stabil korona világosságánál látjuk csak meg tisztán azt a nyomorúságot, amiben évek óta élünk. Most, a stabil korona mellett látjuk csak, mennyire hibás alapokon épült az a közgazdasági rend, amely a konjunktúra kábulatában az áruk után szaladva eltért a termelés és a fogyasztás által előírt egyedüli helyes útról. Most látjuk, hogy csak álkereslet volt az elmúlt évek kereslete és nem a fogyasztást szolgálta, hogy iparunk nagyon gyenge alapokon nyugszik. Most látjuk csak, hogy milyen sze-

gények vagyunk és ezt annál súlyosabban érezzük, mert hiszen éveken át gazdagnak tudtuk magunkat.

2. *Hogyan jött a válság?*

A válság első esztendejében különös tünetmennyiség jelent meg a közgazdaság egén: a sorsjegy-láz. Sorsjegyeket azelőtt is vásároltak Magyarországon, most azonban szinte lavinaszerűen növekedett meg a sorsjegykiadás vállalatok száma és milliószámra hozták forgalomba a legkülönbözőbb sorsjegyeket. A napilapok minden száma külön sorsjegy volt és a csecsemőgondozóktól az aggok házáig minden rendű és rangú egyesület bocsajtott ki sorsjegyeket, amiket potom néhány ezer koronáért vásároltak azok, akik hirtelen akartak meggazdagodni.

Érdekes visszfényre volt ez a sorsjegyláz a válság sivatagjában a konjunktúra leáldozott napjának. Egy utolsó fellángolás volt ez a kietlen éjszakában, egy utolsó próbálkozás: hátha mégis sikerül! A lelkekben ekkor még ott izzott a konjunktúra, a nagy tőzsdehossz emléke, ekkor még nem volt rajtuk erőt az apátia sem. Még sokan reménykedtek abban, hogy visszajönnek a régi napok és ezt a reményt fűtötték a sorsjegyek, amiknek főnyereménye kivétel nélkül vagy az arany volt, vagy pedig – egy automobil, ami akkor a jólétet szimbolizálta.

A sorsjegyláz ma már elmúlt, de jellemzi azt az időt is, ami utána következett. Válságok mindig voltak és mindig lesznek és a gazdasági életben úgyszólván periodikusan követik egymást. A vál-

ság tulajdonképpen azt jelenti, hogy megbomlik az árszínvonal harmóniája és a kereslet-kínálat alakulásában nincsen meg az összhang. Minthogy a munkamegosztás lehetetlenné teszi, hogy mindig pontosan kiegyenlítse egymást a termelés és a fogyasztás, ezért a kisebb-nagyobb válságok elkerülhetetlenek a gazdasági életben. Olyan betegségek ezek, amiket teljesen kiküszöbölni nem lehet, legfeljebb könnyebbé és veszélytelenebbé lehet tenni a lefolyásukat.

Ez a válság azonban nagyon sokban különbözik a rendszeres válságoktól és pedig azért, hogy sokkal súlyosabb természetű. Ez a válság a régi pénzzel együtt gyökeresen pusztította el a régi értékeket, amelyek éppen úgy devalválódtak, mint maga a pénz. Ez a válság úgyszólván tabula rasát csinált és nem csupán zökkenője a gazdasági élet menetének, hanem a föld nyílt meg a lábunk alatt, mindent elnyeléssel fenyegetve.

Azonkívül súlyosan esik latba az is, hogy *most a gazdasági életnek nincsenek tartalékjai, amiket harcba vethet az elpusztult értékek pótlására*, A tartalékok is ott pusztultak a koronaromlás máglyáján, úgyhogy ma már legtöbbször a pusztító életükkel küzdenek a pusztító válság ellen. Ennek a válságnak ijesztők a méretei, de ijesztő az a kifosztottság is, ahogyan a gazdasági élet magát védeni kényszerül.

A központosító törekvések csődje után újjáéledő magángazdaság mohón kezdett az új élethez. Az államhatalom visszavonulása lassan történt és

csak lépésről-lépésre adta ki kezéből az elfoglalva tartott gazdasági pozíciókat. A magángazdasági tevékenység számára eleinte kevés tér nyílt és ez a körülmény, valamint a koronaromlás az árukereslet irányába sodorta a gazdasági élet súlypontját. A közgazdaság központja az áru lett. Nem a termelés, *nem* az áru előállítás, hanem maga az áru, mint a vagyon egyedüli megtestesítője abban az időben, amikor nem volt állandó értékű pénz, az ingatlantulajdon pedig bizonytalan alapokon nyugodott.

A szanalás ezt a zuhanó koronára berendezkedett gazdasági *életet* találta és természetesen mindent gyökeresen megváltoztatott azáltal, hogy stabilizálta a pénzt, a gazdasági élet eme jellegzetes irányítóját. *Abban a pillanatban, amikor sikerült állandósítani a korona külföldi értékelését, amikor Zürich végre mindig ugyanazt a számot mutatta: kicsúszott a tálai nemcsak a konjunktúrára alapozott vállalatok, hanem az egész akkori gazdasági élet lába alól.* Ami természetes is. Hiszen a közgazdaság éveken keresztül minden idegszálával a mozgó, zuhanó koronához tapadt, hozzászokott a bizonytalansághoz, a kavargó, gomolygó tülekedéshez és idegenül érintette egyszerre a változás, a stabil élethez való visszatérés. Mint mikor a tengerész hosszú útja után először lép a szárazföldre: megtántorodik, hiányzik a víz örökös mozgása, a hajó állandó dülöngése. Most is megtántorodtak azok, akik a valuta folytonos hullámozása közepette éltek eddig és egyszerre csak állandósult a korona értéke.

Ebben a pillanatban megdermedt a gazdasági élet. A konjunktúra megszűnt és egymásután tűntek a semmibe a hamis értékek, amiket a konjunktúra termelt ki magából. Most is a tőzsde kezdte meg a sort. Az értékpapírok piacán olyan nagyarányú bessz fejlődött ki, ami a legtisztábban mutatja a válság óriási méreteit. Két éven át majdnem megszakítás nélkül tartott az áresés és a részvények régi árfo-lyamértéküknek igen nagy hányadát veszítették el. Ebben az időben már úgyszólván az ország egész lakossága érdekelve volt a tőzsdén, tehát már a tőzsdeválság is nagy pusztításokat okozott és alaposan előkészítette a talajt az elkövetkezendők számára. A megrémült részvénytulajdonosok természetesen ekkor is az állam beavatkozását sürgették, azonban sikertelenül.

A részvények szédületes zuhanása rövidesen éreztette hatását a gazdasági élet egész területén, ahol sűrű egymásutánban újultak ki a helyi bántalmak. Megroppantak a konjunkturális ipar és kereskedelem oszlopai, de a földrengés átcsapott a mezőgazdaságra is, a termelésre, a fogyasztásra, a kereskedelemre egyaránt; válogatás nélkül sújtotta a főnököt és az alkalmazottat, a vállalkozót és a munkást, a tisztviselőt: a munkanélküliség rémét idézve fel az országban.

Mindenesetre van valami összefüggés a szanálás és a magángazdaság nyomorúsága között. A szanálásra azonban szükség volt, bár vele egyidőben köszöntött be a gazdasági romlás. Szanálás nélkül egyenesen katasztrófába rohant volna az

ország, mert a folytonos koronaromlás előbb-utóbb gazdasági anarchiához vezetett volna, ami azután rendszerint a társadalmi anarchiát idézi fel. Ma, amikor a pénz- és hitelgazdaság korát éljük, az értékét állandóan változtató korona voltaképpen azt jelentette, hogy az országnak nem volt pénze, nem volt fix értékmérője, ami a gazdasági élet szabályozója és a hitelműveletek alapja lehetett volna. Pénz nélkül azonban nincsen takarékoság, nincsen tőkegyűjtés, nincs – mert nem is lehet – gyáripár, nagyüzem, nagykereskedelem. A cseregazdaságra való visszatérés pedig lehetetlen a huszadik században.

Elsősorban a közgazdaság jövője szempontjából volt szükség a szanálásra, a pénz értékének állandósítására, de szükség volt arra a gazdasági élet jelene érdekében is. Mert a mai nyomorúság oka nem az állandó értékű pénzben gyökeredzik, hanem abban, ami ezt megelőzte. A gazdasági élet alanyai – tehát nemcsak a termelő és a kereskedő, hanem minden fogyasztó – azért szenvednek ma, mert a tegnap vétkezett, a múlt bűneinek vagyunk az áldozatai.

Ha végignézzük az egyes foglalkozási ágak helyzetét, azt látjuk, hogy egy évtized mulasztásai és hibái miatt nyomorognak, pusztulnak ma száz-ekrek Csonkamagyarországon. A háború kitörése óta csak bontottak és rontottak a közgazdaság épületén és azon dolgoztak, hogy kiöljék az egyéniséget a magyar közgazdaságból.

Íme, itt az eredmény!

V. FEJEZET.

A mezőgazdaság válsága.

I. Az „agrárország”. – A föld eladósodása – Az agrár-válságok problémája – Maximálás és rekvirálás – 2. Agrárkonjunktúra – Magas gabonaárak – Tehermentesül a föld – Világkonjunktúra – Nem investál a gazda – 3. Válság fenyegeti a gabonatermelést – Az orosz verseny kilátásai – A földreform – Tőkehiány a mezőgazdaságban – Az agrárhitelek ügye

I. Az „agrárország”.

A mezőgazdaság volt nálunk mindig a dédelgetett kedvenc. Hogy agrárország vagyunk elsősorban – ezt a jelszót alaposan felhasználta a politika és ennek a jelszónak hangoztatásával rengeteget vétettek az őstermelés érdekei ellen. Legfeljebb mezőgazdákat, de nem a mezőgazdaságot istápolták eddig nálunk és ez az oka annak, hogy mezőgazdaságunk még ina is meglehetősen alacsony fokán áll a fejlődésnek és agrikultúránk után ítélve, inkább Európa Keletéhez, mint a Nyugathoz tartozunk.

Már a felületes szemlélet is azt mutatja, hogy a hazai földművelés és állattenyésztés messze visszamaradt attól a nívótól, amit a huszadik század intenzív gazdálkodásnak nevez. Pedig a talaj- és az éghajlati viszonyok mind arra predesztinálják ezt az országot, hogy tényleg tejjel-mézzel folyó Kánaán legyen, hogy a mezőgazdasági termelés oly szilárd fundamentuma legyen az iparnak, a keres-

kedelemnek, az egész gazdasági életnek, amelyre minden körülmények között biztosan lehet építeni. Az istenáldott magyar humusznak oly erőt kellene képviselnie, ami már önmagában gazdagságot és megelégedettséget jelent a négy folyó népe számára.

Ma azonban silány állatállomány, a külföldi mellett messze visszamaradó hozam, nyomorgó mezőgazdasági népesség jellemzi a magyar agrárizmust. A gazdaságok értékének csak kis hányadát teszi a felszerelés, a gépüzem kifejlesztése úgyszólván a jó erkölcsökkel ellenkezik, a kölcsönök nem anyira investícióra, mint inkább annak a kitolására szolgálnak. Nálunk a mezőgazdaság még mindig a múlt század dilettáns elgazdálkodását jelenti és nem a föld őserőinek minél racionálisabb, minél intenzívebb és minél szakszerűbb kihasználását a gazda és az egész nemzet számára.

Közbeszéd tárgya volt nálunk a háború előtt a mezőgazdaság eladósodása, mert az extenzív művelés nem bírta biztosítani azt a hozamot, amit az egyre fokozódó és kikerülhetetlen szükségletek megkívántak. Az árakat pedig a világgazdaság diktálta és azokat csak ideig-óráig és csak bizonyos határig befolyásolhatták a védővámok. Az árak, a termelés és a termelő szükségletei közötti viszony korántsem volt harmonikus és ez a körülmény vezett a föld eladósodására.

A mezőgazdaság örök problémája az, ami bizonyos időközökben kiújul mindenütt, minden ország közgazdaságában. Akár a termelés, akár az értékesítés, akár a hitel szempontjából nézzük, mindig

ugyanaz a probléma magva: hogy *a mezőgazdasági technika a dolog természete szerint konzervatív és mindig zökkenőkkel jár, amikor változott viszonyokhoz kell alkalmazkodnia.*

A mezőgazdasági termelés ugyanis nem cserélgetheti oly gyorsan a művelési ágakat és a művelési berendezéseket, mint pl. az ipar, amely könnyebben simul a piac változásaihoz mind a termelés módját, mind pedig a termelés mértékét illetően. Ezért azután a piac lényegesebb eseményei, különösen azok, amelyek a piac helyzetét erősebben befolyásolják, érzékenyen érintik a mezőgazdaságot. Így a háború előtt a tengerentúli verseny elhatalmasodása gyakorolt nagy befolyást a piacra és a mezőgazdaság energiájának nagy részét az ellene való védekezés kötötte le.

A védekezés első módja természetesen a védővám, amelynek itt az a feladata, hogy biztosítsa az elmaradt termelési módszer rentabilitását. Ideig-óráig eredményre vezet is a vámvédelem és különösen eredményre vezetett nálunk akkor, amikor a monarchia nagykiterjedésű piacot biztosított gabona-termelésünk számára. Azonban az extenzív termelés mellett a védővámok sem tudták megakadályozni az eladósodást, ami a mezőgazdasági depresszió második állomása.

Az eladósodás azután gyorsan bonyolítja tovább az eseményeket. *Az avultnak, vagy időszerűtlennek bizonyult termelési rendszer nem tudja fedezni az adósságok terhét,* a védővám által diktált terményár pedig drágítja a munkabért és az ipart. Felbomlik tehát az árszínvonal, nincsen meg a további össz-

hang a gabonaárak, az iparcikkek árai között, ami azután kihat a hitelviszonyokra. A gazda élete akkor már örökös küzködés az eladósodás ellen és a küzködés vége rendszerint vagy a lassú vegetálás, a nyomorgással egybekötött adósságtörlesztés, vagy pedig az, hogy a föld kicsúszik a gazda lába alól. Arra, hogy a termelést tegyék racionálisabbá, hogy a hozamot szaporítsák, illetve jövedelmezőbb gazdasági ágakra térjenek át csak nagynehezen szánták el magukat a gazdák. Rendszerint már későn, akkor, amikor már sokkal nehezebb volt az új; befektetésekhez szükséges tőke megszerzése.

A háború rendkívül súlyosbította a mezőgazdaság helyzetét. Egyrészt elvonta a földtől a munkaerőt, hiszen a földművelők nagyrésze katona volt. A rokkantak, az öregek, az asszonyok, a gyerekek művelték azt a földet, amelynek értékét és hozamát a nálunk dívó termelési rend folytán elsősorban nem a tőke, hanem a ráfordított munkaerő szabályozta, ennél fogva sokat veszített a termelés intenzivitása. Ehhez járult az ármaximálások és a rekvirálások rendszere, amely az értékesítést teljesen a hatóságok kénye-kedvének szolgáltatta ki.

A központosítás a mezőgazdaság átkát, leg-súlyosabb veszedelmét jelentette mind a háború, mind pedig a forradalmak alatt. A központosítás, az államhatalom beavatkozása a teljes tönkrejutás felé sodorta a falvak lakosságát, megnehezítette a békés termelés előfeltételeit és minden ellenszolgáltatás nélkül vette el a termelés eredményét, mert *az állami gazdálkodás egyet jelent a rekvirálással, a maximá-*

lással és a rablógazdálkodást honosítja meg a mezőgazdálkodásban is. Itt volt a példa, éveken át tapasztalhattuk a magunk bőrén és éreztük a magunk gyomrán, amikor a gabonát exportáló magyar Kánaán népe kukoricakenyéren élt a fronton harcoló katonákkal együtt, – a hatósági gazdálkodás minél nagyobb dicsőségére.

Mert fehér búzakenyeret csupán a magángazdaság termel, a hatósági gazdálkodás pedig csak kukoricakenyeret, akármi néven nevezzék is.

2. Az agrár konjunktúra.

1921-ben kezdődött az állami beavatkozások rendszerének leépítése és a belföldi gabonaforgalom felszabadítása nagy konjunktúrát hozott a mezőgazda-lakosság számára. A gabonaárak egyszerre a magasba szöktek, a behozatali tilalom mellett kedvezett a világgazdasági konjunktúra is, a koronaromlás konjunktúrája pedig úgyszólván máról-holnapra tehermentesítette a földet. Az adósságok a korona elértéktelenedése következtében leolvadtak a birtokokról és rövid időre bekövetkezett a magyar mezőgazdaság aranykora. A föld tehermentesült, a magas gabonaárak pedig, amelyek határozottan kedvezőknek bizonyultak a termelési költségekhez viszonyítva, nagy jövedelmet biztosítottak nemcsak a főleg szemtermelő nagygazdaságok, hanem a kisparasztok számára is, bár az állattenyésztés visszafejlődött, részben azért, mert a háború és a forradalmak erősen megtizedelték az állatállományt, amit azután a románok dézsmáltak meg ala-

posan. Másrészt pedig később a magas takarmány-árak hátráltatták az állattenyésztést.

Ezek a nagy jövedelmek azonban korántsem szolgálták a mezőgazdasági termelés érdekeit. Csak kevés gazda vásárolt földet, vagy investált a meglevő birtokán, a konjunkturális nyereségek nagy része a könnyen szerzett pénz jól ismert sorsára jutott. Most nem teaurált a paraszt, mint a háborúban, amikor a fémpénzt gyűjtötte (nemcsak az ezüstöt, de a hatost is), hanem tőzsdézni kezdett. A tőzsdeláz ugyanis kiterjesztette csápjait a falura is. Elragadta a földtől a konjunktúra láza, ami azután nem *egy* esetben a földjét is elragadta tőle. Mindent összevetve azonban a konjunktúra a mezőgazdák számára nagy nyereséget hozott, mert a föld tehermentesülése oly nagy vagyonszaporulatot jelentett a számukra, aminek a konjunktúra összeomlása sem *vetett véget*. Ez volt a mezőgazdaság igazi konjunkturális nyeresége.

A magas, a békeparitást messze felülmúló gabonaárak több mint egy esztendővel élték túl a konjunktúrát, minthogy a gabonavilágpiacon általában magas árak alakultak ki. Néhány rossz termés és a rossz közlekedési viszonyok folytán világkonjunktúrája volt ebben az időben a gabonának és ez természetesen a magyar glóbuszon is éreztette hatását. 1925-ben azonban Amerikában megindult a búza ára lefelé és rövid idő alatt nálunk is elvesztette a gabona korábbi értékének több, mint egyharmadát. A konjunktúra itt is *véget* ért és a depresszió súlyát alaposan megérzi a mezőgazdaság is.

3. Válság fenyegeti a gabonatermelést.

Amikor a mezőgazdaság mai helyzetét vizsgáljuk, egy nagyon fontos körülményt nem szabad figyelmen kívül hagyni. Azt tudniillik, hogy *a világ gabonatermelésének egyik legjelentősebb területe: Oroszország és Ázsia egy évtizede úgyszólván teljesen kikapcsolódott a világiforgalomból.* Európának ez az éléskamrája örül ma, ha saját szükségletét fedezni tudja, hiszen még a közelmúltban jelentős importra szorult. Az orosz verseny tehát ma még nem sújtja a magyar mezőgazdaságot és nem fenyegeti a magyar gabonát annak külföldi piacain. De az orosz verseny nem szűnt meg, csak szünetel. A feltámadásával feltétlenül számolni kell, valamint azzal a körülménnyel is, hogy a világpiacon való újbóli megjelenése esetében nagyobb erőfeszítésekkel fog arra törekedni, hogy pozíciókat szerezzen a maga számára.

A magyar gabona exportlehetőségeit és ezáltal az egész mezőgazdasági termelést döntően fogja befolyásolni, ha Oroszország ismét piacra hozza a feleslegeit. Ha a közép európai, különösen pedig a magyar gabonatermelés erre a versenyre nem készül fel, akkor talán már a legközelebbi jövőben a legkellemetlenebb meglepetések érhetik, amik akuttá tehetik majd a magyar mezőgazdaság válságát és ezáltal nagy megrázkódtatásokkal fenyegetik az egész magyar gazdasági életet.

Ma még semmit sem látunk abból, hogy a mezőgazdaság komolyan venné ezt a veszedelmet. Ma még semmi oly óvintézkedést nem látunk, amely kellően felvértezné a magyar mezőgazdaságot

azokra az időkre, amikor az orosz gabona versenyével kell majd megküzdenie. Mert ez nem a malomipar, vagy a gabonakereskedelem problémája, hanem kimondottan a magyar föld nagy problémája, hiszen *védő vámokkal nem lehet majd a hazai fogyasztókon megvenni azt, amivel a gabona világpiaci árát az orosz verseny leronthatja.*

Ma egyelőre még csak azt látjuk, hogy a magyar agrárpolitika főtengelye a földreform, ami mai formájában nálunk a mezőgazdasági termelés visszafejlődését jelenti. Hiszen a tőkehiány miatt még az is probléma, hogy a földhözjuttatott viskót építsen a maga számára, nemhogy ott intenzív agrikultúrának vesse meg az alapját. De akadályozza a reform könnyebben jutó nagybirtok beruházásokat eszközölhessen, hiszen birtoka bizonytalan és a politikai élet liullámverésének esetleg az ő birtoka eshet áldozatul.

Semmi sem szolgálja ma a mezőgazdaság igazi érdekeit. A gazda olcsóbb gabonát arat, mint amilyent vetett és az értékesítés mindig nehezebb az élesedő verseny és az egyre csökkenő fogyasztóképesség miatt. A csökkenő árak mellett ismét szembeötlőbb lesz, ismét bántóbban domborodik ki a mezőgazdasági termelés visszamaradottsága és egyoldalúsága, amely egy más gazdasági szervezet mellett talán megfelelt, ma azonban semmiesetre sem, a jövőben pedig még kevésbé. Az investíció minimális. Amikor pénz volt, amikor a konjunkturális nyereségek ömlöttek az emberek zsebébe, akkor senki sem investált. Ma pedig nagyon nehéz megfelelő tőkét szerezni, megfelelő hitelhez jutni.

A mezőgazdaság hitelszükségletének kielégítése a legfontosabb közgazdasági feladatok egyike. Természetesen csak azokat a hiteleket értve, amelyek beruházások céljaira szolgálnak és elősegítik a termelés technikájának fejlődését. Sajnos, nálunk a múltban a konzumptív hitelek domináltak: a földbirtokos személyi hitele és a paraszt korcsmahitelc. Pedig *a mezőgazdasági hitel leglényegesebb eleme az investálás, nem pedig – mint nálunk – a bekebelezés.*

Hosszúlejáratú, beruházásokra szolgáló mezőgazdasági hitelekről szó sem lehetett a koronaromlás idejében, amikor külföldi kölcsönök nem keresték fel az országot. A szanálásnak ezen a téren eredményeket kell hoznia és a belföldi tőkehiány pótlására külföldi hitelek felhasználásával kell majd megfelelő tőkéhez juttatni a mezőgazdaságot. A bizalmi krízis legkevésbé a mezőgazdaságot érintette, azonban éppen a mezőgazdaság hiteligényeinek kielégítése a legkényesebb és a legnehezebb. A mezőgazdaság hitelválsága tehát kifejezetten a pénzhiányon alapul.

Az a helyzet, amibe ma mezőgazdaságunk jutott, sem rózsásnak, de egészségesnek sem nevezhető. Ma talán még legjobban bírja a válságot a mezőgazdaság, azonban a világgazdasági helyzet alakulása a közeljövőben épp a mezőgazdaság számára tartogat komoly meglepetéseket. Az agrárhitel pedig a tőkehiány miatt még kezdetleges stádiumban leledzik és ezzel meggátolja a gazdákat abban, hogy a válság kimélyülésének megakadályozására a szükséges védelmi intézkedéseket megtehessék.

VI. F E J E Z E T.

Az Ipar válsága

1. *Az elzárkózás kora* – Gyár konjunktúra – Alapítási láz – Nincsen konkurens – Az ipar és a tőzsde – Iparfejlesztés védővámokkal – Konjunkturális nyereségek – 2. *Megállnak a gépek* – Amikor nincs kinek termelni – Az ipari hitel ügye – A bizalmi válság pusztításai – Egyes iparágak helyzete – Az építkezési válság – A kisipar válsága

1. Az elzárkózás kora.

Bár gyáriparunk a háború előtt az erős osztrák és cseh verseny következtében meglehetősen lassan haladt előre és egyoldalúan fejlődött, az általános gazdasági nivóhoz viszonyítva egyes iparágakban szép eredményeket ért el. Különösen azok az iparágak tűntek ki, amelyek a mezőgazdaságra támaszkodtak: így a malom-, a cukor-, a szesz- és a gépipar, A háborús évek a gyáripar zömének jó konjunktúrát jelentettek, mert a szükségletek megnövekedése nagyarányú tömegtermelést tett lehetővé, az állami felügyelet pedig a különböző központok útján kartellszerű kötelékeket létesített az egyes gyárak között, amelyek gondosan őrkdtek az értékesítés és az árak felett. A gyors fejlődés előfeltétele tehát adva volt, hiszen a kartellek elősegítik a nagyipar érdekeit, bármily hátrányosak is a fogyasztóra és az ország általános gazdasági érdekeire.

A forradalmak termelési anarchiája főleg a gyáriparban dühöngött és rendkívül súlyos pusztításokat okozott, ami után nem maradt más hátra, mint az államhatalom gyors visszavonulása a gyáripar területéről. Kevés kivételtől eltekintve, ez meg is történt és a gazdasági elzárkózás kora erőteljes virágzásnak indította a gyáripart, bár fogyasztóterületének nagyrésze elveszett az ország feldarabolása következtében.

Csonkamagyarországon a háború után erősen megnövekedett az ipar súlya, minthogy iparvállalataink nagyrésze a megmaradt területen helyezkedett el. Ennek folytán a háború utáni iparpolitika is nagy súlyt helyezett az erőteljes iparosításra, de támogatta ezt a politikát az a felfogás is, amely a kereskedelmi mérleg aktívvá tételével akart segíteni a halódó koronán. Ez a felfogás minden importban nemzeti veszedelmet látott, minthogy abban a véleményben élt, hogy nem az államcsőd, nem a Kiegyensúlyozatlan budget és nem is az elveszített háború rontja a koronát, hanem az, hogy a magyar kereskedők koronát küldenek külföldre, illetve a belföldön valutát vásárolnak. Herrnetikus elzárkózással akart ebben az időben az államférfiúi bölcsesség valutát védeni és hogy milyen eredménnyel járt ez a kísérlet, azt a következmények megmutatták.

Az elzárkózás, a külföldi áruk behozatalának úgyszólván teljes tilalma nemcsak azt tette lehetővé, hogy a gyárok a megmaradt területen berendezkedjenek és nyugodtan szervezkedjenek, hanem *ezekben az években tömegesen alakultak új gyárok is.*

Igazi konjunktúrát hozott ez az idő a gyáripar számára. Benn az országban a piac kizárólagos urai voltak és az általános konjunktúra nagy árukereslete még a belföldi versenyt is illuzórikussá tette. Állandóan nagy állami kedvezmények tették lehetővé új és új gyárak keletkezését és úgyszólván gombamódra nőttek ki a földből az új alapítások. Elég volt sokszor egy üres telek, egy nagy elhatározás és egy kevés hitel ahhoz, hogy újabb gyárüzem nyissa meg kapuit a fogyasztók előtt.

A fogyasztónak természetesen kevés öröme telt ezekben az új alapításokban, mert kevés hasznukat látta. Hiába támadt egyszerre öt gyár ott, ahol ezelőtt nem volt egy sem, az árak csak nem lettek olcsóbbak. De nem is lehettek a vámvédelem miatt, amelynek mindig az a természete, hogy megmerevíti az árakat abban a magasságban, amit még éppen elbír a fogyasztó.

A nagy alapítási láz három forrásból táplálkozott. Az egyik volt a konjunktúra, amikor minden áru könnyen talált vevőre és amikor nem kellett attól félni, hogy a tömött raktárak a gyáros nyakán maradnak, vagy hogy a vevő különös figyelemmel vizsgálja meg az árut, annak árát és minőségét. Ezekben az időkben a vevő nem nézte az árut, de az árát sem. Az értékesítés nem okozott semmiféle gondot.

De nem okozott gondot azért sem, hiszen nem volt számbavehető konkurrens. A háború utáni kaotikus viszonyok között nagyon megnehezült az árucseréforgalom az egyes államok között és különösen

zavaros volt a helyzet Középeurópában, ahol államok szűntek meg és új államok alakultak ki, ahol új pénzrendszerek keletkeztek és régiéek tűntek a semmibe. Azonkívül a nemzetközi kereskedelem tevékenységét kizárólagosan az állam irányította és a behozatal tilalmi monopól helyzetet biztosítottak a belföldi ipar számára, amelynek keretei között többnyire egyenrangú ellenfelek állottak egymással szemközt. A könnyű értékesítést tehát nem akadályozták a külföldi gyárak produktumai sem.

Végül pedig a koronaromlás, az éveken át tartó pénzértéktelenedés is támogatta a konjunkturális gyáripar fejlődését. Minthogy a nagyipar (melynek zöme bankérdekelttség) közvetlenül a hitelek forrásánál táplálkozott és állami kölcsönök útján biztosított forgótőkét a maga számára: nagy konjunkturális haszonra tett szert azért, hogy ezeket a kölcsönöket jóval kevesebbet érő koronában fizette vissza. A vevőjével szemben bebiztosította magát, amikor dollárban és aranykoronában számlázott, itt nem érheték veszteségek, a hitelezőjével szemben azonban nagy nyereségekre tett szert.

A közvetlen hitelek mellett közvetett módon is könnyűszerrel jutottak pénzhez a részvénytársaságok: a tőzsdén, újabb emissziók útján. A nagy tőzsdéi konjunktúra minden tőkeemelést lehetővé tett és ezt alaposan ki is használták a vállalatok. Pedig, hogy a kibocsájtási árfolyamok sok esetben mennyire irreálisak és önkényesek voltak, azt legjobban bizonyítják az aranymérlegek, illetve a mai osztalékok.

A koronaromlás, az elzárkózás és a konjunkturális nyereségek zavaros forrásai táplálták az ipart, amely dudvamódra burjánzott az egészségtelen viszonyok között. Még az exportja is egészségtelen talajon épült. A háború utáni export tudniillik azt a körülményt iparkodott kihasználni és értékesíteni a külföldön, hogy nálunk a tisztviselői fizetések és a munkabérek messze elmaradtak az iparcikkek árai mögött és így olcsóbb termelés vált lehetségessé. Ennek az olcsóbb termelésnek az előnyeiből természetesen semmit sem élvezett a belföldi piac, csupán az exportnál igyekeztek a konjunktúra görgei ezt érvényre juttatni.

2. Megállnak a gépek.

Az alapítási láz előfeltételei kivétel nélkül egészségtelenek voltak, amiből magától értetődően következik, hogy a korona stabilizálódása és a határok megnyitása súlyos bajokat hozott a gyárripar számára. A korona árfolyamának állandósulása megszüntette az inflációs nyereségeket, de megszüntette az egészségtelen árkeresletet is és kiderült, hogy az ország fogyasztóképessége korántsem bírja eltartani a felszaporodott vállalatokat. A fogyasztás gyorsütemű csökkenése pedig katasztrófális helyzetbe hozta az ipart, mert hiszen a raktárak eladhatatlanok lettek és a továbbtermelés is illuzórikussá vált. Eleinte a raktárak könnyelmű kihitelezésével iparkodtak a vállalatok segíteni magukon, a sok fizetésképtelenség azonban nagyon megégette őket

Nem maradt más hátra, mint az üzemek leépítése, illetve sok esetben azok teljes leállítása.

A konjunkturális gyáripár védelmére a vámvédelem sem bizonyult elég hatásosnak, amint azt számtalan példa mutatja. Bármilyen magas vámok védik az ipart még a kereskedelmi szerződések ellenére is, mégsem bír prosperálni olyan dimenziókban, mint amilyenek a konjunktúra éveiben alakultak ki. Abban az esetben, ha a konjunktúra egészséges alapokon nyugodott volna, akkor a depresszió évei sem okozhattak volna nagyobb pusztításokat. Mint ahogyan a jól megalapozott iparvállalatoknak mindig számolniuk kell nehéz esztendőkkel és mindig kell elegendő tartalékról gondoskodniuk. *Nálunk azonban a rezsire mentek el a konjunktúra nyereségei és csak kevés helyen képeztek megfelelő tartalékokat belőlük.*

Az üvegházi iparok örökösen betegségekkel küzdenek, amint szabad levegő éri őket. 1924 óta azonban a legszörnyűbb viharok pusztítják a gazdasági életet és a konjunktúrára alapozott, a jövőre kevésé gondoló vállalatok egymás után törnek össze. A hitelhiány is nagy méreteket öltött, hiszen a bizalmi válság elsősorban azokat a konjunkturális vállalatokat sújtja, amikben nem bízunk, de nem is bízhat senki. Hitel nélkül és munka nélkül pedig nem élhet meg egy vállalat sem.

Sok vállalat immobilizálódott és bár fizetési képesség publikálására csak kevésszer került a sor, a vállalatok egy része már csupán egy céget jelent,

de nem egy oly gyárat, amely a nemzeti termelésnek számításba vehető tényezője. A munkáskezek tétlenségre vannak kárhóztatva, a drága gépek nagyrésze pedig használatlanul hever.

De azok a régebbi, jobban megalapozott iparvállalatok, amelyeknek vezetése előrelátó módon történt a konjunkturális időkben, ma szintén nagy nehézségekkel küzdenek. A fogyasztás legyöngülése, a hosszú lejáratú hitelek hiánya megbénítja a gépeket és a munkáskezeket mindenütt. A magyar gyár-
ipar külföldi piacainak is gyengült a fogyasztóképesége, viszont nagyon kiélesedett mindenhol a verseny. Oroszország még mindig kívül esik a világforgalom útjain, a Balkán pedig nagyon erőtlen fogyasztópiac. Hozzájárul az exportnehezedségekhez, hogy a külföld előli elzárkózás általános jelensége ma a világgazdaságnak, különösen pedig Közép-európában nehezedett meg a nemzetközi forgalom. A külföldi relációk kiépítése nagyon nehéz terheket ró ma a vállalkozásra, annál is inkább, mert a háború után előlről kellett a munkát kezdeni sokkal nehezebb előfeltételek mellett.

Mindezt egybevetve megállapíthatjuk, hogy *gyár-
iparunk helyzete ma katasztrofális. Fogyasztók
nélkül és tőke nélkül vegetál ma a gyárak nagy
része*, minimálisra szorítókozó termeléssel. A munkáslétszám mindenütt kicsi, de annál nagyobb az országban a munkanélküliség. A külföld versenye erősen szorongatja a belföldet, minthogy az utóbbi technikai berendezettsége csak bizonyos határig

teszi versenyképessé, az exportlehetőség pedig kevés.

Ahol tárgyi és főleg személyi okok nem tették lehetetlenné, ott kartellek segítségével iparkodnak a gyárakat a fogyasztóval szemben megvédeni. Különösen a mezőgazdasági ipart dominálják a kartellek, gyakran hatósági támogatással. Így a hatóságilag szervezett *szeszkartell* és a *cukorkartell* elég szépen átsegítik tagjaikat a válságon, bár a fogyasztók száma itt is egyre gyérül. A *malomipar* Magyarország hajdani büszkesége volt és Budapestet a világ egyik legnagyobb malomvárosává *tette*. Ma már teljesen felbomlott és jelentősége erősen visszaesett. A *gépipar*, továbbá a villamossági iparok reprezentáns iparágai Csonkamagyarországnak, ezek azok az iparágak, amelyek számára a külföldön is sikertült megfelelő piacokat biztosítani. A *sokszorosítóipar* túldimenzionált és még nagy lebontások előtt áll. A *bőrparban* karteliszzerűen biztosította magát a három vezető gyár és ez a triumvirátus monopolhelyzetét alaposan ki is használja a hazai piacon. A *vegyipar* exportkilátása minimális, a külföldi piacokon rendkívül nagy a konkurrencia. A *textilipar* a legjellegzetesebb konjunkturális alakulás, hiszen volt idő, amikor minden textilkereskedő gyárat alapított. Ezen a téren még pusztító munkát végeznek majd a kereskedelmi szerződések. És így tovább minden szakma helyzete ugyanazt a képet mutatja; a helyzet nagyon nehéz és az egyes iparágak csak a fogyasztóközönség jelentékeny megkárosításával tudnak prosperálni, t. i. a vámvédelem segítségével.

Speciálisan súlyos az építkezéssel összefüggő iparágak helyzete. Ezek meglehetősen számban maradtak az országban, azonban az építkezés szünetelése alatt úgyszólván teljes tétlenségre voltak kárhozhatva. Még a konjunktúrát sem használhatták ki abban a mértékben, mint a többi iparágak. Bár nagyon összezsugorodtak, az építkezési válság túlságos lassú enyhülése miatt nehéz időket él ez az iparág is.

A kisipar helyzete még vigasztalanabb, mert amíg a gyáripár egyrészt a kevés exportlehetőséget igyekszik kiaknázni, a védővámok előnyeit élvezi és a rezszi csökkentésével, üzemredukcióval és üzemenkénti koncentrációval védekezik a válság ellen, addig a kisipar teljesen védtelenül áll a fogyasztási válság pusztításaival szemben. A kisipar a vámvédelemnek csak a hátrányait élvezi, hiszen mint fogyasztót is élesen sújtják a magas vámok. Kartellek alakítására helyzete folytán képtelen. További üzemredukcióról, a rezszi csökkentéséről pedig szó sem lehet, hiszen a további rezsicsökkentés nem egy esetben már a mindennapi kenyéradag csökkentését jelentené.

VII. FEJEZET.

A kereskedelem válsága.

1. Kereskedelem áru nélkül – A hatósági korlátozások – Új emberek, új erkölcsök – Állami külkerkedelem – Behozatali engedélyek – Az új gazdagok – A kereskedelmi sújtja legjobban a depresszió – *2. Kereskedelem fogyasztó nélkül* – Az igazi szegénység – Nincsen vevő – A fogyasztási krízis jellemzése – Pánik és áresések – *3. A rezszi problémája* – A teli raktár immobilizálódást jelent – Amikor nem fizetnek az adósok – Fizetési képességű járvány – Nincsen hitel – Vissza a részletfizetésekhöz

1. Kereskedelem áru nélkül.

Ha a mezőgazdaság és az ipar beteg, nem lehet egészséges a kereskedelem sem, amelynek alakulása különösen érdekes képet mutat az utolsó évtizedben. A hatóságok elsősorban a kereskedelmi tevékenységet nyirbálták meg és sajátították ki, a kereskedelem szabad gazdasági tevékenységét béklyózták le és korlátozták a legnagyobb mértékben.

A háború kitörésével megszűnt a nemzetközi kereskedelem és a belkerkedelem is egyre szűkebb korlátok közé szorult. A nagy- és kiskereskedelem tevékenységét mind nagyobb és nagyobb mértékben vette át az állam, a különböző hatóságok, a központok, továbbá a hadsereg gazdasági hivatalai. Az áruhiány növekedése és az árak rapid emelkedése azonban egyre nagyobb konjunkturális lehetőségeket biztosított a kereskedelem részére és azért

rövidesen az a helyzet állott elő, hogy míg a kereskedelem egy része, az t. i., amelyik a régi üzleti elvek alapján próbált tovább dolgozni, a különböző hatósági korlátozások következtében lassan, de biztosan tönkrement, (voltak, akik csak a szabadkereskedelem levegőjében tudtak élni), addig a kereskedelem egy másik része, amelyik idejében észrevette az idők változását, hatalmas konjunkturális nyereségeket rakott zsebre a lánckereskedelem virágzása korában. A kereskedelemnek ez a része akkor tenyészett, amikor a gazdasági élet lebéklyózva hevert, akkor virágzott, amikor az ország pusztult, akkor keresett, amikor mindenki más elszegényedett.

Így aztán, amikor a százszázalékos kereskedelmellenes politikai mozgalmak után az 1921. évben újraéledni kezdett a kereskedelem, alaposan *kicséréldött a régi kereskedő-garnitúra, de alaposan megváltozott az üzletek természete is*. Ami természetes következménye volt a koronaromlásnak, a szakadatlan áremelkedéseknek és az állandó áruhiánynak. A tartós hosszmozgalmak biztos nyereségeket ígértek azoknak, akik hitelbe vett árukkal spekuláltak és a korona további romlására számítottak. Különösen pedig azoknál az árucikkeknél lehetett sokat keresni, amelyekben a különböző hatósági korlátozások folytán nagyobb áruhiány mutatkozott.

A külkereskedelmet teljesen az állam tartotta a kezében, azonban nem közvetlenül a maga szerveivel intézte, hanem pénzért osztogatta szét az egyes külkereskedelmi koncessziókat. Aki pl. textilanyagot akart behozni, vagy pedig lovat akart

exportálni: annak behozatali, illetve kiviteli engedélyért kellett az államhoz folyamodnia és az üzlet csak akkor volt lebonyolítható, ha az állam ehhez hozzájárult. Minthogy pedig a belföldi áruhiány állandóan növelte az árakat, nagyon kapósak voltak ezek a behozatali engedélyek és még ázsióval is szívesen vásárolták őket. Ezek az állampapírok sokkal kedveltebbek voltak, mint az államadósági kötvények, amelyek kamatot sem hoztak, csak egyre devalválódtak értékben, míg a külkereskedelmi engedélyek biztos existenciát jelentettek tulajdonosuknak, sőt volt rá eset, amikor kereskedelmi társaságok alakultak egy-egy behozatali vagy kiviteli engedélyre.

Minthogy így *a kereskedelem nagy részét a különböző koncessziótulajdonosok bonyolítottuk le*, akiknek nagyrésze a dolog természeténél fogva ez előtt nem volt üzletember: egyre új és új, eddig ismeretlen elemek kerültek a magyar kereskedők sorai közé. Így történt azután, hogy amikor az áruhiány a legnagyobb volt, amikor a korlátozások a legnagyobb mérvet öltötték, akkor volt nálunk a legtöbb kereskedő, helyesebben akkor foglalkoztak a legtöbbben kereskedelemmel. Különösen favorizált szakmák lettek az értékpapírkereskedelem és a textilszakma. Míg azonban az értékpapírpiac demokratikus jellegével tűnt ki, addig a textilpiacnak arisztokratái voltak, többnyire új elemek a szakmában. Ezek voltak a behozatali engedélyek monopolistái, míg a nagy többség csak az elejtett morzsából élt, bár az akkori viszonyok mellett még az ilyen morzsákon is jól meg lehetett élni.

A gyors meggazdagodás, a pénzért, a minél több pénzért való gyorsíramú hajsza jellemzi ennek a néhány évnek az üzleteit. Eleinte még csak nem is tehettek a szerencsések a hirtelen meggazdagodásról, váratlanul, egyszerre hullott a vagyon az ölükbe. Később azonban már az lett a cél, hogy minden üzlet horribilis nyereségeket hozzon. Lehetőleg egy üzleten akart mindenki meggazdagodni, minél kisebb vagyoni rizikóval. Az óriási haszon csábította az embereket, mindenki vett és adott, sokszor anélkül, hogy az árut valaha is látta volna.

A nyeresési lehetőségek hazárddá tettek igen sok kereskedőt. Hatalmas raktárakat halmoztak össze abban a reménységben, hogy az árak ezután csak felfelé mehetnek. A vevő nem sokat válogatott, hanem megvette azt, amit látott és annyiért, amennyiért adták. Örült, ha áruhoz jutott, hiszen az másnapra már amúgy is tovább drágult.

A.Z. üzletek pedig egyre terjeszkedtek. Százmillió lelépési díjat fizettek egy-egy üzlethelyiségért és boldog volt, aki ily áron bár, de mégis hozzájutott. Fényes berendezések hódoltak – nem a vevők, hanem a tulajdonos gazdagsága előtt és akinek pár év előtt még üzlete sem volt, az a hirtelen jött pénztől megrészegegyedve, sorba nyitott új és új fióküzleteket, ragyogó portálokkal, csillogó tükörüvegekkel, nagy személyzettel. Óriási cégtáblák ismeretlen nevek gazdagságát hirdették, a konjunktúra hőseinek nevét, akik jöttek és vettek, adtak és győztek, akik kellő szerencsével és akkora bátorsággal, amit csak a tudatlanság és kockázathiány adhat, máról holnapra szegénylegényekből az akkori világ urai lettek.

Gyorsan születtek a karrierek és éppen oly gyorsan tűntek is semmibe. Ezért rövid néhány év múlva újra csak kicserélődött a kereskedelem garnitúrája, bár a létszám is jelentékenyen megfogyatkozott. Ahogyan a konjunktúra árja elsősorban a kereskedelmet vetette fel, éppen úgy a kereskedelmet nyomta a legmélyebbre a depresszió. Még az a vád sem érheti a kereskedelmet, hogy a dúskálódás napjaiban megfeledkezett a beruházásokról, mint azt az ipar és a mezőgazdaság tette. A kereskedelem bele sodródott a konjunktúrába és feltétlen áldozata lett a rossz viszonyoknak.

Amikor a korona stabilizálódott, amikor a határok megnyíltak és a hatósági gazdálkodás rendszere visszafejlődött, *amikor tehát a normális kereskedelem szilárd alapjai helyreállottak, akkor került a magyar kereskedelem a legválságosabb helyzetbe. Ez jellemzi a legjobban a viszonyokat, a kort és embereit.* Ma nem a férgese pusztul, hanem gyökereitől az egész; pedig túlzás lenne azt állítani, hogy férges az egész kereskedelem. Hanem férges volt a maga egészében az a gazdasági rendszer, amely a konjunktúrát kitenyészttette, rothadt volt az a genda, amin a konjunkturális kereskedelem épült, sűppedő mocsár volt az a talaj, amire egy hamis közgazdaság kulisszáit állították.

2. Kereskedelem fogyasztó nélkül.

Amikor a korona stabilizálódott, mintegy varázsütésre végetért az az aránytalan árukereslet, ami a konjunktúrát a legjobban jellemezte. Helyre-

állt a pénz becsülete, az árak pedig lassú hanyatlásnak indultak. Ezzel egyidőben egyre gyöngült a fogyasztóképesség is, amely a konjunkturális kereslet elmúltával a maga meztelenségében visszariasztó képét mutatta Magyarország fogyasztóképességének. A háború, a forradalmak és Trianon pusztításai a béke Magyarországa helyén egy kifosztott, koldus, megrokkant országot hagytak, amely a konjunktúra hamis paradicsomából egyszerre ébredt a trianoni pokolra. Mert a mai nyomorúság oka nem az, hogy nem vettünk idejében valutát, hogy nem jutottunk olcsón behozatali engedélyhez, hogy nem adtuk el idejében a papírokat, hanem az, hogy feldaraboltak egy évszázadok során át egybeforrott gazdasági területet, hogy az ellenség kirabolta a megmaradt csonkot, hogy elveszett *egy* időre a pénzünk becsülete, hogy rengeteg munkáskezet veszítettünk a harctéren és felbecsülhetetlen tőkét pazaroltunk el. Egy évtized bűnéért bűnhődik ma az ország. Minthogy a tőke részben elpusztult, részben pedig feléltük: minimumra zsugorodott össze az ország fogyasztóképessége. Minthogy nem termeltünk és nem takarékoskodtunk, máról-holnapra kell most élnünk, a holnapután sorsa pedig egész bizonytalan. A napi szükségleten felül alig vásárolnak az emberek, készletre senki sem vesz, csupán az elkerülhetetlenül szükségeset. Tízszer is meggondolja ma azt, amire ezelőtt úgyszólván gondolkodás nélkül adott pénzt. Külön elhatározás kell ma minden vásárláshoz, akármilyen jelentéktelen is az. A gyomor ma beéri annyival, ami éppen arra elég, hogy

megcsalja, a ruhát addig hordjuk, amíg lekopik rólunk. A fehérnemű szakadozik a sok mosástól - nem baj, mindenkié olyan. Színház helyett jó ma az olcsóbb mozi, a kultúrszükségletek most ráérnek, könyv, újság sem kell, hiszen *úgy sem ír semmi jót*, nem számol be a helyzet javulásáról. Ma már senki sem szégyenli a nyomorúságot, mert mindenki ebben a betegségben szenved, kényszerű divat lett a szegénység, a nyomor.

Ez a fogyasztási válság már régen itt lappangott, csak a korona stabilizálódása adta meg a jelt a kitörésre. Egyszerre termett itt a válság, de érthető ez a gyors átalakulás. Hiszen a konjunktúra lázában nem azért vásároltak oly sokat az emberek, mintha többet fogyasztottak volna, hanem azért, mert a vásárolt árun haszonnal akartak túladni. *A vásárlás célja tehát nem a fogyasztás volt, hanem a kereskedés.* Mikor azután megállt a drágulás, amikor megszűnt ennek az áru utáni vad hajszának az értelme, megszűnt a nyereségszerzésnek ez a lehetősége és nem volt már érdemes áruba fektetni a jó koronát, akkor egyszerre azok közé a keretek közé zsugorodott össze a forgalom, amelyeket a tényleges fogyasztás írt elő a számára. De még ez is tartózkodó lett, mert a konjunktúra pocsékolását nyomon követte a túlzásba vitt takarékoskodás, a rossz viszonyok tartósságától való félelem miatt pedig még az is nagyon összehúzza magát, aki különben tehetősebb és többet fogyaszthatna.

Ez a válsággal együttjáró pániknak a megnyilvánulása, ami mindig súlyosbítja a helyzetet. Mes-

terséges úton ezt megszüntetni nem lehet, olyan ez, mint amikor a tömegek megrohanják a bukófélben levő bankot, hogy a pénzüket megkaphassák. Most egyszerűen nem adják ki a pénzüket azok sem, akiknek van, bár természetesen sokkal többen vannak azok, akiknek nincsen mit kiadniok. Ezek okozzák akarattuk ellenére az igazi fogyasztási válságot. Ha pedig mindehhez hozzávesszük azt is, hogy olcsóbodás közben mindenki csak óvatosan vásárol, és csak a legszükségesebbet, mert további olcsóbodást vár, akkor tisztán áll előttünk, hogy miért csökkent le a minimumra az üzleti forgalom.

A fogyasztásnak ez az összezsugorodása rövidesen minden vonalon érezte hatását. Ha a fogyasztó nem vásárol a kiskereskedőnél és nem dolgoztat a kisiparosnál, akkor megérzi azt a nagykereskedő is, a termelő is. Ha a nagykereskedőtől nem vásárol a detailista, akkor nem fog a gyár és a gazda portékája sem. Viszont ha az ipar és a mezőgazdaság nem termel, akkor növeli a munkanélküliséget és tovább csökkenti az ország fogyasztóképességét. Örökös körforgás ez és egyre jobban rombolja a gazdasági életet.

3. A rezszi problémája.

A fogyasztási krízis teli raktárakkal találta a kereskedőket. A konjunktúra áruhalmozása most nagyon megbosszulta magát, mert a raktárak egyszerre eladhatatlanoknak bizonyultak. Minthogy pedig az árak egyre csökkenő tendenciát mutattak, a raktárak pénzértéke egyre csökkent, bár az állaguk

változatlan maradt. A drágán vásárolt áru olcsó árban maradt a kereskedő nyakán, akinek főgondja az lett, hogy minél gyorsabban, még veszteségek árán is – bár nagyobb veszteségek elkerülése végett – szabaduljon a raktárától. *Ahogy a közelmúltban a teli raktár nagy nyereséget jelentett és gyors meggazdagodást ígért, ugyanúgy most a dús raktár a mielőbbi immobilitást helyezi kilátásba.*

Mert az immobilizálódás gutaütése nagyon közelről kerülgeti a kereskedelmi vállalatokat. A konjunktúra szerfelett megnövelte a rezsit, a legtöbbször oktalanul és céltalanul. Nem üzleti, hanem presztízsszempontok domináltak. A gazdaság fitogtatására rendezkedtek be, óriási összegeket költöttek üzlethelyiségekre és irodákra. Az alkalmazottakat nyakra-főre fogadták fel, nem gondolva azzal, hogy az alkalmazottak jövőjét tudja-e biztosítani az üzlet. Az igazgatók, a titkárok száma nagyon megsaporodott a konjunktúra éveiben, rendszertelenül és szükségtelenül. Igaz, hogy szakértelemre és tapasztalatra nem volt nagy szükség ezekben az időkben, viszont később egyre jobban szaporodott az eltitkolni való. De ekkor már legtöbbször nem futotta külön titkárnőre.

A rezsit azonban akárhogy is, de fizetni kellett. Minthogy a rezszi fedezésére már akkor is nehéz volt hitelt szerezni, az áruraktár csökkentése lett a főprobléma. A nagykereskedő – a gyáros példájára – kihitelezte az áruját, még pedig a lehető legkönnyelműbb módon. Ügyszólván rátukmálták az ügynökök az árut a vidéki boltosokra. Ennek az-

után olyan tömeges inzulvencia lett a vége, ami még jobban szétrombolta a közgazdaság düledező épületét. Valóságos fizetésképtelenségi járvány száguldott végig az országon, temetővé változtatva az üzleteket és műhelyeket. A detailista, hogy a mindennapi élethez szükségeset megszerezze, olcsón árusította ki a hitelbe vett árukat, fizetni pedig gyakran nem tudott értük, ilyenkor azután legtöbbször kényszeregyezséget kért és lehetőleg a legkisebb kvótában iparkodott kiegyezni. Hiába kiabált ekkor már a gyáros és a nagykereskedő a kényszeregyezségi eljárás megszigorítása után, a bajt már nem lehetett elhárítani. A kisemberek tömeges fizetésképtelensége egy csomó nagy céget is megrendített, sőt maga alá temetett, ami azután a bizalmi krízis teljes kifejlődését vonta maga után.

A fizetésképtelenségek, a megszaporodott árverések, az olcsó kiárusítások tovább nyomták a piacot és egyre jobban csökkentették az árakat. További jelentős árcsökkenést okozott az egyes külkereskedelmi szerződések megkötése, bár ezek nyomában egyelőre igen gyéren jelentkezett külföldi áru, oly satnya a fogyasztás, De ami áru bejött, az máris leszorította az árakat. A drágaság lefaragása tehát erős ütemben indult meg és egyes árucikkek-nél rövid néhány hónap alatt elég tekintélyes eredmény mutatkozott. Minthogy azonban az áresés nem egyenletes és a világpiaci árak lassú, de állandó csökkenése miatt egyelőre nem látunk a végére, *a kereskedelem rendkívül veszélyes foglalkozássá vált.* Hiszen legtöbbször olcsóbban kellett el-

adni, mint ahogyan vásárolt a kereskedő és amellett a rezsit is fedezni kell valahogyan.

A helyzet következménye az lett, hogy újszólván teljesen megszűnt a raktárra vásárlás. A kereskedő csak annyi árut szerez be, amennyi a mai forgalom mellett néhány napi szükségletét kielégíti, semmiesetre sem többet. A mai kis forgalomra iparkodik berendezkedni a kereskedelem és ezt igyekszik követni az ipar is, természetesen sokkal nehezebb feltételek mellett, mert a kereskedelem jóval könnyebben alkalmazkodik, idomul a megváltozott helyzethez. *Azonban a forgalom igen sok cégnél ma már oly kicsi, hogy sokszor a puszta megélhetést sem biztosítja, nemhogy a rezsit fedezni tudná.*

Minthogy az értékesítést nem lehet erőszakolni, a rezsiz lett a cégek legfontosabb problémája. A rezsiz csökkentése életbevágóan fontos lett és az alkalmazottak elbocsájtásával igyekeztek a vállalatok megélhetésüket biztosítani. Sok cég nem keresni akart most már, csak minél kevesebbet ráfizetni. A megtakarításokkal azonban csak kevés helyen járt együtt az üzemek racionálisabb szervezése, pedig ez sokkal fontosabb lenne a közgazdaság jövője szempontjából, mint az alkalmazottak seregének számszerű csökkentése, ami rendszerint a munka precizitásának és *az ellenőrzésnek* a rovására történik, azonkívül egyre jobban gyengíti az ország fogyasztóképességét.

Teljesen kiküszöbölni azonban nem lehet a rezsit, különösen pedig a dologi kiadásokat nehéz csökkenteni. A boltberek folyton emelkednek (nem

kereslet, hanem hatósági intézkedés következtében), a szállítási költségek, telefon, stb. mind állandóan ismétlődő teher. Ezeknek a fedezetéről gondoskodni kell, ami azután megint csak az értékesítés problémájához vezet vissza. Mert arra, hogy a rezsijét fedezze és kibőjtölhesse a nehéz időket: nem kap hitelt a kereskedő. Még áruhitelt is nehezebben kap ma, amikor a bizalmi válság teljesen megrontotta a viszonyt adós és hitelező között. A konzumptív'hitel pedig nagyon kétélű fegyver és arra is alkalmas, hogy az adós tönkremenetelét siettesse, hiszen még a kamatokat is nehéz ilyen viszonyok között megkeresni. *Kevés olyan cég akad, aki konzervált valamit a nehéz időkre, de a helyzetet nem ezek, nem a kevesek döntenek el, hanem azok, akik kénytelenek az értékesítési tovább erőszakolni.*

Így vezetett vissza az út a részletüzlethez. A konjunktúra nem ismerte ezt az üzletágat, hiszen akkor, amikor a pénz értéke egyre változott, nem is lehetett szó részletüzletekről. Valorizált részletüzletektől pedig a vevők fáztak abban az időben, hiszen arra törekedtek, hogy még későbbi teljesítmények árát is előre fizethessék ki és a másik fél nyakába varrják a valutaromlás rizikóját. A stabil pénz azonban visszaállította ennek az üzletágnak a becsületét, bár az első időkben kissé egyoldalúan fogták fel a részletüzletek jelentőségét. Olyan horribilis volt ugyanis az eltérés az áru piaci ára és a részletár között, hogy a fogyasztók visszariadtak a részletüzletektől. Pedig a mai viszonyok mellett a rész-

letüzleteké a jövő, természetesen csak szolid feltételek alapján, mint ahogyan ismét a régi, háborúelőtti üzleti elvek kezdik irányítani a kereskedelmet, nem pedig a konjunkturális idők mohósága.

Az esténként nappali fényben ragyogó reklámok, transzparenszek mögött súlyos gondokkal gubbaszt a kereskedelem. Megbénult tevékenységgel, hitel és tőke nélkül és ami a legnagyobb baj: vevők nélkül állanak ma az üzletek. Az összezsugorodott termelés és a minimális fogyasztás között hivatásvesztetten ödög a kereskedő, aki talán legjobban érzi a válságos időket, hiszen nem is olyan régen legfelül hordta őt a szerencse oly gyorsan forgandó kereke.

VIII. FEJEZET.

A fixjövedelműek válsága

I. A munkás és a tisztviselő – A hatósági gazdálkodás és az alkalmazottak – Devalválódnak a fizetések – A munkás jobban bírja az iramot – A B-listák – Növekvőben a munkanélküliség – *2. Stabil pénz és életmód* – A beosztás – A tisztviselő életmódja – Állami és magánalkalmazottak – Státuszrendezés és fizetéscsökkentés – Fix vagy jutalék – A nyugdíjasok – *3. A szabadfoglalkozásúak* – A starok és akik alulmaradtak – A tőkepénzes – Háziúr és főbérlő – Tehermentesültek a házak – A lelépés

I. A munkás és a tisztviselő.

A gazdasági élet nem önálló elemei: az alkalmazottak, azonkívül az állam, a hatóságok tisztviselői alkotják a fixfizetések nagy tömegeit. *A tisztviselők és a munkások mint termelők és mint fogyasztók egyaránt rendkívül fontos tényezői a közgazdaságnak, akiknek helyzetét semmi esetben lehet figyelmen kívül hagyni a gazdasági viszonyok vizsgálata közben.*

A háborús idők és a központosító, államosító törekvések rendkívül nagy mértékben megnövelték az alkalmazottak számát. Ami érthető is, hiszen az egyéni gazdasági tevékenységet is alkalmazottak munkájával akarták helyettesíteni. Megemlítésre méltó, hogy ebben az időben hódítottak nagy tért az alkalmazottak táborában a tisztviselőnők, akik

számos pozíciót foglaltak el az irodákban a katonai szolgálatot teljesítő férfiaktól.

Különösen az állami, a hatósági tisztviselők száma duzzadt fel annak következtében, hogy az államhatalom mindig több és több funkciót vont el a magángazdaságoktól a maga hatalmi körébe. Mint láttuk azonban: a hatalmi szó nem tudta helyettesíteni a vállalkozókedvet és a tisztviselő, a biztos állásban levő, állandó jellegű fizetéssel és nyugdíjjal bíró tisztviselő nem tudta helyettesíteni azt a főnököt, aki mindenben összeforrt a vállalattal és akinek érdeke elválaszthatatlan a vállalat érdekétől. Az állami gazdálkodásnak szemünk előtt lefolyt példája (nemcsak nálunk, hanem más országokban is) minden elméletnél meggyőzőbben bizonyította be, hogy a termelést semmivel sem viszi előbbre az, ha a hatóság intézi. Szétosztani még lehet hatósági úton, ha tönkremegy is mellette a fogyasztó, de termelni nem lehet, ahogy nálunk is anarchiába fulladt nagyon rövid idő alatt a szuronyok hegyére támaszkodó állami termelés. *Hatalmi szóval az egyéni invenciót nem lehet helyettesíteni.*

De épp az alkalmazottakra nézve járt a leg súlyosabb következményekkel a magángazdasági tevékenység korlátozása. Amikor az állami rablógazdálkodás államcsődhöz vezetett, ami a korona értékének leromlásában jutott kifejezésre, a devalváció elsősorban és legnagyobb mértékben a fixfizetéses alkalmazottat sújtotta. A konjunktúrában kis ügyességgel mindenki keresett: a gazda, az iparos, a kereskedő egyaránt, de az alkalmazott mindig és min-

denkor veszített. Az elsején felvett fizetés úgyszólván elolvadt a zsebében, anélkül, hogy hozzányúlt volna; ötödikén már csak a roncsai maradtak meg a pénz értékének folytonos süllyedése folytán. Beosztásról, kalkulálásról szó sem lehetett ezekben az időkben; az egyedüli menedék a tőzsde volt, ott igyekezett a fizetését kipótolni, mielőtt azután végképpen mindenét elveszítette. *Az államcsőd: a központosított gazdálkodásnak ez a szükségszerű következménye tette tönkre a magyar tisztviselő-osztályt, az állami és a magántisztviselők nagy tömegeit.*

A munkás még jobban bírta az iramot. Szervezetei útján arra törekedett, hogy az árak emelkedésével lépést tartson a fizetése és ezt sok esetben sikerült is elérnie. Minthogy fizetését hetenként kapta, ezáltal is jobban lépést tudott tartani a drágasággal, mint azok, akik havonta egy összegben kapták meg járandóságukat. A munkás az inflációs időkben legalább megközelítette a régi életstandardot, a tisztviselő életmódja azonban állandóan messze alatta maradt háborúelőtti helyzetének, ami pedig akkor sem volt rózsás. Vagy a tőzsde szeszélyei, a játék fordulatai szerint alakult a tisztviselő életmódja, vagy pedig csak csöndes vegetálás volt az, nagyon lefokozott igényekkel és egyre kevesebb eszközzel ezeknek az igényeknek a kielégítésére.

A konjunktúra összeomlása azután még lejjebb nyomta a fuldokló fixfizetéses osztályt. A szanálás és a szanálást követő depresszió az alkalmazottak nagy tömegeinek existenciáját tette tönkre. A szanálás során közel félszázezer állami alkalmazottat

bocsátottak el, de még sokkal többre megy azoknak a száma, akik a gazdasági élet válsága folytán vesztették el kenyerüket. A B-listák rendszere tette teljessé a középosztály elpusztulását, a B-listák rendszere tett bizonytalanná minden pozíciót és a családok tízezreit szolgáltatta ki a biztos nyomorúságnak.

Sohasem volt a munkanélküliek száma oly nagy, mint most. Az ipari üzemek üzemredukciója, sok esetben teljes leállítása rengeteg munkást fosztott meg kenyerétől, az üzemi rezszi csökkentése pedig a kereskedelem és az ipar alkalmazottaitól vette el az állást ugyanabban az időben, amikor az állam is nagyarányú elbocsátásokkal növelte a munkanélküliek számát. *Hogy ez a munkanélküliség nemcsak a béreket nyomja le, de az ország fogyasztóképességét is a minimumra szorítja, azt felesleges részletesen bizonyítani.*

2. Stabil pénz és életmód.

A korona stabilitása bizonyos mértékben könnyített azoknak a tisztviselőknek a sorsán, akik állásban maradtak, természetesen ezt a javulást a közelmúlt standardjához viszonyítva kell érteni. A stabil pénz a fizetés értékének állandóságát biztosította, azt, hogy az a pénz, amiben a fizetés történik, a hó végén is annyit fog érni, mint a hónap elején (feltéve, hogy marad belőle). Ez azután idővel, ha a drágaság enyhül, beosztást és a fizetéshez szabott életmód állandósulását teszi majd lehetővé és ezen

alapulva fog majd teljesen kifejlődni a részletüzletek rendszere is.

Hogyan él ma az állásban levő tisztviselő? A nagy átlag fizetése nem haladja túl a békebeli fizetések 60 százalékát, ezzel szemben az árak átlagosan 30 százalékkal haladják túl az akkori árnívót, tehát a kettő között elég széles szakadék tátong és a tisztviselő élete nagyobbrészt abban a küzködésben merül ma ki, hogy ezt a szakadékot valahogyan áthidalja. Egyedül a házbér alacsonyabb annál, mint egy évtized előtt volt, de az is növekedik minden évnegyedben. A fizetés fennmaradó részét majdnem teljes egészében lefoglalják a mindennapi megélhetés kiadásai, amelyek nélkülözhetetlenek: a kenyér, a hús, a tej, a tojás, stb. Mi marad még ruházkodásra, szórakozásra, orvosra?

Békében az átlagárak és az átlagfizetések között kialakult viszony lehetővé tette, hogy a tisztviselő állásának megfelelően ossza be a fizetését. Nem volt az akkor sem sok, de mégis akkora volt a vásárlóereje, hogy egyenletesen be tudta osztani és minden hónapban jutott mindenre valami. Tudta pótolni a ruházatát, jutott szórakozásra: az élet apró kényelmeire. Ma azonban az árnívó oly magasan áll a fizetések felett, hogy mindezekre nem telik. Hiszen egy rend ruha majdnem egyhavi fizetést emészt fel, ha pedig részletre akarja venni, akkor súlyosan túl kell fizetnie. Beosztani csak ott lehet, ahol van mit. *Ma azonban nem tud beosztani a tisztviselő, mert a drágaság miatt nem marad felesleg a legszükségesebb megélhetés kiadásain felül.*

De még egy körülményt kell figyelembe venni a tisztviselő életmódjának vizsgálatánál. Azt, hogy a tisztviselő – mint általában a középosztály – lerongyolódott az elmúlt tíz év viharaiban. Ma tehát nem a meglévő állandó, egyenletes kiegészítésére, hanem a hiányzó pótlására van szükség. És annyi minden hiányzik, hogy nem is tudja, mit vásároljon, melyiken kezdje, mert hiszen *semmi sincsen*. Ha majd az árak lejjebb mennek, nagyon sokat kell kipótolnia a magyar tisztviselőnek.

A mai helyzet nagyon kiélezte a különbséget az állami és a magánalkalmazottak között. Az állami alkalmazott ma már biztosan ül nyugdíjképes állásban, mert a szanálás okozta elbocsátások már végetértek, sőt most a státuszrendezés és a korona vásárlóerejének növekedése folytán a fizetések, illetve azok értéke jelentékenyen emelkedett. A jelek azt mutatják, hogy *az állami tisztviselők évtizedes kálváriája immár véget ér és a primitív megélhetés súlyos gondjainak elmúltával ez a társadalmi réteg végre egyenletes, nyugodt emberi életet élhet.*

A magánvállalatok alkalmazottai felett azonban még mindig ott lebeg az állásvesztés Damokleszkardja. Amint bizonytalan az üzletek és az üzemek sorsa, épp úgy bizonytalan ma minden pozíció is. Ez a bizonytalanság és a munkanélküliség nyomasztó konkurrenciája teszi, hogy a magánalkalmazottak díjazása állandóan csökkenő tendenciát mutat ezekben az időkben. A kereslet minimális, a kínálat azonban abnormisan nagy: ennek a helyzetnek nem lehet más eredménye, mint a kisebb fizetés. Az ismert okok

folytán a munkások tudják most is maguk számára a megfelelőbb nívót biztosítani és a tisztviselő ezúttal is, mint minden esetben – a rövidebbet húzza. A rossz üzletmenet, továbbá az a törekvés, hogy a rezszi az üzletek forgalmával egyensúlyban legyen – arra viszi a kereskedőket, de részben az ipart is, hogy bizonyos alkalmazottaknak fixfizetés helyett jutalékot adjon. Természetesen itt csupán az üzletszerző tisztviselőkről van szó, akik a munkájuk által létrejött üzletek eredményében részesednek bizonyos százalék erejéig. A nyereségrészesedésnek ez a módja minden tekintetben nagyon egészséges, mert hiszen az alkalmazott ezáltal érdekeltté válik az üzletben, ami szociális szempontokból nagyon kívánatos. Meg kell azonban állapítani, hogy épp a tisztviselők azok, akik a nyereségrészesedés, sőt helyesebben bevételrészesedés intézményétől idegenkednek és többre becsülik az alacsonyabb fixet a nagyobb összegű jutaléknál, bár az előbbi a rossz üzletmenet mellett ma éppoly bizonytalan, mint az utóbbi. Pszichológiai tényezők okozzák ezt az állapotot: a tisztviselőszellem, a bürokrata gondolkodásmód egyoldalú túltengése, ami a tisztviselőségben a kényelmet, a pillanatnyi biztosság érzését és főleg a felelőtlenséget becsüli a legtöbbre, amely fél az önállóságtól, a küzdéstől, az egyedül való cselekvéstől. Ez az a szellem, ami annyira mételyezi ennek az országnak a közhangulatát és ez nyújtott mindig tápot az államosító törekvéseknek, bármily cégér alatt jelentkeztek is ezek. Ez a bürokrata szellem erős akadály volt mindig és erős akadály

ma is az ország gazdasági fejlődésének és állandó szociális veszélyeket rejt magában.

Rendkívül felduzzasztottak az utóbbi évek a *nyugdíjasok* számát. Maga az állam háromszor annyi nyugdíjast fizet, mint amennyit az aktív tisztviselők létszáma indokoltta tesz. Ezenkívül nagy számmal nyugdíjazták tisztviselőiket a rezsicsökentés során a nagyobb vállalatok is. A régebbi nyugdíjak fokozatosan elértéktelenedtek és nem gondtalan öregséget, hanem még gondterhes nyomorúságot sem biztosítottak a nyugdíjasok részére. Csak új állás, vagy új foglalkozás mentette meg őket az éhenhalástól, de számításba sem jöttek mint olyanok, akik járadékukkal a fogyasztók egy biztos csoportját képezik. Az utólagos valorizáció bizonyos biztonságot jelent és szerény életmódot biztosít ugyan, azonban nem tudja kipótolni egy évtized szenvedéseit és a nyugdíjak közel sem jönnek a békeidők nyugdíjához.

Mindenesetre ma a nyugdíjasok a fogyasztóknak jóval nagyobb csoportját alkotják, mint akár rövid idővel ezelőtt és ezért a nyugdíjrendezések ügye túlnő az érdekeltek körén, mert az egész gazdasági életnek figyelembe kell ezt vennie a piac fogyasztóképességének alakulása szempontjából.

3. *A szabadfoglalkozásúak.*

Az ügynevezett szabadfoglalkozásúak egyrészét ma teljes joggal a tisztviselők közé sorolhatják. Az ügyvéd, mint jogtanácsos, a különböző beteg-

pénztári, kórházi, szanatóriumi, stb. orvos épp úgy fixfizetéses tisztviselő, mint a gyárak mérnökei, vagy a tanítók és a tanárok. Ezeknek sorsa nagyjában azonos a többi tisztviselő sorsával. Azok pedig, akik teljesen függetlenül működnek, minden tekintetben érzik a gazdasági élet hullámverését és sorsuk is aszerint alakul. A konjunktúra inkább juttatta őket keresethez, amikor is jól ment a klienseknek és a pacienseknek. Az összeomlás viszont őket is lesújtotta, hiszen a „vevőik” elszegényedtek és nem bírják az ügyvédet, az orvost jól fizetni.

A szabadfoglalkozások úgyszólván minden téren ugyanazt a képet mutatják. Néhány primadonna van fenn, ezeknek rendszerint mindig jól megy, ha néhanéha le is hull egy-egy csillag. A szürke tömeg pedig nyomorog, küzködik máról-holnapra és várja, amíg a jó szerencse egyiket-másikat kiemeli a porból a többiek fölé.

A tőkepénzes, a rentier – hogy eltűnt körünk-ből a régmúlt békeidőnek ez a jellegzetes alakja! Hogy is lehetne tőkepénzes abban az országban, amelyiknek évekig nem volt pénze és most sincsen tőkéje! Hová lettek a bankbetétek, amik minden negyedévben pontosan meghozták a szolid, nyugodt élet eszközeit? A takarékbetéteket vagy felélték a tőkések – a tőkét a kamatok helyett – ez volt a jobbik eset. Mert legtöbbször elértéktelenedett a betét a bankban, a pénz romlásával párhuzamosan. Sokan voltak, akik eleinte nem akarták, később pedig már nem merték kivenni betétjüket, hanem egyre csak bíztak abban, hogy valami csoda visszaadja a va-

gyonukat. Ezek nem mertek hazardírozni, nem mertek tőzsdézni egyszerűen azért, mert nem tudtak megbarátkozni a változott időekkel és nem tudták a takarékkönyvet idejében részvényekre, vagy valami más, akkor hasznosabb értékre átcsereélni.

De nem jártak különbül az értékpapírtulajdonosok sem, akik a boldog békében a kuponvagdosás kényelmes mesterségét folytatták. A fixkamatozású papírok, a hadikölcsönök elértéktelenedtek, a részvények pedig ugyanúgy jártak, mikor kihamvadt a konjunktúra szalmalángja. A kamatról, az osztalékról hamar leszoktak ezek a „tőkések”, akik lassanként felélték a tőkét is, elkótyavetyélve jelentős értékeket, amik nem is olyan régen még vagyonokat reprezentáltak.

Végül még egy társadalmi réteg helyzetét kell megvizsgálni: a városi ingatlantulajdonosét. A háziúr sorsa korántsem volt rózsás sem a háború, sem a forradalmi idők, sem a konjunktúra alatt, bár ez az utóbbi két irányban is érezte hatását. Az állami beavatkozás első lépése a háztulajdon korlátozása volt és a magángazdaságot korlátozó intézkedések leépítése során a háztulajdon felszabadítása maradt az utolsónak. A lakberek megkötöttsége nagy vagyoni veszteséget okozott különösen a kisebb házak tulajdonosainak, hiszen távolról sem biztosították az alacsony bérek a megélhetést. Ezzel szemben a koronaromiás nagy vagyoni előnyhöz juttatta azokat a háztulajdonosokat, akiknek háza meg volt terhelve. *Aki hitelbe építettett a háború alatt, annak a koronaromlás folytán rövidesen ingyenbe maradt a*

háza. Ezek az adósságok leolvadtak a házakról, mint a tavaszi hó és bizony a házbérek bármily alacsonyok voltak is, még mindig jóval felülmúlták nemcsak az építésbe fektetett tőke kamatait, hanem magát a tőkét is.

A felfordult idők egy új, ingatlanból eredő jövedelmi forrást létesítettek, amit talán főbérlői járadéknak nevezhetünk. Nem az albérleti díjak ezek - bár azoknak is nagy konjunktúrájuk volt egészen a legutóbbi időkig, - hanem az úgynevezett lelépési díjak. A hatósági korlátozások folytán ugyanis nem a lakbérekben jutott kifejezésre a lakáshiány, hanem azokban az összegekben, amiket az új bérlő fizetett a régi bérlőnek, aki a lakás felett tulajdonképpen rendelkezett. Egész kis vagyonokat fizettek egyes lakásokért azokban az időkben, amikor a lakás a főbérlő számára fontos és értékesíthető vagyontárgyat jelentett. A házbérek emelkedésével párhuzamosan azonban egyre olcsóbbak lesznek a lakások, mert az emelkedő házbérek miatt mindig többen kínálják eladásra lakásukat, hogy ők maguk azután olcsóbb lakásba költözzenek. *Az építkezés előrehaladásával pedig teljesen meg fog szűnni ez a jövedelmi forrás is,* ami a lakásínségből és a háztulajdon megkötéséből táplálkozott. A háziúr ugyanis a lakáskonjunktúrát majd a bérek magasságában juttatja inkább kifejezésre.

IX. FEJEZET.

A válság valódi képe.

1. A hitelválság – A gazdasági egység befüggés – Hitel és bizalom – Miért nem teremtett a stabil pénz egészséges hiteléletet? – Az uzsorások konjunktúrája – *2. A tőkeválság* – A tőke szerepének fontossága – A tőkepusztítások évtizede – Háborús tőkepusztítások – Az infláció: vagyonek Kobzás – Az infláció megöli a hiteléletet – A konjunktúra súlyosbította a válságot – Túlterjeszkedett a kereskedelem – *3. Társadalmi változások* – A stabil pénz hatásai – Az ár-színvonal változásának hatásai – Miért megy rosszul a kereskedőknek? – A fixfizetések helyzete javul – Az áresés áldozatai

Ha figyelmesen vizsgáljuk azt a helyzetet, amit a válság a közgazdaság egyes ágaiban, a különböző társadalmi osztályokban előidézett, akkor a különbségek mellett sok közös vonást találunk. Mindenütt mutatkoznak speciális jelenségek, ami természetes is, hiszen másképpen reagál a válságra a kereskedő, mint a tisztviselő, másképpen a gazda, mint az iparos. A válság igazi okaira azonban a közös jelenségekből kell következtetnünk, amelyek egyaránt fellelhetők mindenütt, ha talán nem is ugyanabban a formában.

Hogy ma a termelés pang, hogy a forgalom alig mozdul, hogy oly nagy arányokat öltött a munkanélküliség – mindennek két okát íaláljuk. Az egyik az, hogy *nincsen tőke és nincsen hitel*, ami szervezze a termelést, ami munkaalkalmakat teremtsen a mun-

kás számára is, a vállalkozó számára is. Tőkehiányban szenved ma a gazda, az iparos és a kereskedő egyaránt. A másik nagy baj pedig az, hogy *minimumra redukálódott a fogyasztás* és a fogyasztónak nem jut arra pénze, hogy az életfentartás minimális szükségletein túl is áldozzon. Ez a betegség majdnem az ország egész lakosságát sújtja.

A termelés válsága az előbbi kettőnek a következménye. A termelőnek ma nincs pénze, nincs hitele és nincs fogyasztója. A saját tőkéje kevés, de most nem tudja pótolni – mint azelőtt – hitel útján. Nem tud termelni, de hiszen nem is érdemes, mert a vevők száma egyre kevesebb lett és rövidesen úgy sem lesz majd kinek termelnie. Okozat tehát a termelési válság és egyenes örököse, logikus következménye a tőke- és hitelválságoknak, valamint a fogyasztás válságának. Idők folyamán természetesen ok lesz az okozatból is, mert a termelés válsága növeli a munkanélküliséget és növeli a nemfogyasztók számát, másrészt pedig fokozza a tőkeválságot is, hiszen a tőkék nagyrészt a termelés eredményének feleslegeiből képződnek.

A válságok tehát szinte hajszolják egymást; egyik hozza a másikat, úgyhogy alig lehet eligazodni közöttük. A tüzetes vizsgálat mutatja csak, hogy kiindulásuk a fogyasztási és a tőkeválságban keresendő, továbbá az utóbbihoz kapcsolódó hitelválságban. A bajok csak tömegesen érzik magukat jól, a nyomor gyorsan gyarapszik és az egyik csapást rendszerint nyomon követi a többi, azonban a mai helyzet eredete az előbbieken keresendő.

A fogyasztási válság keletkezését, kifejlődését és hirtelen kirobbanását már megvizsgáltuk és látuk, hogy azt az árszínvonal eltolódása okozta azért, hogy az árak emelkedtek, a jövedelmek pedig ugyanakkor csökkentek. A következőkben tehát a hitelválság és a tőkeválság természetrajzát kell szemügyre vennünk.

I. A hitelválság.

Az ország gazdasági szervezetének egyes csoportjai, a különböző társadalmi osztályok állandó kölcsönhatásban élnek. A gazdasági élet szervezkedése az egymásra utaltságon alapul és bár ezek a csoportok nagyon sokszor állást is foglalnak egymás ellen és gyakran mutatják a legkülönbözőbb és egymástól élesen elhatároltnak látszó csoportosulások képét, mégis letagadhatatlan tény, hogy állandóan hatnak egymásra. Lehetnek bár ezek a kölcsönhatások a legkülönbözőbbek, jók vagy rosszak: mindegyiknek a sorsa befolyásolja a másik sorsát. A termelés és a fogyasztás alakulása a legnagyobb mértékben irányítja a kereskedelmet; – ha az ipar és a kereskedelem fejlődik, akkor növekedik a munkaalkalmak száma, tehát csökken a munkanélküliség és emelkednek a fixfizetések; – ha pedig a munkanélküliség nagy, akkor visszaesik az ország fogyasztóképessége, ami végeredményben kihat a kereskedelemre, továbbá az iparra és mezőgazdaságra is.

Egységes egész tehát a gazdasági szervezet, egyes részei között állandó az összefüggés. Az egy-

másrautaltságot látjuk a magángazdaságok között mindenütt, ott is, ahol az első pillanatra nem tűnik szembe. Az üzleti élet a legkülönbözőbb csoportosulásokat hozza létre az egyenrangúak és a különbözők között, a legkülönfélébb összeköttetéseket létesíti egyik nap „és oldja fel a másik napon. Minden szervesen összefügg egymással a közgazdaságban, mint ahogy ugyanazon fa különböző ágainak leveleit is egy és ugyanazon törzs táplálja. Így táplálják a közgazdaság közös csatornáit a magángazdaságokat, viszont azoknak helyzete megint csak visszahat a közös törzsre és azon keresztül egymást is befolyásolják.

A közgazdaság terebélyes fájának éltető nedve a hitel. *A magángazdaságok közötti kapcsolatot elsősorban a hitel teremti meg, ennek alapja pedig a bizalom.* A kezdetleges gazdasági szervezeteket az erőszak jellemzi, valamikor a nyers erőszak kényszerítette együttműködésre a különböző gazdasági egységeket. Az erőszakot ma már nagyrészt a kölcsönös bizalmon alapuló hitel helyettesíti, mert a kölcsönös bizalom az alapja annak a hitelrendszernek, ami az egész közgazdaságot keresztül-kasul szövi és nélküle fejlettebb gazdálkodás el sem képzelhető. A bizalom alapvető tényezője ma a gazdasági életnek. A bizalom hiánya pedig hitelkrízisre vezet és alapjaiban ingatja meg a közgazdaságot azáltal, hogy anarchikus állapotokat teremt az egymásra támaszkodó közös munka helyén.

A mai idők pusztító válsága alapján támadta meg a magyar közgazdaságot, egyaránt sújtotta

annak minden tagját és gyökerében ölte meg az egymás iránti bizalmat. Egyformán pusztít ez a bizalmi válság mindenütt: az ipar és mezőgazdaság csak úgy érzi, mint a kereskedelem, a fixfizetéses alkalmazottak éppen úgy, mint azok, akik önálló tevékenységet fejtenek ki. Közvetlenül, vagy közvetett úton bár, de mindenkit elér csontos kezével és újjainak fojtogató szorítását minden magángazdaság érzi. A válság elmélyülése hozta azután a bizalmi krízist, ami hitelhiányra vezetett az elsősorban hitelre berendezett gazdaságokban.

Amikor a konjunktúra véget ért és stabilizálódott a magyar korona, úgy látszott egy pillanatra, mintha megenyhülnének a hitelviszonyok. A konjunktúrában ugyanis teljes erővel dühöngött a hitelválság, mert még a fokozott tempójú infláció sem tudott lépést tartani azzal a pénzszükséglettel, amit az egyre emelkedő árak diktáltak. Bár óriási sebességgel forgott ekkor a pénz és a bankóprés is szakadatlanul öntötte magából a papírpénzt, mégis állandó volt a pénz- és hitelhiány ebben az időben, amint ezt a kamatláb enormis magassága is bizonyítja.

Az infláció megszüntetésekor a forgalom jelentékenyen csökkent és ezzel együtt lassúbbodott a pénz forgási sebessége is. A kisebb forgalom lebonyolításához egyre kevesebb pénzre volt szükség és ennek folytán a forgalomban levő pénz egyes helyeken összegyűlt, elsősorban természetesen a bankoknál. Ezenkívül már a stabil valuta is biztos alapjául szolgált a hitelműveleteknek.

Ezek azonban egyre késtek. Minden jobb hiede-

lem ellenére *most sincs hitel, mert nincsen bizalom*. A hitelkeresők ma is horribilis kamatot ígérnek, de mégsem jutnak pénzhez, mert bizalmatlan a hitelező. Néhány évvel ezelőtt még az állammal és az állam pénzével szemben voltak bizalmatlanok az emberek. Ma pedig, amikor az állam hitele már helyreállott, a magángazdaságok egymással szemben bizalmatlanok és egyik sem bízta a másikkra a pénzét.

A fizetéseképtelenségek, a kényszeregyezségek járványa csak részben oka a mai bizalmi válságnak. Az általános gazdasági helyzet alakulása idézte ezt elő: a viszonyok leromlása, a piac ruinálása. Azok a rettenetes idők hozták, amikor senki sem tudja, hogy másnap mire virrad, amikor a legnagyobb cégek is elvéreznek, amikor senki sem tudja a szomszédjáról: kinyitja-e másnap az üzletét. *Mindenki a maga bőrére éri a súlyos idők csapásait és tudja, hogy ez kivétel nélkül pusztít mindenkit, hiába igyekszik ezt bárki is elpalástolni*. Ahogyan a forradalmak idején mindenki félt mindenkitől, amikor füle volt a falnak is, amikor mindenki visszavonult, csak magában mert élni és nem mert nyíltan szólni a legbizalmasabbjai előtt sem, – ugyanolyan általános ma is a bizalmatlanság a gazdasági életben, amikor senki sem tudja, hogyan áll a másik, de azért inkább hajlandó róla a rosszabbat feltételezni.

Pusztító fergetegként száguldott végig a bizalmi krízis a gazdasági életben és mesterséges úton ez a csapás nem küzdhető le. Ez a lelkek betegsége, amit csupán az idő képes enyhíteni és csak egy

újabb konjunktúra képes teljesen meggyógyítani. A gazdasági élet pedig – ott, ahol lehet – igyekszik magát függetleníteni tőle és a hitelviszonyokat oly alapokra fekteti, ami kellő biztosítékot nyújt a hitelezőknek és amellet nem öli ki a vállalkozókedvet sem.

Ennek a következménye, hogy *ma a hitelek legnagyobb része záloghitel*. Áru- vagy ingatlanfedezetre adnak csak ma kölcsönt, amikor is a hitelező teljes mértékben biztosítja a tőke- és a kamatkövetelését. Természetesen ez a kamatláb is az általános hitelviszonyokhoz igazodik és a Jegybank leszámítolási kamatlábtételének ma semmi irányító befolyása nincsen a belföldi uzsorakölcsönök kamataira. Mert *a legnagyobb uzsora burjánzik most és virágzását éli az uzsora konjunktúrája, amely*” mindig akkor fejlődik ki, amikor a gazdasági élet legsötétebb napjait éli.

2. A tőkeválság.

Mind a fogyasztási, mind pedig a hitelválság az ország elszegényedését mutatja. Ahogyan a legtöbb ember fogyasztó és termelő is egyszemélyben és ezt a kettős tevékenységét a pénz kapcsolja össze, – ugyanúgy a fogyasztás és a termelés is, bár a gazdasági életnek két különböző oldalát mutatja, egymással mégis a legszorosabb összefüggésben van és egymást teljesen kiegészíti. Itt is a pénz, a tőke az összekapcsolódás eszköze; a tőke szervezi a termelést és a pénz teszi lehetővé a fogyasztást, a szükségletek kielégítését is. Tőke nélkül sem tö-

megtermelés, sem tömegfogyasztás nem lehetséges és a tőkehiány egyaránt pusztít a termelésben és a fogyasztásban, együttesen idézi elő a termelés és a fogyasztás válságát.

A válságot elsősorban a tőkehiány, a tőkeszegénység idézte elő. Általános jelenség ez ma az egész kontinensen, ahol a háborús pusztítások a tőkék nagy részét többé-kevésbé elpusztították. A gazdasági élet minden tényezője, a tőkének minden alakja pusztult ezekben az időkben. A föld egy része harcterré vált, a többit rablógazdálkodás zsarolta ki. Rengeteg anyag, érték pusztult el és erősen fogyott a munkáskezek száma. A közlekedés teljesen lezüllött, a pályaberendezés, mozdonyok, kocsik nagyrésze pusztult el vagy vált használhatatlanná. A háború elvesztése pedig országunk területeitek kétharmadát rabolta el, bányáink, vízierőink, erdeink legnagyobb részét, rengeteg jószágot és egyéb értéket.

A háború után minden európai állam a tőkehiány pótlására fordította legfőbb gondját és a háború utáni talpraállás abban a mértékben sikerült, amily mértékben a háború alatt elpusztított, felélt és improduktív célokra felhasznált tőkéket pótolni tudták.

Nálunk azonban speciális okok is mélyítették a kontinentális válságot, aminek mi is szenvedő részesei vagyunk. *Nálunk ugyanis nem a háborúban tönkrement tőkék pótlására törekedtek a háború befejezésekor, hanem a megmaradt tőkét pusztították tovább.* A háború 1918-ban ért véget, de

1918-tól mindmáig alig termelt az ország annyit, ami éppen a szükségletek fedezetére elégséges, semhogy azon túlmenőleg tőkét tudott volna gyűjteni az elpusztultaknak a pótlására. A forradalmi időknek nevezett állami gazdálkodás kora semmit sem termelt, hanem felélte, elpusztította a készleteket. Eleinte rekvirált és harácsolt, potom áron váltotta magához az értékeket, azután pedig a vagyonekobbzás legkényelmesebb és legveszedelmesebb módját választotta: az inflációt.

Mert tulajdonképpen *vagyonekobbzást jelentett az infláció*. Amily mértékben gyártotta az állam a fedezetnélküli papírpénzt, éppoly mértékben csökkent annak értéke. De csökkent ezáltal a polgárság pénzének, vagyonának az értéke is. Az állam neni közvetlen a polgárság zsebéből vette el a tőkét, hanem a bankóprés útján; a bankóprés devalválta a pénzt, a vagyont és pusztította ezáltal a tőkét. Mert nem az ingatlan, nem a gyár, nem a gép a tőke, hanem a pénz, hiszen egyedül a pénz képes arra, hogy tőke gyanánt szervezze a gazdasági életet.

Az infláció pusztította el nálunk a pénztőkét és az infláció pusztította el nálunk a hiteltőkét is. A hitel leggyakoribb formája a pénz és amikor az infláció megszűntette a stabil pénzt (mert a folytonosan változó koronát nem lehetett pénznek tekinteni), ugyanakkor megszűntette és lehetetlenné tette a hiteléletet is.

Nemcsak az államháztartást borította fel az infláció, nemcsak az államhitelt tette tönkre, hanem teljesen elpusztította az ország tőkéit. Ennek a kö-

vetkezményeit szenvedjük ma, ezért nincsen ebben az országban termelés és fogyasztás. Itt van a válság eredeti kiindulópontja és bár a valuta már stabilizálódott, hosszú ideig tart, amíg a valutaválság öröksége: a tőkeválság és a fogyasztói válság végleg eltűnik gazdasági életünkéből. Mert a tőkeválság és a fogyasztási válság nem két éve, hanem egy évtizede pusztít és itt volt már akkor is, amikor a konjunktúra lángja perzselte az országot, csupán most bontakozott ki igaz valójában.

A konjunktúra – a valutaválságnak ez az édes gyermeke – onnan származott, hogy a gazdasági életben mindig fokozatosan érvényesülnek csak a kölcsönhatások. Voltak olyanok, akik elejétől végig-szenvedték a pusztulást, mások viszont egy ideig a konjunktúra árában úsztak, mint ahogyan az állam is pillanatnyilag vásárlóerőhöz jutott a bankóprás útján. Idő kellett ahhoz, amíg a méreg az egész szervezetet átjárta és ezalatt az idő alatt egyesek pillanatnyi előnyöket szereztek mások pusztulásából. Mint ahogyan a bódító mérgek fokról-fokra roncsolják a szervezetet, úgy züllött a közgazdaság is lépésről-lépésre az inflációs mérgezések következtében.

Olyan volt ez a konjunktúra, mint amikor valaki tüzelőanyag híjján a házat gyújtja magára, hogy annak a lángjánál melegedjen. Így borította lángba a konjunktúra a gazdasági élet házát, mindnyájunk otthonát. Nem termelt, nem szerzett újat, ehelyett elpusztította mindazt, ami már volt. Amit termelt, az mind csupán fiktív-, áltőke volt. A folytonos drágulás mindig együtt járt a pénzromlással és

amikor látszólag új tőkék keletkeztek, ugyanakkor a másik oldalon valódi, meglévő tőkék mentek pusztulásba. A gazdasági élet hullámmozgásában időközönként ismétlődnek a konjunktúrák, ezek azonban az általános jólétet, az általános gazdagodást jelentik, míg az infláció konjunktúrája csak azt adta az egyiknek, amit a másiktól elvett. Az inflációs konjunktúralovagok vagyona mások nyomorúságából, családok pusztulásából keletkezett. A konjunkturális nyereségeket az infláció pusztításai ellensúlyozták, a kereskedőosztály felemelkedésével pedig együtt járt a középosztály, a tisztviselőtársadalom elbukása.

A konjunktúra speciális okokkal is támogatta a válság elmélyülését, aminek mai nagy arányai nem kis mértékben éppen a konjunktúra megtévesztéseinek köszönhetők. *A konjunktúra ugyanis megbontotta a közgazdaság egyes részei között a harmóniát.* A pénztől való menekülés túlfejlesztette az árukeresletet, mindenki árut igyekezett összehalmozni részben azért, hogy a pénzértéktelenedés ellen védekezzen, másrészt pedig a konjunkturális nyereségek is csábították az embereket. A termelés, a normális fogyasztás és a külkereskedelem pangása mellett a belföldi kereskedelem óriási arányokat öltött, messze túlhaladta a gazdasági élet egyéb ágait. Ezt mutatja a kereskedők számának aránytalan megnövekedése, amivel sem az áruk mennyiségének szaporodása, sem pedig a gazdasági élet fejlődése nem járt együtt.

A valuta stabilizációja azután hirtelen véget vetett ennek az aránytalanságnak és kikényszerí-

tette a harmóniát, a közös nyomorúság harmóniáját. Ez vezetett a konjunktúra hirtelen összeomlására, az újgazdagok eltűnésére és a kereskedelem különösen súlyos veszteségeire.

3. Társadalmi változások.

A stabil pénz mellett bontakozott ki a válság teljes terjedelmében. A tőkepusztítás véget ért, mert az ország már teljesen elszegényedett. A termelés végleg elakadt, mert nincsen kinek termelni, – a fogyasztás eltűnt, mert nincsen miből fogyasztani, – a kereskedelem összeomlott és sokszorosan fizeti most vissza konjunkturális nyereségeit, – a tisztviselők és munkások sorait pedig a munkanélküliség pusztítja. A nyomor, a bűn, a kétségbeesés, a nélkülözés, a játékszenvedély, a bizalmatlanság, a nemtörődömség harapódzik el szerte az országban anélkül, hogy a sok szenvedés legalább messziről láttatná az ígéret földjét. Ez a válság sokkal súlyosabb, mint a közgazdaság periodikus válságai, mert mindent egyformán elpusztított, seholsem hagyott látható támaszpontot, amire a jövő épületének oszlopát lehetne helyezni.

A pénz már két éve stabil, sőt értékében növekedik. Az árszínvonal állandóan csökken, de csökkennek a jövedelmek is, azonban a pénz stabilitása folytán a fixfizetések életnívója emelkedik, ha nem is számszerűen emelkedik a fizetés, hanem belső értékében. *A stabil pénz mellett tehát az árszínvonal változása élesen mutatja a válság társadalmi és gazdasági hatásait*, mert hiszen az a válság, amiben ma

élünk, ugyancsak jelentős társadalmi változásokat von – lassan bár, de vaskövetkezetességgel – maga után.

A stabil valuta mellett az áresés főleg azoknak kedvez, akik pénzbeli járandóságokat élveznek és akik közvetlenül mint vevők szerepelnek a piacon. Ezeknek az életstandardja aszerint emelkedik, ahogyan az árak esnek, feltéve, hogy a fizetések tényleg ugyanazon a nívón maradnak. A legnagyobb veszteségeket viszont azok szenvedik, akiknek keresete a forgalomra van bazirozva, akiknek a vétel és az eladás közötti különbözet nyújt keresetet, *akiknek jövedelme közvetlenül az árakból származik.* Ezek természetesen sokat veszítenek a lefelé haladó árszínvonal mellett, azért sújtja a válság a legnagyobb mértékben a kereskedelmet. Az ipar és a mezőgazdaság vesztesége aránylag kisebb, amennyiben ezek a termelési eszközök piacán mint vevők jelentkeznek; ott tehát az áresés előnyükre szolgál. Mint eladókat ugyan őket is sújtja az áresés, azonban módjuk van az egyes piacok közötti differenciát kihasználni, míg a kereskedő, aki ugyanazon áru piacain vesz és ad el, ezt a differenciát alig használhatja ki. Köztudomású azonkívül, hogy a termelők sokkal szervezettebben és így nagyobb súllyal lépnek fel a piacon, mint a fogyasztók, illetve a kereskedők.

Azok a társadalmi változások, amiket a mai idők termelnek ki, két irányban haladnak és ellentétes irányúak az inflációs konjunktúra változásaival. Minthogy a gazdasági élet tengelyébe a for-

galom helyett a fogyasztás került, a kereskedőtársadalom anyagi visszaesésével párhuzamosan a fixfizetések és a járadéktulajdonosok életmódja javul, még pedig abban a mértékben, amint az áresések előnyösebbé teszik a fogyasztó helyzetét. Természetesen fixfizetések alatt itt elsősorban azokat az alkalmazottakat kell érteni, akik nem kereskedelmi, illetve ipari üzemek alkalmazottai, hanem a ma már biztos existenciájú közalkalmazottakat; bár az előbb említett kategória helyzete is éppen így javulna, ha ezt a nagyarányú munkanélküliség nem ellensúlyozná.

Minthogy a termelői tevékenység minimális, a jtermelők helyzete főleg aszerint alakul: milyen anyagi erővel rendelkeznek ahhoz, hogy a nehéz időket átböjtöljék. A vállalkozási kedv szünetel, hiszen gazdasági szempontok sem csábítják, sem különös kereseti lehetőségek nem kínálóznak, de tömegfogyasztásra sem lehet berendezkedni. A piac képe a képzelhető legvigasztalanabb; egyelőre nincs semmi, ami kis életet öntene a halódó vállalkozási kedvbe.

X. FEJEZET.

A kibontakozás keresése.

1. *A kibontakozás útja* – Van-e segítség? – A kibontakozás iránya és gyorsasága – Az ország teljes elszegényedése – 2. *Az állam feladatai* – Ne az államtól várjunk minden segítséget – A tapasztalatok a magunk erejére utalnak – A gazdasági individualizmus – Rugalmasabb adó- és tarifapolitika szükséges – 3. *A külföldi hitelek* – Improduktív célra nem szabad kölcsönt venni – A holt tőkék átváltoztatása szabad tőkévé – A külföldi hitelek hatása – A tőzsde feladata – 4. *A belföldi tőkeképződés* – Az állam nem adhat hitelt – A bankok szerepe – Takarékbetétek – A kötvénypiac – Támogatni kell a tőkeképződést – 5. *Az eladósodás veszedelme* – A kamatterhek – A külföldi hitelek drágító hatása – A kölcsönök és a fogyasztóképesség – Az eladósodás nem jelenti a válság végét

I. A kibontakozás útja.

A gazdasági életnek ezt a viganasztalan állapotát nézve, önkéntelenül is felmerül a kérdés: van-e segítség? Vége lesz-e már ezeknek az áldatlan időknek és eljön vajjon újra a munka és a rend uralma, vagy pedig lassú pusztulás útján halad a magyar közgazdaság? Vajjon van még megállás a lejtőn, amelyen oly könnyű volt elindulni, de ami a biztos romlásba vezet? Lesz itt még virágzó gazdasági élet, élénk kereskedelmi forgalom, termelő munka és bőséges fogyasztás?

A gazdaságtörténet azt mutatja: lesz! Válságok mindig voltak és lesznek, a gazdasági élet állandó hullámmozgásának mindenkori kísérői a vál-

ságok és ha ez a mostani magyar válság méreteiben és időtartamában súlyosabb is a többinél, ebből is lesz gyógyulás, ez is véget fog érni egyszer. A gazdasági szervezet élni akar és elpusztíthatatlan, mert módjában áll formát, alakot változtatni és rövidebb-hosszabb idő alatt bár, de kiveti magából a pusztító mérget. A gazdasági élet mindig megtalálja azt a formát, ami a mindenkori viszonyoknak legjobban megfelel és a legkuszáltabb helyzetből is megtalálja a kivezető utat.

Az azonban, hogy ez az út *hová vezet* majd, hogy tényleg visszatérést jelent-e a normális idők közgazdaságához, vagy pedig az elszegényedést konzerválja és a primitív Viszonyoknak megfelelő primitív gazdasági rendszert létesít Magyarország helyén, mint azt a történelemnek már annyi példája mutatja: – az elsősorban tőlünk függ, az ország polgáraitól, a gazdasági élet alanyaitól. Hogy az Alföld sivataggá válik, vagy virágzó élet sarjad rajta; hogy az ipar, a kereskedelem visszafejlődik-e, vagy új életre kel: – az elsősorban a gazdától, az iparostól és a kereskedőtől függ, akinek munkája, akarata, kitartása, szívóssága dönti el az ország jövőjét.

És kizárólag rajtunk múlik az is, hogy *meddig* üli még meg a válság bűzhödtt levegője a magyar közgazdaságot. Mert ahogyan megfelelő intézkedésekkel (nem most, hanem már évekkal ezelőtt) a válság ereje csökkenthető lett volna, ugyanúgy siettetni lehet a válság enyhülését is, mint ahogyan az árterületet is hamarabb mentesíti a lecsapolás, mint a víz lassú, természetes lefolyása. Nekünk is ki

kell böjtölnünk a háború utáni idők pusztításait, de most már meg kell kezdeni a romok eltakarítását is és nem szabad ölbetett kézzel nézni mások és a magunk haldoklását. Leküzdhető lesz ez a válság, ha biztos kézzel kikeressük az igazi okokat, amik felidéztek és azok gyógyításával iparkodunk a helyzetet szanálni, nem riadva vissza attól, hogy az operáció esetleg fájdalmas lesz. Aki nem bírja, inkább ma pusztuljon, mint holnap, mert vegetálásával hátráltatja az egész ország gazdasági feltámadását. Láttuk, hogy a mai válság elsősorban tőkeválság és a fogyasztás válsága, minden egyéb ezeknek a következménye. Az elszegényedésen ma már segíteni nem tudunk, azzal mint bekövetkezett ténnyel kell számolnunk és nyíltan tudomásul kell végre vennünk azt, hogy elszegényedtünk, hogy hiába kapkodunk régi gazdaságunk árnyéka után, hogy újra előlről kell kezdenünk mindent. Nyíltan be kell ismernünk önmagunk előtt és az egész világ előtt, hogy az a gazdasági rendszer, amiben több mint egy évtizedig éltünk, immár visszahozhatatlanul véget ért és szilárdan el kell tőkélnünk magunkat arra, hogy a jövő Magyarországot más, egészséges alapokon fogjuk felépíteni.

2. Az állam feladatai.

Az ország minden gazdasági erejét a tőkeválság és a fogyasztói válság letörésére kell fordítani. Hogy azonban eredményes legyen ez a munka, elsősorban is azzal a babonával kell szakítani, amit

a háború és az azt követő idők tenyésztettek ki, bár már azelőtt is a kelleténél gyakrabban kísértett a magyar közéletben. *Szakítani kell azzal a téves felfogással, hogy változást csak az államhatalom hozhat, hogy a válságot csupán hatósági intézkedésekkel lehet leküzdeni.* Ez a felfogás azoknak az időknek a terméke, amikor orgiát ültek a központosító törekvések a magángazdaság romjai felett; ez az a kényelmes, felelőtlen felfogás, amely mindig mást akar maga helyett dolgoztatni és most is azt kívánja, hogy államhatalmi intézkedések szanálják a magángazdaságok válságát.

Ezzel a felfogással alaposan és gyökeresen szakítani kell, mert megfertőzi a józan gondolkodást, megöli az önálló akaratot és csirájában fojt el minden egyéni kezdeményezést. Amerikai nagybácsinak nézi ez a felfogás az államot, aki éppen akkor segít majd rajtunk, amikor elfogyott a pénzünk, amikor senki sem ad hitelbe, amikor nincsen megrendelőnk, – közben azonban elfelejti, hogy ez a nagybácsi csak most a közelmúltban lábalt ki halálos betegségéből és akkor is nekünk kellett fizetni az orvost és a patikát.

Valamikor lehetett elméletileg vitatkozni erről a kérdésről, valamikor lehetett szemináriumokban, gyűléseken pro és kontra megvitatni, vaskos könyvekben megtárgyalni az állami gazdálkodás előnyeit és hátrányait. Az idő és az események azonban elsöpörték az elméleteket, amióta egy évtizeden keresztül a legkülönbözőbb módon és elnevezés alatt szenvedtük végig az állami gazdálkodás egyes

formáit. Láttuk, mit termel az állami termelés; a bőrkön tapasztaltuk a fogyasztás hatósági szabályozásának gyönyörűségeit; a zsebünk, az üzletünk, a gyárunk és földünk mind végig tapasztalta: mit jelent az, amikor az állam végzi a magángazdaság munkáját, amikor munkánk hasznában részesedik és minden lépésünkbe beleavatkozik.

A napnál is fényesebben bebizonyult, hogy *az állam alkalmatlan arra, hogy a magángazdaság munkáját végezze*. Az államnak nem az a feladata, hogy a földet művelje, hogy ipart üzzön és kereskedjen, hogy hitelt nyújtson a vállalatok számára, vagy megvásárolja a termékeiket akkor, amikor a bank nem nyújt hitelt, illetve a fogyasztó nem vásárol. Az állam feladata az, hogy jogrendjével őrt álljon a gazdasági élet oldalán, hogy biztosítsa a magángazdaságok szabad működését és oltalmazza őket kifelé más államokkal szemben. De a gazdasági élet hajtóerejét nem az állam adja, hanem a magángazdaságok, a polgárok önérdeke, egyéni invenciója és munkája.

Egyedül az individualista gazdasági rend végezhet alkotó és termelő munkát. Ezt az igazságot kell az államnak és polgárainak egyaránt elismerniök és követniök. Az államnak az a feladata a magángazdaságok irányában, hogy számunkra lehetővé tegye a munka feltételeit, de nem az, hogy helyettük dolgozzon, valamint az sem, hogy munkájuk gyümölcsének az élvezését megakadályozza. Láttuk a példát másutt, végigszenvedtük magunk is, nem vagyunk ma már oly tapasztalatlanok, hogy a frázisok útját kövessük.

Igen, vannak az államnak is feladatai a gazdasági élettel szemben, neki is kötelessége, hogy a helyzet enyhítésére siessen ott, ahol ezt megteheti. Elsősorban *el kell távolítani a gazdasági élet útjából azokat az akadályokat, amelyeket önmaga gördített eléje.* A helyes vámpolitika mellett, amiről később bővebben lesz szó, arra kell törekedni, hogy az adórendszer összhangba kerüljön a gazdasági élet követelményeivel, hogy az állam jövedelmi forrásai ne akadályozzák a magángazdaságok munkáját. A mostani viszonyok között, amikor a forgalom a minimálisra zsugorodott össze, egészségtelen a fogyasztási és forgalmi adókra épített adóztatás és hátráltatja a kibontakozást. Az államnak tehát jövedelmeit oly formában kell szednie, amely jobban simul a piac helyzetéhez és a magángazdaságok teljesítőképességéhez.

Éppen ily fontos az állam helyes és céltudatos közlekedési és tarifapolitikája is. Nálunk a vasút az állam kezében van, tehát a közlekedést úgyszólván teljesen az állam irányítja. Bármily helyes elv is az, hogy az állam tarifapolitikája ne járjon együtt a MÁV deficitjével, hanem a bevételek fedezzék a kiadásokat és a beruházási kölcsönök annuitását, mindezek ellenére az ilyen válságos időkben az államnak a szállítási tarifa útján kell a magángazdaság segítségére jönnie és tarifális kedvezményekkel kell támogatnia, és siettetnie az olcsóbbodás folyamatát. A mai viszonyok között, amikor a forgalom minimális, minden tarifacsökkentés serkentőleg hat a forgalom élénkülésére és aligha okozna érzékeny

változást a vasúti bevételekben. A hiány pótlása azonban feltétlenül hasznos beruházásnak tekinthető, amely idővel kamatostul térül majd vissza.

3. A külföldi hitelek.

Halaszthatatlan feladat ebben a tőkeszegény országban, hogy az elpusztított tőkét valami módon pótoljuk. Enyhíteni kell a piac tőkehiányát és a rettenetes tőkeszegénységben elsősorban a külföld felé fordul az ország tekintete. Minden gazdasági tényező a gazdag, tehetősebb külföld segítségét várja, amelynek vannak feleslegei és sohasem veti meg a jó és biztos elhelyezkedést. Külföldi hiteleket keres ma az állam, a városok éppen úgy, mint a bankok, az ipar és a mezőgazdaság, mert a közmunkák megindítása és investíciók egyaránt elképzelhetetlenek a vagyonos külföld segítsége nélkül.

Amióta a pénz stabil és az állam hitele helyreállott, megélénkült a külföldi tőkék és a magyar közgazdaság közötti viszony. Ma talán már kölcsönös közöttük a szimpátia, ami nagyon sokat jelent, mert hiszen a külföldi tőke másutt is találhat elhelyezkedést, nekünk pedig nem a nagy rizikó alapján kalkulált és magas kamattételű kölcsönökre van szükségünk. A külföld bizalma igen nagy fontosságú, mert minél nagyobb a bizalom, annál kisebb a kamat. Ezen a téren a javulás örvendetes, mert azok az ajánlatok, amik az országba jönnek, egyre előnyösebbek mind a kamatozás, mind a kibocsátási árfolyam, mind pedig a többi feltételek tekintetében.

Abban azonban megegyeznek ezek az ajánlatok szinte kivétel nélkül, hogy minden tekintetben *biztos fedezetet kívannak nemcsak a tőkére, hanem a kamatokra is*. Ezt a bizalmi szépséghibát az indokolja, hogy egyelőre még nem látják a nagyszerű befektetéseket, eddig csak az a hírünk, hogy alaposan értünk a meglévő tőkék feléléséhez. A külföldi kölcsönök elsősorban és túlnyomóan beruházási kölcsönök, amiket azonban a külföld nem improduktív, hanem hasznos, jövedelmezőnek ígérkező beruházásokra nyújt. Akár az állam, akár a városok, akár az iparvállalatoknak nyújtott külföldi kölcsönöket vizsgáljuk, nem a bankzsíró ott a lényeges, hanem az, hogy mire fordítják a kölcsönt; tehát fontos a tőke mellett a kamatok biztos fedezete is.

Ezt pedig most nem veheti rossznéven a magyar gazdasági élet, mert az improduktív kölcsönök, amelyek fogyasztási célokat szolgálnak, ahelyett, hogy termelésre, beruházásokra, tehát hasznosító módon használnák fel őket, az ilyen hitelek a mai viszonyok között több kárt okoznának, mint hasznot és a helyzet további rosszabbodását idéznék elő. Ezeknek a kölcsönöknek a célja az, hogy a kölcsönkérő személyes szükségleteit fedezzék, illetve vállalatának, üzletének, továbbvegetálását segítsék elő. Az ilyen kölcsön rendszerint arra kell, hogy a fizetésektelenség terminusát kitolja és ennek következtében még nagyobb kárt szenvedjen még több hitelező. Az ilyen kölcsön arra kell, hogy a rezsit fedezze, az üzletbért, a személyes szükségleteket; mindezt pedig egy eljövendő,

de egyre késő konjunktúra reményében. Az ilyen kölcsönöket azért veszi a mai viszonyok között igénybe az adós, hogy ezeknek a segítségével a vetetálását hosszabbítsa meg és ideig-óráig még szembehelyezkedhessen azokkal az erőkkel, amelyek a viszonyok tisztulását és az általános helyzet javulását akarják előmozdítani.

Ezekre a kölcsönökre a gazdasági éveinek szükségé nincsen és az a vállalkozó, kinek üzlete csak valamennyire is reális alapokon nyugszik, nem pedig a konjunktúra idejéből maradt véletlenül vissza, az nem is kívánja igénybe venni, mert tudja, hogy ezzel csak ront a helyzetén. Az ilyen kölcsönök éppen a reális vállalkozásokat sújtják, mert tovább húzzák a válságot, ahelyett, hogy a mai állapotot megjavítanák. Már csak azért sem segít az improduktív hitel semmit, mert éppen azokat a jobb időket tolja ki egyre messzebbre, amiknek közeli eljövetele reményében a kölcsönt felvették.

A külföldi hitelek útja az államon, a városokon és egyes nagyvállalatokon keresztül vezet. Mindenütt beruházási célokra szolgálnak és hatásuk a gazdasági élet összességére rendszerint az, hogy pótolgatják az eltékozolt tőke egy-egy darabját és előnyös hatást gyakorolnak a közgazdaság egyes területére, egyszer a mezőgazdaságra, máskor pedig egyik-másik iparcsoportha. Közvetve éreztetik hatásukat a kereskedelemben is, azonban ahhoz, *hogy az egész gazdasági élet képét megváltoztassák, ahhoz olyan rengeteg összegű külföldi kölcsönre lenne szükségünk, amire semmiesetre sem számíthatunk.* Egyedül

idegen segítségre támaszkodva nem is lehet újjáépíteni az országot.

Ma az ország vagyona: holt tőke. A termőföld, a legelők, szőlők, a gyárak, a gépek, a házak, a munkáskezek: ez mind holt tőke. Rengeteg vagyon ez, de parlagon hever. Hiányzik az erő, ami megmozgassa, ami életet leheljen a holt dolgokba, ami szervezze, ami csoportosítsa, ami hasznosítsa őket. Hiányzik a szabad tőke, aminek az a feladata, hogy irányt szabjon, hogy termeljen, hogy előteremtse a hozadékot, amiből élünk és hogy a meglévőből új tőkét varácsoljon elő. A hitelélet megélénkülésének kell a holt tőkéből szabad tőkét teremtenie, hogy ezáltal az egész közgazdaság megtermékenyüljön. Ezt a feladatot végzik részben a külföldi kölcsönök.

Ezért ezeknek az útját minden vonalon meg kell könnyíteni. Meg kell ragadni minden olyan alkalmat, amikor tényleg hasznos és jövedelmező befektetésre kínálkozik pénz és általában olyan atmoszférát kell teremteni, ami a hitelélet számára minden tekintetben a legnagyobb biztonságot nyújtja. A felértékelte mérlegek is azt a célt szolgálják, hogy a vállalatok vagyonáról áttekinthető képet nyújtsanak és ezáltal megkönnyítsék számukra a hitelszerzést, illetve azt, hogy a külföld részvényvásárlások útján nyújtsanak tőkét a hazai vállalatoknak. Nagy és fontos feladatok várnak tehát a tőzsdére: hiszen normális viszonyok között a tőzsde az ország első pénzpiaca. Ugyancsak fontos a bankok szerepe is a külföldi kölcsönök közvetítése terén.

4. A belföldi tőkeképződés.

A hitelválság nehéz éveiben többször hangzott el az a kívánság is, hogy az állam nyújtson hitelt a magángazdaságok számára. Eszerint a kívánság szerint az állam feladatai közé tartozik az is, hogy a magángazdaságok számára tőkét szerezzen. Különösen az improduktív hitelek céljaira kívánták az államot igénybe venni azok a vállalatok, amelyek hitelt máshonnan nem tudnak szerezni, legtöbbször azon egyszerű oknál fogva, mert nem voltak hitelképesek.

Azonban nem az az állam feladata, hogy a magángazdaságok bankárja legyen és nem azért szed adót, hogy a zavarba jutott vállalatoknak adja azt kölcsön; de még a pillanatnyi feleslegeit sem szabad egy percig sem kockáztatnia. Ha a kincstárnak feleslege van, akkor feltétlenül juttassa azt vissza a magángazdaságok forgalmába, de nem kölcsönök, hanem beruházások útján, munkát, de nem kamatot szedve utána. A közelmúlt sok példája igazolja, hogy az állami kölcsönakciók majd mindig fiaskóval jártak és rendszerint életképtelen vállalatokat igyekeztek konzerválni.

A hitelválságot állami intézkedésekkel leküzdeni nem lehet. Az állam nem állhat jót minden polgárának adósságáért, mert akkor saját hitelét veszítené el, hanem az a kötelessége ezen a téren is, hogy a hitelélet kifejlődésének előfeltételeit biztosítsa: vagyis stabilizálja a pénzt, a belrendet és a jog uralmát.

Ami már most a belföldi tőkeképződést illeti, ezen a téren nagyon szomorúak a kilátások. Nálunk a tőkegyűjtés elsősorban takarékbetétek útján törté-

nik, ezek azonban érthető okokból alig mutatnak növekedést a mostani időkben. Ahol nincsen semmi, ott takarékoskodni sem lehet, ahol a legszükségesebbre sem telik, ott nincsen mit félretenni. Bár bankjaink kimutatásaiban állandóan növekedő összegben szerepelnek a takarékbetétek, még mindig nem képeznek olyan összeget, amelyek súlyos tényezői lehetnének gazdasági életünknek.

Fixkamatozású *kötvények* útján nálunk mindig nehéz volt pénzhez jutni, a piac ezekkel szemben sohasem mutatott kellő érdeklődést. A mi pénzpiacunk azelőtt is a tömegek szegénységére volt berendezve, kötvénykibocsájtás pedig mindig csak tőkében, lehetőleg sok kis tőkében gazdag piacon vezet megfelelő eredményre. Mert az igazi gazdagságot nem a bankok, nem néhány nagyvállalat mammut vagyona, hanem kisemberek kis vagyonának nagy tömegei alkotják. De különösen ma azért is nehéz volna belöldi kötvénykibocsátásokkal akár az iparnak, akár pedig a mezőgazdaságnak megpróbálkoznia, mert a magyar társadalomnak nagyon súlyos veszteségeket okoztak az államadóssági kötvények, elsősorban a hadikölcsönök, de a többi koronára szóló kötvények is elértéktelenedtek a korona áresése következtében.

5. Az eladósodás veszedelme.

Ami tehát a kölcsönök útján való tőkeszerzést illeti, ezen a téren ma csaknem kizárólagosan a külföldre kell támaszkodnunk és a külföld részéről látjuk is a hajlandóságot arra, hogy feleslegének egy részét Magyarország részére nyújtott kölcsönök útján kamatoztassa. A külföldi kölcsönök felvételének

azonban határa van, amit túllépni veszélyes a kölcsönvevőnek és a kölcsönadónak egyaránt.

A kölcsönök felvételével járó öröm csak pillanatnyi, de az ára borsos és hosszú ideig terhel. A kölcsönvett összegek után kamatot kell fizetni és kamat fejében jelentős pénzösszegek vándorolnak ki évről-évre az országból még akkor is, ha sikerülni fog alacsonyabbra konvertálni a mai magas kamattételeket. Kamatot kell fizetni és tőketörlesztést is évről-évre pontosan és ezeket az összegeket a belföldi piac feleslegeiből kell előteremteni. Nem belföldi, illetve kölcsönvett tőkéből, mert hiszen az tőkepusztítással járna, de nem is abból, ami megélhetésre, rezsire és a további munkára kell, mert hiszen ha ebből kellene elspórolni, akkor a kölcsön nem teljesíthetné feladatát: a továbbtermelés előfeltételeinek biztosítását. Ha tehát nem is gondolunk újabb tőkék gyűjtésére, jogos a félelem, hogy *a külföldi kölcsönök nagy tömege fokozni fogja a drágaságot az országban*, mert csak magasabb árak mellett tudnának a kölcsönvevők a kölcsönrel járó terheknek mindenben eleget tenni, fia ezek a kölcsönök belföldiek lennének, akkor a kamatok a nemzeti vagyon számára nem jelentenének veszteséget, mert hiszen belföldi hitelezők vagyonát növelnék. Így azonban – nagyobb arányú eladósodás esetén – *a kölcsönök árdrágító hatását nem ellensúlyozná a kölcsönadók fogyasztóképességének növekedése, mert a kamatok a külföldre kemínek ki*. A bekövetkezendő drágulás tehát minden ellensúlyozás nélkül működne a piacon, sőt a mai minimális fogyasztóképesség mellett – mivel erre ezek a kölcsönök csak nagyon távoli, a mostani

lassú forgalom mellett alig érezhető befolyást gyakorolnak – még jobban hozzájárulnának a piac egyensúlyának felborulásához és csupán az eladhatatlan raktárak számát növelnék. Már pedig nem ilyen célokra kell tőke a mai gazdasági élet számára.

Külföldi kölcsönökre szükség van – ez nem lehet vitás. A mai tőkeszegénység mellett más úton pénzhez jutni, fontos állami szükségleteket kielégíteni, a termelést szervezni: nem lehet. Azonban *téved az, aki a külföldi kölcsönök jelentőségét túlbecsüli és ettől várja a gazdasági helyzet általános javulását.* Eltekintve attól, hogy a külföldi kölcsönök épp a gazdasági élet túlságosan lassú érverése miatt csak bizonyos körülhatárolt területen éreztetik a hatásukat, nagytömegű felhasználásuk esetén viszont az eladósodás veszedelmeivel fenyegetnek. Gazdag ember dicsősége csak, ha hitele minél nagyobb ; a szegényt csak bajba sodorja a túlságos eladósodás.

Amint kizárólag tőkeimporttal nem lehet megjavítani a válságot, éppen úgy nem gondolhatunk arra sem, hogy az exporttevékenységet oly mértékben tudjuk fokozni, ami gyökeresen visszahat az ország gazdasági helyzetére. Az a felfogás ugyanis, ami közvetlenül és nem a fogyasztáson át törekszik a termelés fokozására, a munkabérek leszállításával akarja fokozni az exportképességet és a hazai produktumok számára a külföldi piacon akar megfelelő értékesítést elérni az elmaradt belföldi fogyasztás pótlására.

Azonban a külföldön éppen úgy kettőn áll a vásár, mint idehaza és az utolsó évek során azt tapasztaltuk, hogy a külföldi vevőkhöz nehéz hozzá-

férni. Mezőgazdasági exportunk kilátásai csak gyengülhetnek mindaddig, míg a gabonatermelés marad az uralkodó, mezőgazdasági iparunk és állattenyésztésünk exporttevékenysége pedig ma még csak kevéssé jön számba. Nyugat felé irányuló exportunk tehát nem kecsegtet semmi jóval, míg ipari exportunk, amely természetesen keletre gravitál, politikai okokból nem aknázhatta ki a háború után kínálkozó lehetőségeket; ezért iparunk nem az áru-, hanem főleg csak a munkás- és vállalkozó-export terén mutathat fel eredményeket. Az orosz piacra a német ipar nyomul be, a Levante pedig mindjobban az olasz ipar piaca lesz. A Balkán kivételével alig nyílik egyelőre exportpiac a számunkra, ennek a felvevőképessége pedig csekély.

Nem lehet egy országot pusztán adósságcsinálással megmenteni és nem szabad csupán a külföld segítségében bízodnunk. Tökére nagy szükség van, hogy legyen a gazdasági munkában mire támaszkodni, hogy legyen, aminek segítségével irányt lehet szabni, előre lehet haladni, de egyszersmind célkitűzés kell, elsősorban pedig tiszta helyzet a piacon, mert a mai állapot nem alkalmas arra, hogy azon bármily segítséggel is elindulhasson a magyar gazdasági élet. A mai talaj még ingovány, mocsaras és süppedékes; minden lépésre csak jobban belemerül az, aki ezen haladni akar. Ha így megy tovább, akkor rövidesen nem mentőöv, csak ballaszt lesz a külföldi kölcsön. Előbb az utat kell járhatóvá tenni, hogy azután elindulhassunk rajta egy jobb jövő felé.

XI. F E J E Z E T.

A fogyasztási válság leküzdése.

1. *A beruházások* – Milyen beruházásokra van szükség? – Minél több munkaerőt kell foglalkoztatni – A beruházások még nem szüntetnek meg a válságot – Hatásuk a gazdasági életre – 2. *A fogyasztási válságon kell segítem* – A fogyasztáson keresztül kell a termelőt talpraállítani – Árak és jövedelmek – A jövedelmeket ma emelni nem lehet – Le kell szállítani az árakat – 3. *Az olcsóbbadás útja* – Az árak nálunk túlhaladják a világparitást – Ma a köztisztviselő a piac legbiztosabb fogyasztója – Nem lehet feltartóztatni az olcsóbbodás folyamatát – Árleszállítás helyett kedvezmények – Kik veszítenek az olcsóbbodáson? – Siettetni kell az olcsóbbodást

I. A beruházások.

Nagyon sok szó esik mostanában a beruházásokról. Ma, amikor minden pénz az államkincstár felé tódul, amikor az állam bonyolítja le a legnagyobb forgalmat, a közvélemény azt kívánja, hogy az állam ezeknek az összegeknek egy részét beruházások formájában bocsássa vissza a magángazdaság rendelkezésére. Hosszú ideje nélkülöztek már a közgazdasági élet azokat az erőket, amelyek a mindenkori beruházások útján rendszerint megtermékenyítőleg hatottak és amelyek természetesen csak az államháztartás egyensúlyának helyreállításával és az államhitelek feléledésével indulhattak újra meg.

A beruházásoknak ma nem az a fő jelentőségük, hogy állami szükségleteket elégítenek ki és állami célokat valósítanak meg, hanem az, hogy megtermékenyítő, áldásos tavaszi eső gyanánt hatnak a közgazdaság szikkadt talajára. A mai viszonyok között már sokat jelentene az is, ha az iparnak legalább egy része lenne foglalkoztatva és ezért azok a tőkék, amik az államháztartás feleslegeként mutatkoznak – és ilyen a külföldi kölcsön fel nem használt része, – nem teljesíthetnek fontosabb feladatot, mintha az ország tespedt közgazdasági életét élénkítik fel.

Azonban a beruházásoknál ezt a szempontot állandóan szem előtt kell tartani és olyan beruházásokkal kell az államnak előálania, amelyek elsősorban a kívánt célt: az ország gazdasági erőinek foglalkoztatását, hasznosítását célozzák. *Olyan beruházások kellene, amelyek minél több vállalatot, minél több munkáskezet foglalkoztatnak és olyanok legyenek, amelyek eredményükben is az ország gazdasági céljait szolgálják.* Ezeket a célokat legjobban azok a beruházások közelítik meg, amelyek a közlekedési viszonyok javítására törekednek. A magyar utak és vasutak még igen sok kívánni valót hagynak hátra, vasúthálózatunk szegényes és az ország feldarabolása folytán sok helyütt csonka, úthálózatunk pedig messze visszamarad a kor követelményei mögött és egyáltalában nem haladhat a közlekedési technika fejlődésével. Minden lépés tehát, amit az állam a közlekedési viszonyok fejlesztése érdekében tesz,

egyszersmind a közgazdaság fejlődését is előmozdítja. Mert amilyen fontos, hogy a budapest-bécsi telefon jól funkcionáljon, legalább olyan fontos az is, hogy Debrecen és Szeged között megjavuljon a közlekedés, hogy a tanyai kisvasút-rendszer mindenütt kiépüljön, hogy víziútjaink minden tekintetben kihasználhatók legyenek. A beruházások pedig *közmunkák* legyenek a szó igazi értelmében.

A beruházásokkal kapcsolatban egészen téves felfogás alakult ki az országban. Ez a felfogás a beruházásokban csodaszert lát. Minden gazdasági nyavalya arkánumát. Azt hiszi, hogy a beruházások intenzív megindulása egyszerre eloszlatja fejünk felől a sötét felhőket és rövidesen a régi idők virágzó gazdaságát, esetleg, – ha jól megy – egy új konjunktúra paradicsomát varázsolja elő. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ez a hiedelem teljesen téves és a szükséges józan optimizmust megint azzal a tunyasággal keveri össze, ami mindig az államtól vár mindent és most is mindenesetre elvárja az államtól, hogy a mai rossz viszonyokat hatalmi szóval változtassa meg. Amint látjuk, ez a felfogás még a régi, rossz közszellem csökevénye, amely sohasem bízik a saját erejében.

A beruházások nem fogják ezt a várt nagy hatást gyakorolni a közgazdaságra – ezzel a ténnyel előbb-utóbb le kell számolnunk. Az állami beruházások méretei a külföldi kölcsönre – esetleg kölcsönökre – vannak korlátozva, hiszen maga a budget nagy feleslegeket nem mutathat ki. A váró-

sok külföldi kölcsöneinek mérvét pedig a törlesztési és kamatszolgáltatási képesség korlátozza. Ezért! a beruházások kétségkívül megélnékenek majd néhány iparágat, ez az élénkség azonban aszerint csökken, amint a forgalom az illető iparágaktól távolodik. Mert *ne gondoljuk azt, hogy a mai viszonyok mellett ezek a pénzek gyors körforgással járnak be az országot.* Ma a pénz gyanakvó és óvatosak az emberek. Aki ma pénzhez jut, nagyon megbecsüli azt és kétszer is meggondolja, mielőtt kiadná. A válság egyik jellegzetes tünete éppen, hogy a pénz körforgása nagyon meglassúdott, sőt alig-alig mozog a forgalom. Ezt a körforgást a beruházások ideig-óráig élénkíthetik, de csak azon a területen, amit közvetlenül érnek; természetesen minél nagyobb ez a terület, annál nagyobb lesz az élénkítő hatás. Normális időkben, amikor a pénz körforgása gyorsabb, sokkal nagyobb körben éreztetné hatását a beruházásokra fordított összeg. De ma nagyon hamar és nagyon könnyen elakad útjában, mielőtt eredményes működést fejthetne ki.

A beruházásoktól tehát a viszonyok gyökeres változását remélni nem lehet, mert hatásuk csupán a gazdasági élet egy részére terjed ki. Mindenesetre a beruházások tőkét, még pedig külföldi tőkét bocsátanak a piac rendelkezésére, ami által hozzájárulnak ahhoz, hogy a tőkehiány enyhüljön. Ez a legnagyobb jelentőségük: a beruházás egyik legfontosabb, mert legbiztosabb útja a Magyarországra egyekvő külföldi tőkének.

2. A fogyasztási válságon kell segíteni

Láttuk az előzőkben, hogy azok az eszközök, amelyek a tőkeválság enyhítésére szolgálnak, csak korlátozott mértékben állanak rendelkezésre. A tőkehiányt egyedül a külföld tudja enyhíteni, azonban csak bizonyos határig. De a fogyasztási válságon a külföld nem segíthet, hiszen még a produktív célra adott kölcsönök is drágítanak, improduktív kölcsönök pedig nagy veszedelmeket jelentenének, de ilyeneket nem is kapunk.

A termelést mindaddig hiába támogatjuk, amíg nem vesz lendületet a fogyasztás. Csupán hitelekkel nem lehet a termelési válságot megoldani, oda elsősorban fogyasztó kell. A külföldre nem lehet támaszkodni, hiszen a versenyben csak az erősek boldogulnak. Csakis a belföldi fogyasztás lehet a termelés legjobb, legmegbízhatóbb támogatója, ezért a piacon az első lépést a fogyasztás érdekében kell megtenni. Csak ezután, a külföldi tőke segítségével ugyan, de a hazai fogyasztásra támaszkodva, indul majd meg a termelés.

A fogyasztó megerősítése, a fogyasztás megerősödése az első – csak ez lehet ma a magyar gazdaságpolitika jelszava. Nincsen egyensúly a piacon az árak és a fogyasztóképesség között, ezt az egyensúlyt kell elsősorban helyreállítani, hogy a forgalom minél előbb megindulhasson. A fogyasztó megerősítésére kell törekedni minden áron, mert csupán a fogyasztás megindulása, a forgalom élénkülése öntethet friss vért a haldokló közgazdaságba, csupán ez

vezethet a viszonyok megváltoztatására, a piac megélénkülésére, a munkanélküliség megszüntetésére.

A fogyasztó szegény és nem tud vásárolni – ez a gazdasági élet legnagyobb baja. A fogyasztónak nincsen pénze és ami kevés mégis akad – arra nagyon vigyázz, mert nem tudja, hogyan fogja pótolni, ha elkölte. A fogyasztó ma lefokozta igényeit a minimumra. Fogyasztás – ez ma már csupán közgazdasági fogalom lett Magyarországon, mert nem lehet fogyasztásnak nevezni a máról-holnapra való vegetálást. Hiszen minden társadalmi réteg fogyasztóképessége kivétel nélkül legyöngült: az iparosé, a kereskedőé, a gazdáé, a tisztviselőé egyaránt.

A fogyasztóválság lényegében azt jelenti, hogy az árszínvonal alakulása során az árak és a jövedelmek aránya mélyreható eltolódást mutat. *Valamely piacnak a képét, a gazdasági éleinek a helyzetét ugyanis elsősorban mindig az árak és jövedelmek aránya határozza meg.* A konjunktúra idejében az árak egyre növekedtek és a jövedelmeknek nagy csoportja csak távolról tudta követni a drágaságot. A válság kitörésével azután a jövedelmek színvonala hirtelen zuhan, az árak azonban csak lassú ütemben hanyatlanak.

Most tehát az a helyzet, hogy az árak és a jövedelmek között oly nagy az aránytalanság, ami úgyszólván minden forgalmat lehetetlenné tesz. *Ezt az aránytalanságot kell tehát elsősorban eltüntetni, hogy a forgalom ismét megindulhasson.* Ahogyan a konjunktúra idejében minden törekvés odairányult,

hogy a jövedelmek az árak nivójára emelkedjenek; ugyanúgy kell most a változott helyzetnek megfelelően az árakat a jövedelmek nivójára leszállítani.

Mert a fogyasztói válság mai helyzete válaszút elé állít bennünket. *Vagy megmarad ez az aránytalanság továbbra is: ez a teljes elszegényedés felé vezető út.* Ha ezen haladunk, akkor tovább nyomorog a fogyasztó, elsorvad a kereskedelem, kihűlnek a gyárak kazánjai és gaz burjánzik majd a szántóföldeken. Akkor az iparosok és kereskedők ezrei, a munkások és tisztviselők tízezrei maradnak munka és egzisztencia nélkül, az ország gazdasági élete visszafejlődik és a lakosság nagy tömegei fognak kivándorolni. Mert a történelem már mutatott ilyen példákat.

Vagy pedig közelebb hozzuk az árakat a jövedelmekhez: ez az út a forgalom újjászületésének az útja. Fordítva ez nem lehetséges. A jövedelmeket ma nem emelhetjük az árakhoz, mert ez csak gyors és élénk forgalom mellett lehetséges, hanem az árakat kell leszállítani arra a színvonalra, ami mellett a fogyasztó ismét tud vásárolni, a kereskedő eladni, a gyáros termelni. Látszólag talán csak kevéssel javulhat meg a fogyasztóképesség az egyes fogyasztóknál, azonban itt tényleg érvényesül az a szólásmód: sok kicsi sokra megy. Hacsak annyira enyhül a drágaság, hogy minden család egy pár cipővel, egy-egy ruhával vásárolhat többet egy esztendőben, az is évenként sok millióval több pár cipő, sok millióval több rend ruha termelését és forgalmát jelenti, élénk lökést adva az iparnak

és kereskedelemnek. Hacsak félkiló hússal, vagy egykiló kenyérral vásárolhat többet hetenként minden egyes család, az is nagyon sok tonnával növelné meg a hús és a kenyér forgalmát. Könnyen kiszámíthatjuk, hogy fejenként és naponként csak egy kocka cukorral több, mit jelent az ország cukortermelése és forgalma szempontjából.

Nem képzelhető akkora méretű beruházás és nem kaphatunk olyan összegű külföldi kölcsönt, amely a forgalmat oly hatalmas lendületbe hozná, mint a tömegfogyasztás megindulása, ami az olcsóbodás egyenes következménye. A forgalom megnövekedése pedig élénkítően hat mind a mezőgazdasági, mind pedig az ipari termelésre és önmagában hordja további jövedelmek csíráját. Ha az árak és a jövedelmek egyensúlya csak megközelítőleg is helyreáll: a tökéletes egyensúlyt már önmaguktól hozzák majd meg a gazdasági erők.

A fogyasztóképességet közvetlenül a fogyasztó oldalán emelni nem lehet. A fogyasztóképességet a jövedelem irányítja és attól függ, hogy ki mennyit költhet. A jövedelmeket pedig emelni nem lehet, hiszen éppen az a baj, hogy senkinek sem elég a jövedelme, hogy a tömegek nem keresnek, hogy nincs üzlet, tehát nincs kereset sem. Nemcsak a munkások és a tisztviselők tízezrei ögyelegnek ma munka nélkül, hanem a vállalkozóknak nagy serege is. Éppen a jövedelem fokozása a probléma itten, ami megoldásra vár.

A fogyasztóképesség emelésének egyedüli módja, a gazdasági vérkeringés megindításának egyedüli

lehetősége: az árak leszállítása. Le kell szállítani különösen a közszükségleti cikkek árait minél gyorsabban arra a nivóra, amely a fogyasztóképességnek megfelel, egyensúlyt kell teremteni az árak és a jövedelmek között, hogy az igények régóta várt kielégítése ismét normális forgalmat teremtsen. A mai diszharmóniának véget kell érnie, de nem a fogyasztás feláldozásával, hanem azáltal, hogy arra a nivóra kerüljenek az árak, amit a mai viszonyok megkövetelnek.

3. Az olcsóbbodás útja.

Az olcsóbbodás a gazdasági élet szanalásának egyedüli módja és maguk a közgazdaság belső erői is ebbe az irányba kényszerítik – lassú ütemben bár – az eseményeket. Az árak hosszú ideje esnek, illetve stagnálnak, de minden jel arra enged következtetni, hogy az áresés akkor is folytatódni fog, ha egyes gazdasági tényezők saját rosszul felfogott érdekében ideig-óráig szembehelyezkednek is az általános tendenciával. Nemcsak azért kell az áraknak esniök, mert még mindig túlhaladják a békeparitást és a legtöbb árunál túlhaladják a világparitást is; mert a külföldi tendencia a lanyhaság felé hajlik és a nyersanyagok világpiaci árai a termelés fejlődése folytán egyre olcsóbbodnak, nemcsak mindezért, hanem egyszerűen azért kell leszállítani az árakat, mert a magyar fogyasztás helyzetéhez képest az árak túl magasak. Az áru árát nemcsak az határozza meg, hogy az eladó mennyire tartja, hanem az is, hogy a vevő mennyit tud érte adni. A mai árak mellett pe-

dig egyre kevesebb vevő jelentkezik, nemcsak a bel-
földön, de a külföldön is.

A piacnak a képét ma a közalkalmazottak, az állami, községi, megyei tisztviselők és a biztos állásban levő magánalkalmazottak fogyasztása határozza meg. Ezek ma családjukkal együtt az össz-fogyasztásnak kb. egyötödét képviselik és az ő vásárlóképességük dönti el elsősorban a kereskedelmi forgalom és az ipari termelés méreteit. Ez a társadalmi réteg érzi a legközvetlenebbül a stabil pénz és az árcsökkenés kedvező hatásait, minthogy *elsősorban mint vevő jelentkezik a piacon;* ennek az existenciája van ma a legnagyobb mértékben biztosítva és ezért innen kell kiindulnia a belső javulásnak.

Amint a konjunktúra idejében a hossz és a tőzsde lovagjainak fogyasztása irányította a piacot, a divatáruüzletek és csemegésboltok forgalmát csak úgy, mint az autószalonokét és a mulatóhelyekét, éppen így irányítják ma a boltok forgalmát a fixfizetésesek vásárlásai. Csakhogy most a kasszanap helyébe az elseje lépett, amikor is a tisztviselő a fizetését kapja és ma a boltok a részletüzletekre rendezkedtek be, mert a tisztviselő-vásárlónak ez felel meg a legjobban.

Minél nagyobb mértékben növelik az árcsökkenések ennek a fogyasztórétegnek a vásárlóerejét, annál hamarabb indul meg ismét a forgalom. A javulás útja pedig a fogyasztótól vezet a detailiistán keresztül a gyároshoz és a nagykereskedőhöz. A fixfizetésesek tömegfogyasztása adja meg az ipari

termelés ütemét, ami azután újra meg újra friss vért önt a gazdasági élet hálózatába és egyre szélesebb réteget terel a forgalom útjaira, növelve folyton a fogyasztóképességet. *De a kiinduló lökést csupán abban a tömegfogyasztásban rejltő erő tudja megadni, amit napjaink társadalmának úgyszólván egyedül biztosított rétege: a közalkalmazottak nagy tömege képvisel.* Ennek a hatása messze felülmúlja azt a hatást, amit a beruházások gyakorolhatnak a gazdasági életre és egyedül a tömegfogyasztás megindulása képes arra, hogy a forgalom kerekeit erős lendületbe hozza.

Ma már megindult az áresések folyamata, csak sok akadály nehezíti az előrehaladást. Az áresés egyenlőtlen és lassú, mert nem józan elhatározás, hanem a viszonyok vasereje kényszeríti lépésről-lépésre. Pedig a feltartóztatlan folyamat hátráltatása, az üres üzletekben a magas árak tartása abban a reményben, hogy talán mégis csak beüt holnap egy új konjunktúra – nem más ez, mint öngyilkosság, nem más, mint felesleges rezsikidobás, mert a konjunktúra sem holnap, de még holnapután sem fog idetoppanni, azt csak a normális forgalom visszatérése, a „nagy forgalom – kis haszon” elvének újbóli érvényesülése hozhatja meg. *A normális árszínvonal kialakulásának hátráltatása csak a pusztulás idejét növeli felesleges módon,* mert a halódókon úgysem segít, azok így is, úgy is elpusztulnak, míg azok számára, akik túlélnek majd a nehéz időket, még több szenvedést jelent.

Igen sok árucikknél kézzelfoghatóan mutatják a további olcsóbbodás lehetőségét azok a kedvezmények, amelyeket egyes kereskedők adnak vevőiknek. Újsághirdetések felmutatóinak ígérnek százalékos engedményeket, occasiókat rendeznek, nagy kiárúsításokat, mindezt jelentékeny árkedvezményekkel. Másutt megint olcsóbb színház- és mozijegyet ígérnek a vásárlóknak, ingyen fényképet, ajándékokat már kisebb vásárlások után, sőt láttunk esetet, amikor ingyen-ebédet ígért a kereskedő azoknak, akik bizonyos összegért vásároltak nála. Ezek a kedvezmények voltaképpen mind burkolt árleszállítások, amire a fogyasztóválság következtében kiélesedett verseny kényszeríti az eladókat. Hogy pedig ez nem tényleges árleszállítások alakjaiban nyilvánul meg, hanem vásári kikiáltók módjára különböző trükkökkel iparkodnak sokan vevőt fogni, annak az a téves hiedelem az oka, amely ezt a válságot csak rövid ideig tartó átmeneti állapotnak tekinti, amely még mindig a konjunkturális viszonyok visszatérésére számít és nem számol a fogyasztóképesség tényleges csökkenésével. Ez a felfogás nem látja még be, hogy a vásárlási kedv csak meglenne, de a tehetség nincs meg hozzá, hogy a *fogyasztót ma csak egyféle reklámmal lehet animálni: amely az árak leszállítását hirdeti.*

Ezt be kell látnia a kereskedelemnek, amelynek épp úgy árleszállításra kell szorítania a termelőt, mint ahogyan őt a fogyasztó kényszeríti erre. Nem a termelés által diktált árakat kell gépszerűen to-

vább adni, hanem a piacnak azt a fagyosságát kell tovább éreztetnie a termelővel és a gyárossal is, amely a fogyasztótól feléje árad. Mert amíg nem hatja át a piac minden tényezőjét az olcsóbbodás kérlelhetetlen, szükségességének tudata, addig a forgalom dermedtsége nem engedhet fel.

Pedig voltaképpen nem sok érdeket sért az olcsóbbodás folyamatának a mainál gyorsabb tempóban való keresztülvitele; sokkal kevesebbet, mint ahogyan az első pillanatban látszik. Az olcsóbbodás eltolódást jelent a pénz és áru között, még pedig az áru rovására. Természetesen ez az eltolódás azokat érinti kedvezőtlenül, pillanatnyilag azokat sújtja, akik az olcsóbbodás ideje alatt az áruk birtokában vannak: az eladókat. Azonban ez a veszteség csak azokat éri érezhető módon, akik nagytömegű áru felett rendelkeznek. A kereskedő nem vásárol ma raktárra, az iparos pedig nem gyárt raktárra, a mai minimális forgalom mellett a veszteségük elenyésző lenne, viszont a forgalom növekedésében gyorsan kárpótláshoz jutnának az üzletek és az üzemek. De kárpótolná az eladót fogyasztói minőségében is az árszínvonal csökkenése.

Az olcsóbbodási folyamat árja feltartóztathatatlan tör utat magának. Meggyorsítani a menetét hatalmi szóval természetesen nem lehet és ezt csak az egységes közszellem akarata eredményezheti. A további olcsóbbodás felé halad ma mindenki, ez elvitázhatatlan – az is, aki olcsóbbodást akar és az is, aki ellene foglal állást. De az olcsóbbodás ko-

moly akarása meggyorsítja ezt a folyamatot és mindenképpen az ország érdekében áll, hogy ez a folyamat ne húzódjon el még további négy-öt esztendeig, hanem a tespedés korát mielőbb a gazdasági virágzás kora váltsa fel. *Megakadályozni úgy sem lehet, mielőbbi eljövetele pedig érdekünkben áll – siettessük tehát. Siettessük ott, ahol a drágaság a legnagyobb: a közszükségleti cikkeknél.* Itt megfelelő intézkedések nagyon rövid idő alatt eredményhez vezethetnek. Elég egy-két erőteljes lökés ahhoz, hogy az olcsóbbodás szekere a helyes úton könnyen gördüljön tovább, elég csupán megnyitni az utat, hogy azon gyors vágatással közeledjünk a jobb jövő felé. A cél az legyen, hogy az áruk legfontosabbjai, azok, amelyek mindenki számára nélkülözhetetlenek, azok szálljanak le a mai magasságból oda, ahol a kispénzű fogyasztó is eléri őket.

Olcsó kenyér, olcsó ruha, olcsó lakás – ez legyen az a cél, amit minden erővel el kell érni, ami a gazdasági helyzet javulását hozza magával.

XII. FEJEZET.

A kibontakozás igazi útja.

1. *Az olcsó ruha (az ipar problémája)* – Védővámok és kartellek – Szervezkedés a fogyasztók ellen – Támogatni kell a fúziókat – A részletüzletek fontossága – Rendet kell teremteni a textilt piacon – 2. *Az olcsó kenyér (a mezőgazdaság problémája)* – A malomkartell szerepe – A mezőgazdaság krízis felé halad – Nem agrárvám kell, hanem racionális termelés – Át kell szervezni a mezőgazdaságot – A hitel szorosan összefügg a termelési rendszerrel – 3. *Az olcsó lakás (az építkezés problémája)* – Lakásrendeletek – Az építési hitelek – Bérházak helyett családi házakat építsünk – Lakásvásárg Budapestten – Telekügy – A közlekedés megjavítása

7. *Az olcsó ruha.*

Olcsó kenyér, olcsó ruha, olcsó lakás – amíg mindez nem valósul meg, addig nem lesz ebben az országban gazdasági fejlődés, addig nem múlhat a válság, hanem tovább tart a mai tespedés. Enélkül pang a kereskedelem, áll a termelés, állandó nélkülözésekkel küzd az ipar, a sok munkás és egyéb alkalmazott. De ha elérkezik majd az olcsó kenyér, az olcsó ruha és az olcsó lakás korszaka, akkor érdemes lesz termelni, mert lesz fogyasztó, érdemes lesz kereskedni, mert lesz vevő, érdemes lesz dolgozni, mert eredménnyel jár minden munka.

Az olcsóbbodást folyamatot legnagyobb mértékben a monopóliumok hátráltatják; azok a hatósági intézkedések, amelyek néhány vállalat részére ki-

váltságos helyzetet biztosítanak a piacon. Ezek a vállalatok pedig arra használják fel kiváltságos helyzetüket, hogy az árakat a legjobb belátásuk szerint és természetesen a maguk érdekének megfelelően irányítják és állandóan abban a magasságban tartják, amit a fogyasztók éppen hogy üzeni tudnak. Horribilis nyereségeket vágnak zsebre a kartellek, amelyek ezeknek a kiváltságos helyzeteknek a haszonélvezői és rengeteg milliárddal károsítják meg évenként a fogyasztóközönset, amely kénytelen a kartellek által diktált összegeket fizetni, minthogy hiányzik az egészséges verseny.

Minden olcsóbbodás előfeltétele, hogy az állam szüntesse meg a mesterséges monopóliumokat, amelyek örökös veszedelmei a gazdasági életnek. A vámok viszik itt a legfontosabb szerepet és rendszerint a vámok tenyésztki a kartelleket is. Sok panasz hangzik el mostanában a kartellek ellen. Mindenfelé állami beavatkozást sürgetnek, karteli-törvényt, állami felügyeletet. Azonban nem olyan hatósági intézkedések kellenek a kartellek ellen, amelyek a vállalatokat állami felügyelet alá helyezik, amelyek a vállalatok működésébe beavatkoznak, hanem éppen olyan intézkedésekre van szükség, amelyek megszabadítják a piacot minden hatósági korlátozástól és beavatkozástól és lehetetlenné teszki ezáltal azokat a visszaéléseket, amelyek a vámok árnyékában tenyésznek.

Mert mi a vám? A hatósági ármegállapítás egyik módja, amely azonban nem maximálja, hanem minimálja az árakat. Megdrágítja a külföldről az

országba igyekvő árucikkek árát és ezáltal a bel-földi ipar részére állandó hasznot biztosít, minthogy megakadályozza, hogy a fogyasztó olcsóbban jusson külföldi áruhoz. A vámok útján történő iparfejlesztéssel tehát mindig drágítás jár együtt.

Magyarország hivatalos gazdasági politikája ma tudvalevőleg erősen védővamos irányzatú és minden téren magas vámok védik az ipart a fogyasztókkal szemben. Most azonban nem az erőszakos iparfejlesztés, hanem elsősorban a fogyasztói válság leküzdése a legsürgősebb feladat. Hasztalan védik az ipart védővámokkal, mégis elsenyved, elpusztul, mert nincsen fogyasztója. Íme, a legmagasabb védővámok mellett hová züllött az ipari Olyan időket élünk, amikor egyedül a fogyasztás támogatása jelent iparpártolást és ezt tudomásul kell vennie a vámpolitikának is.

Hogy lehet-e és főleg kell-e vámvédelem útján életképes ipart nevelni – erről a kérdésről még lehet vitatkozni. Az azonban minden kétségen felül áll, hogy *a vámvédelem alkalmazása nem lehet dogmatikus*, hanem csupán észszerűen, mindig a tényleges helyzetnek megfelelően lehet a vámokkal operálni. Csak fejlett mezőgazdaság, élénk forgalom és a lakosság növekvő gazdagodása idejében szabad oly erőteljes módon avatkozni az áralakulásba, mint amily beavatkozást a vámok jelentenek. Amikor azonban az ország szegény és a forgalom alighogy életjelt ad magáról: nem lehet kísérletezni, sem pedig a gazdag államokat utánozni.

A vámtarifa legyen rugalmas és simuljon a

mindenkori helyzethez, mert ha merev marad, akkor sokszorososan fokozza káros hatását. Amikor tehát a fogyasztás és ezen keresztül az egész ország közgazdaságának megmentéséről van szó, akkor vámpolitikai dogmák érvényesülése miatt nem lehet a vámok útján mesterségesen fokozni a drágaságot és nem szabad olyan helyzeteket teremteni, amelyek néhány vállalkozás adófizetőjévé teszik az egész fogyasztótársadalmat, verseny hiányában kiszolgáltatva őket ezek önkényes és egyoldalú ár-megállapításának.

Hozzá kell kezdeni ezen a téren is az indokolatlan és ártó hatósági beavatkozás lefaragásához. *Az elsődendő közszükségleti cikkek vámjának haldéktalan felfüggesztésével, illetve mérséklésével kell az államnak elősegíteni az árcsökkenések útját ott, ahol kartellek vették kezükbe a piac árainak irányítását.* Igazán nem lehet üvegházi növénynek tekinteni azokat az alakulatokat, amelyek a kartellálást már keresztülvitték, nem őket kell még a szellő ellen is megvédeni, hanem ellenezőleg, ma már éppen töltik kell megvédeni a közgazdaságot. Nem szabad továbbra is lehetővé tenni azt az állapotot, hogy egyes vállalatok ugyanazt az árut a külföldön jóval olcsóbban adják, mint idebenn az országban, csupán azért, mert a vámok a belföldön magasabb árakat biztosítanak a számukra. *Ma nem a külföldi piacok meghódítása a cél, hanem a hazai piac megmentése.*

A kartellszervezet a legnagyobb erőt kölcsönzi tagjainak és minden tekintetben biztosítja a benne

tömörült társaságokat; ezek védve vannak a piac hullámverése ellen és így különösen megnövekszik a hatalmuk olyankor, amikor a gazdasági élet válságokkal küzd. Ilyenkor a maguk szakmájában diktátorai a piacnak, de igen gyakran más áruk piacán is éreztetik hatásukat, különösen azok a kartellek, amelyek valamely elsőrendű közszükségleti cikk (cukor, szesz, bőr, stb.) tulajdonosai. Domináló szerepük van tehát ma is a kartelleknek a drágaság fenntartásában, illetve ők hátráltatják legnagyobb mértékben az olcsóbbodási folyamatot.

A mai súlyos időkben mind ipari, mind pedig kereskedői körökben sűrűn hangoztatják a kartellálás szükségességét az állítólagos „árrontókkal” szemben. Ugyanis az olcsóbbodási folyamat nem egyenletesen jelentkezik az egész piacon, hanem csak fokozatosan. Egyes cégek hamarabb ismerik fel a helyzetet és hamarabb szállítják le az árakat, amivel természetesen a többiek árait is rövidesen lenyomják. Ez ellen akarnak védekezni egyes cégek azáltal, hogy kartellben akarják megszervezni a szakmát. Teljesen helytelen és káros felfogás ez, amely nem számol a való helyzettel, nem törődik az ország pusztulásával, hanem csakis a maga pillanatnyi érdekét nézi. Minthogy azonban kartellek a legtöbb iparágban csakis akkor keletkezhetnek, ha kizárják a külföldi versenyt, ezért mindenütt, ahol ilyen kartelláló törekvések mutatkoznak, megfelelő vámpolitikával kell megakadályozni a fogyasztók kiuzsorázását.

Nem kartellek létesítése által kell az életképte-

len vállalatokat megmenteni, hanem éppen azt kell lehetővé tenni, hogy a piac megtisztulhasson a létszámfeletti, a konjunktúra idejéből visszamaradt cégektől. Ha pedig azok valami értéket képviselnek, akkor elő kell segíteni, hogy más vállalatokkal egyesüljenek. *Támogatni kell a fúziókat*, ha ezek a rezsi csökkentését szolgálják, ha tényleg termelési érdek kívánja meg a vállalatok egyesítését, de a fogyasztókkal szemben való szervezkedést elősegíteni nem szabad. Csak azok a fúziók, koncentrációk lesznek egészségesek, amelyek adminisztrációs költségek megtakarításával és a termelés egyszerűsítésével járnak, mert mindez elősegíti az olcsóbodást.

Amilyen nagyfontosságú a kereskedő szempontjából, hogy minden nehézség nélkül jusson áruhitelhez, éppoly fontos, hogy ily áruhitelt élvezzen a fogyasztó is: a *részletüzletek* útján. Ez a rövid idő előtt feltámadt üzletág a közeljövőben domináló szerephez jut majd a gazdasági életben és ezért minden kereskedő a maga boldogulását támogatja, amikor részletüzletekre rendezkedik be. A részletüzlet ugyanis egyformán szolgálja a fogyasztót és a kereskedő érdekeit. Amikor a társadalom annyira elszegényedett, mint azt napjainkban látjuk, amikor minden bevásárlás úgyszólván beruházást jelent a legtöbb ember számára, akkor lehetővé kell tenni, hogy a vevő részletekre elosztva törleszthesse a vételárat.

A részletüzletnek tehát az a közgazdasági jelentősége, hogy megélénkíti a forgalmat és azok szá-

mára is megkönnyíti a vásárlást, akik egyösszegben csak kevés pénzzel rendelkeznek. Ezért természetesen a részletüzlet nem jelentheti azt, hogy az áru a piaci árnál jóval drágábban kerüljön eladásra, mint ahogyan azt a részletüzletek megindulásánál láttuk. Legfeljebb az a kamat terhelheti a vevőt, amit a kereskedő fizet a hitelbe vásárolt áruk után.

Az olcsóság szolgáltatába kell állnia az iparnak és a kereskedelemnek egyaránt. Hiszen a magas árak semmit sem érnek, amíg csak papíron érvényesülhetnek, semmit sem érnek, ha nincs fogyasztó, aki vásároljon is a magas árak mellett. A kereskedelemnek és az iparnak legnagyobb érdeke ma az olcsóság, mert minél alacsonyabbak az árak, annál nagyobb arányban növekszik a forgalom. Különösen a ruházatkodási cikkek árát kell jelentékenyen a mai árnívó alá szállítani, hogy a lerongyolódott fogyasztó végre ismét kiruházkodhasson.

Amiért nálunk oly drága a ruházatkodás, annak nem kis mértékben az az oka, hogy *túlteng a textilipar és a textilverkedelem*. A kötött forgalom idejében nagyon felduzzadt a textilnagykereskedők száma, minthogy a külföldre voltunk utalva és a behozatali engedélyek rendszere alaposan kiéheztette textiliákban az országot. Ebben az időben nagyon megdrágultak a ruházati cikkek, messze a paritás fölé emelkedtek az árak és a közvetítésen sokat lehetett keresni. Ezenkívül az elzárkózás korában indul erősen fejlődésnek textiliparunk is és minthogy a külföldi konkurrencia alig jön számításba: az infláció esőjében gabonamódra szaporodtak a textilgyárak.

A konjunktúra elmúltával azonban ebben a szakmában is a minimálisra csökkent az üzleti tevékenység, de megmaradt a sok gyár és a sok nagykereskedés és megmaradt a rengeteg rezsi. Ezért a fizetéképtelenségi járvány elsősorban a textilpiacon száguldott végig, minthogy itt voltak mindig a legegészségtelenebb állapotok. Azonban ma is az a helyzet, Hogy a minimális forgalomban nagyon sok életképtelen gyár és üzlet vesz részt, amik tengődésüket csak a magas textilvámoknak köszönhetik. Jellemzi a helyzetet, hogy *még ma is több a textilnagykereskedő Csonkamagyarországon, mint amennyi Nagymagyarországon volt, bár azóta a gyárak száma is meggyarapodott*; tehát még normális forgalom mellett is feleslegesen túltömött ez a szakma. A rengeteg cég rezsiköltségét azután a túlajtott textilárakban fizeti meg a közönség, mert a vámok mellett ezek a rezsiköltségek okozzák a magas árakat. Ezen a piacon követeli a fogyasztás és az ország közgazdasága legelsősorban a vámsorompók megnyitását, hogy a piac mielőbb megszabaduljon azoktól, akik feleslegeseknek bizonyultak, mert csak így számíthat az ország népe a ruházati cikkek olcsóbbodására.

2. Az olcsó kenyér.

Az olcsó kenyér elsősorban a magyar mezőgazdaság, nem pedig a fogyasztás problémáját jelenti. A fogyasztónak ugyan sok fejtörést, sok álmatlan éjszakát okoz, hogy a gabona legutóbbi nagy áresését miért nem követte nyomon a liszt és

a kenyér olcsóbbodása és különösen a városi polgár sokat tűnődhetett a magyar malomipar kiváltságos helyzetén. Azon például, hogy lesz vagy nem lesz maíomkonceníráció, ami mindenesetre sokkal fontosabb kérdés, minthogy olcsóbb vagy drágább lesz vájjon a liszt? Annál is inkább, mert hiszen a malomkartell csak egyre magasabb lisztárakat produkálhat. Sokat elgondolkozhatott ezen a budapesti lakos, bár a főváros vezetősége édes-keveset foglalkozott eddig ezzel a kérdéssel, pedig *a főváros lakossága szenved elsősorban a malmok árpolitikája miatt*.

Mert elsősorban itt és nem a pékekben kell a baj okát keresni. Abban, hogy a malmok állandóan kariellálásra törekednek és az árpolitika terén a legnagyobb ellentétek idején is akadálytalanul megérthetik egymást. Tény, hogy az ország feldarabolása nagyon súlyosan érintette a malomipart, hogy a Kisalföld, a Bácska és a Bánát elvesztése következtében Csonkamagyarország termése csak részben tudja foglalkoztatni a megmaradt hatalmas arányú malomiparunkat, ami a változott viszonyok következtében túlméretezettnek bizonyult. A válságos helyzetből azonban csak két út vezethet ki. Vagy sikerül importált terményekkel táplálni a hazai malomipart és újra ideterelni az elvesztett területek gabonáját, vagy pedig – ellenkező esetben – le kell vonni a konzekvenciákat és le kell bontani a túlságosan nagy dimenziókat. De a harmadik megoldás, amely mesterséges lisztdrágaságot idéz elő és a fogyasztókkal fizetteti meg a hatalmas és fő-

lősleges rezsit: ez erkölcstelen és ez ellen minden erővel küzdeni kell.

A mezőgazdaság nagyon súlyos problémák előtt áll, esetleg már a közel jövőben. A magyar, de egész Középenrópa mezőgazdaságának helyzetét a tengerentúli verseny mellett az oroszországi események alakulása befolyásolja. Oroszország ma még nem jön számításba mint exportáló állam, azonban azzal számolni kell, hogy ez előbb-utóbb bekövetkezik. Hiszen *a tengerentúli verseny is nagyon megnövekedett a háború után, ha pedig az orosz verseny is megjelenik a piacokon, az nagyon lényegesen fogja befolyásolni az európai versenyviszonyokat, az árak alakulását és az értékesítési lehetőségeket.* Oroszország rövidesen kiérdemelheti az „Európa éléskamrája” elnevezést, minthogy termelési költségei lényegesen kisebbek, mint pl. a miénk. Az osztrák és német piacon tehát számolnunk kell az orosz gabona versenyével, de meggondolásra készíti a magyar gazdatársadalmat az a körülmény is, hogy Csehország erős agrárvámokkal zárkózik el és belföldi termelését akarja fokozni, hogy a lehető legnagyobb mértékben fedezhesse belső szükségleteit. Mindez súlyos aggályokat jelent a magyar gabona és liszt értékesítése szempontjából.

A magyar mezőgazdaság mindeddig nem számolt komolyan a gabonavilágpiac helyzetének bekövetkezendő megváltozásával. Sokan az agrárvámokban reménykednek, ez azonban olyan megoldás, amely sokkal többet árt, mint amennyit esetleg használ. Az agrárvám a fogyasztók ellen irá-

nyul, minthogy a legszükségesebb közszükségleti cikkeket drágítja meg, de ezenfelül az egész ipar ellen irányul, mert a kenyér drágításával emeli a termelési költséget. Ami pedig lehetetlenné teszi az exportot és az olcsó gabonát importáló ipari államok fölényét juttatja mindenütt érvényre.

A gabonavám nem jelent megoldást, mint ahogyan a hatósági beavatkozás mindenütt csak félrendszer szabály, sohasem orvosolja, csak átcsoportosítja a bajokat. Ezenkívül a gabonavám a mezőgazdaság egy részének érdekeit védi csupán – ezt is látszólag, hiszen a válságban az áremelés a fogyasztás jelentékeny csökkenését eredményezné – és nem használ a mezőgazdaság összességének sem.

Az egyetlen megoldás, amely elhárítja a mezőgazdaságot fenyegető veszedelmet: *a mezőgazdaság átszervezése*. Mezőgazdaságunk ma túlnyomórészt szemtermelésre van berendezve, extenzív, többnyire kezdetleges, beruházások nélküli és nehezen értékesít, éppen ezért könnyen elmerül az adósságban. Ezen az állapotban kell változtatni. *Át kell térni az egyoldalú szemtermelés útjáról arra az útra, amelyen sokkal könnyebben hasznosítható a munka eredménye*. A mezőgazdasági termelés intenzitásának emelésére kell törekedni, de nem a szemtermelés, hanem elsősorban más gazdasági ágak fejlesztése folytán. A gabonatermelés mellett nagy figyelmet kell fordítani a földművelés többi ágazataira is. Állattenyésztésünk minden ágát a lótenyésztés színvójára kell hozni, de azon túl is kell fejleszteni, hiszen a szarvasmarha- és sertés tenyésztés fontos-

sága jóval megnövekedett a lótenyésztéshez képest, mely utóbbi a legutolsó időben mind gazdasági, mind hadi szempontokból csökkent. Fokozni kell a gyümölcstermelést, a tejtermelést, a baromfi-tenyésztést, tehát a mező- és kertgazdaság minden olyan ágát, ami exportképes és aminek számára a nyugati országok megfelelő fogyasztóterületnek ígérkeznek. Mert gabonánk, lisztünk és borunk számára egyre nehezebb lesz piacot biztosítanunk.

Iparosítani kell a mezőgazdaságot, még pedig két irányban. *Iparosítani kell a mezőgazdasági termelést, annak minden ágát, haladni kell a korral és a termelési technika fejlődésével. De fejleszteni kell a mezőgazdasági termények ipari feldolgozását is* és a gabonatermelés mellett rá kell térni az őstermelés eddig elhanyagolt ágazataira is, amelyek jóval nagyobb jövedelemmel kecsegtetik a mezőgazdaságot, mint az eddigi extenzív gabonatermelés.

Az állattenyésztés, a tej-, a baromfi-, a főzelék- és gyümölcstermelés intenzívvé tételére kell iörekedni minden erővel és fokozatosan egyre nagyobb területet kell ezeknek a művelési ágaknak a szolgálatába vonni. Magyarország leghűbb támogatója a természet és legnagyobb tőkéje a földje – ezt a tőkét, ezt a támogatást kell tehát a legmegfelelőbben hasznosítani. A gazdasági élet elsősorban a termőföldön nyugszik, ezt kell kiaknázni, ennek az adományaira kell alapozni az ország gazdagságát.

A mezőgazdaság átszervezése sok megfontolást, sok időt, sok munkát és sok tőkét kíván. A hosszúlejáratú hitelek problémája azonban – mint

a mezőgazdasági hitelek problémája általában – a termeléstől függ. A mezőgazdaság mai rendszere nem bírja el a hiteleket, hiszen ma már a gazda olcsóbb gabonát arat, mint amilyent vetett. *A mai extenzív termelés nem győzi a kölcsönök terheit, ezért volt a magyar föld mindig erején felül eladósodva..* Elmúlt már az az idő, amikor a föld hitelét csupán a telekkönyv alapján állapíthattuk meg, mert a inai időkben már a föld hozadéka, a mezőgazdasági termelés eredménye mutatja meg: mennyi kölcsönt bír el a föld, aminek tisztán ki kell hoznia a kölcsön terheit. A mezőgazdasági hitelek problémája akkor oldódik csak meg véglegesen, amikor a birtokos a telekkönyv mellett az évi mérleget is megmutatja.

3. Az olcsó lakás.

Az olcsó lakás az építkezés problémája. Súlyos gondja ez nemcsak a fővárosnak, hanem az egész országnak, mert az építkezési válság számtalan irányban érezteti hatását. Az iparágak egész sorozata csak akkor boldogul, amikor megélnékül az építkezés és azok az iparágak, amelyek közvetlenül építkezéssel foglalkoznak, éppen úgy érzik az építkezési válságot, mint a lakberendezési iparok, a cementgyárak csak úgy, mint a szőnyegkereskedők. De elsősorban természetesen a lakókat sújtja az építkezések elmaradása.

Hosszú ideig hatósági intézkedésekkel akarták megoldani nálunk is – mint sok helyt külföldön – az olcsó lakás problémáját, természetesen minden ilyen próbálkozás hasztalan volt. A magántulajdon

teljes visszaállításához vezet ezen a téren is az út, mert *a lakásrendeletek megvédik ugyan a lakót, de csak azt, aki már akkor birtokban volt, amikor kiadták a rendeletet.* Aki később akart lakást szerezni, aki a lakásforgalom megkötése után akart otthont alapítani, az már elkésett és vagy baraklakás jutott az ilyennek osztályrészül, vagy pedig uzsorapénzen tudott csak lakást szerezni. A lakásrendeletek eltüntették a lakásokat, mert megakadályozták a normális lakásforgalmat, hiszen nemcsak a lakót védtek meg a háziúr ellen, hanem értékes hitbizománnyá változtatták át a lakásokat, amit a régi bérlő csak óriási összegek lefizetése ellenében engedett át új bérlőnek. A lelépési díjak rendszere cseppet sem vitt közelebb az egészséges viszonyokhoz, cseppet sem kevésbé terhes azért, mert nem a háziúrnak kellett a „lelépést” fizetni. Az egész rendszer csak prolongálta a bajt anélkül, hogy a gyógyulást közelebb hozta volna.

A korona stabilitása volt az első lépés, amely az építkezések felé vezetett, mert a magánépítkezés problémája voltaképpen egybeesik az építkezési hitel problémájával. Hosszú, nagyon hosszú az az út, amely a teljesen dezorganizált hitelviszonyoktól a hosszúlejáratú, amortizációs építkezési hitelekhez vezet és ez a hosszú út sok nyomorúságot tenyészt. Az építkezési jelzáloghitelek pedig teljesen konszolidált gazdasági és társadalmi viszonyokat tételeznek fel, amikor a hitelező nyugodt lélekkel helyezi ki hosszabb időre is a pénzét.

Most már lassan megindul azért az építkezés.

Egyelőre ugyan még az a helyzet, hogy kész házat jóval olcsóbban vásárolhat az ember, mint ameny nyibe annak felépítése kerül, de az ingatlanok ár-emelkedése – ami a lakbérek emelkedésével tart lépést – rövidesen meg fogja szüntetni ezt az állapotot. Az építkezés mégis csak megindul. Eleinte a saját szükséglet fedezésére szolgáló építkezés, amit azonban nyomon követ a bérházépítés is. Mihelyt a hosszúlejáratú hitelek megszerzése nem fog nehézségekbe ütközni, a kínálkozó nagy haszon miatt erős lendületet vesz majd az építkezés.

Hogy azonban a mai sivár viszonyok mellett az építkezés oly mértékben induljon meg, amint az kívánatos lenne, hogy tényleg közeledjünk az olcsó lakás ideáljához, ahhoz a mai hivatalos építkezési politikának a megváltoztatására van elsősorban szükség. Nálunk mind az állam, mind pedig a főváros – az utóbbinak bűne a mai lakásnyomorúság – nemcsak maga is a bércaszárnya-építést frekvenc tálja, hanem szinte kizárólagosan a bérházépítőt támogatja. Így az állam építési akciói kifejezetten a bérházépítést segítették elő. Nagyon helytelenül. *Mert a mai tökeszegénység mellett a kistökések, a kevéspénzű emberek törekvéseit kell támogatni, akik nem hatalmas bér caszárnyákat építenek, hanem kis családi házakat a maguk számára, ahol a gazdasági élet forgataga elől meghúzódhatnak.*

Kis családi házak építését kellene támogatnia a fővárosnak és az államnak is. Hány köztisztviselő építene boldogan magának, a családjának, ha lakbérével amortizálhatná az építkezést! A főváros

határában, illetve közvetlen közelében rengeteg beépítetlen terület fekszik parlagon, amely mind alkalmas lenne tisztviselő-városrészek alapítására. Ma még olcsón lehet telekhez jutni és az építkezés sem drága. *Ha az állam, a főváros, a bankok és a nagyvállalatok lehetővé tennék, hogy nyugdíj képes alkalmazottaik a lakberek tőkésített értékének megfelelő építkezési kölcsönhöz jussanak, akkor az olcsó lakás problémája nagyon gyorsan megoldódna* Budapesten is és a vidéki városokban is. Szociális szempontokból pedig mérhetetlen jelentősége lenne annak, ha a bérkaszánya-rendszer helyett, amely egészségtelen és a társadalmi betegségeknek is melegágya, a családi házak rendszerére térne át elsősorban a főváros. Csak megindítani kellene ezt a folyamatot és az építkezés terén rövidesen nem várt fényes eredmények mutatkoznának.

Mert most nagyon távol vagyunk az olcsó lakás ideáljától. A bérek egyelőre hatósági megkötés alatt vannak, de ezt az egészségtelen állapotot soká ıentartani nem lehet. Viszont a bérek emelkedése egyáltalában nem tart lépést a lakosság fizetőképességével, egyre nehezebben tudja a lakó a mai nehéz viszonyok között a lakbéréket előteremteni. Ezt mutatja egyrészt az albérletek olcsóbbodása, mert mind többen és többen igyekeznek a lakbéréket albérbeadással kipótolni és a nagy kínálat folytán az albérletek olcsóbbak lesznek. Másrészt pedig egyre kisebbek lesznek az úgynevezett lelépési díjak, ami viszont azt mutatja, hogy mind többen és többen

kínálják eladásra a lakásukat, míg ők maguk olcsóbb, kisebb lakásba, vagy pedig a környékre törekednek. Legokosabban még azok tették, akik a lelépési díj segítségével kis házat vagy telket vásároltak, ezek legalább biztosították maguknak a jövőt. De most már csökkennek a lelépési díjak, a lakbérek pedig egyre emelkednek – *nagy lakásválsággal fenyeget a teljes felszabadtítás.*

Ezt a lakásválságot kell megelőznie egy nagy-szabású családiházépítő-akciónak. Nem kell ehhez sem külön szövetkezet, sem pedig részvénytársaság alakítása, nincsen semmi szükség kollektív építkezésekre, hiszen éppen elég munkanélküli építész van Budapesten. Minden egyesületesi nélkül csupán arra van szükség, hogy minden lakbéres és nyugdíjképes alkalmazott oly összegű építkezési kölcsönben részesüljön, amit 15-20 esztendő alatt lakbéréből amortizálni tud. Ennek az akciónak a pénzügyi keresztülvitele semmi nehézségbe nem ütközhet; ez oly befektetés, ami a lakbérekből gyorsan amortizálódik kamataival együtt, bekebelezéssel pedig minden eshetőséggel szemben biztosítható. A mai viszonyok mellett a telek sem okoz nagy gondot, ha parcellázási és egyéb telekforgalmi nehézségek nem képeznek akadályt. Természetesen minden családiház-akció csak akkor vezethet eredményre, ha *megfelelő közlekedési viszonyok* támasztják alá.

B E F E J E Z É S

A magunk erejéből kell leküzdenünk a válságot – Új korszakot hozzon az új pénz – A világszínkép képe – Új konjunktúra felé? – Tanulságok

Olcsó kenyér, olcsó ruha, olcsó lakás – mind a magasra emelt magyar lobogó három színe: mutassa azt az utat, amit követnünk kell, hogy kiálbaljunk a mai nyomorúságból. Eleget szenvedett ennek az országnak a népe, eleget vesztett ahhoz, hogy végre megpróbálja: eljuthat-e egy jobb jövőhöz.

Vannak sebeink, amiket csak az idő gyógyíthat meg és vannak sebeink, amiket az idő sem tud meggyógyítani. Ami minden bajunk kútforrása, ami minden gazdasági nyomorúságunk okozója: Trianont egyelőre magába temeti minden magyar. *Tudjuk, hogy a mai szűkreszabott határok között sohasem indulhat egészséges fejlődés, de ezen egyelőre nem tudunk segíteni.* Amin azonban segíteni tudunk, aminek megjavítása csupán rajtunk múlik, elszánt akaraton és cselekedeteinken, ott cselekednünk kell habozás nélkül, mert azzal tartozunk magunknak, családunknak és nemzetünknek.

A habozás, a kételkedés, a tétovázás, a kétségbeesés ideje elmúlt, mert ha tovább folytatódik, akkor a biztos pusztulásba visz. *A mai állapotokon változ-*

tatni kell, még pedig minél előbb, mert minden halogatás csak további áldozatokat követel.

Ha nem törekedünk a fentvázolt utakon arra, hogy az olcsóbbodás minden vonalon az üzleti élet feltámadására, a forgalom megnövekedésére vezessen, akkor nagyon, de nagyon hosszú ideig elhúzódhat még a sivárság kora, telve áldozatokkal és veszteségekkel. Itt van előttünk Ausztria példája – pedig ez az állam messze felettünk áll gazdasági fejlettség és tőkeerő terén, – ahol még mindig a két év előtti válság hatása alatt áll az egész gazdasági élet. *Külföldi segítségre szükségünk van, de a saját erőnkől kell talpraállnunk, hogy azután a külföld támogatásával tanuljunk újra járni.* Ha megteremtjük újra a piac harmóniáját azáltal, hogy az olcsóbbodási folyamatot – ami útban van és feltartóztatlan – meggyorsítjuk, különösen a közszükségleti cikkeknel, akkor a további haladás már könnyű és gyors ütemű lesz.

Az új pénznek új gazdasági felfogást, új gazdasági életet keli hoznia. A pengővel egyidőben az önálló gazdasági szellemnek, a vállalkozókedv féléledésének, a termelő munkának valutája is forgalomba kell, hogy jöjjön, – új korszaknak kell kezdődnie Magyarországnak gazdasági történetében.

Új konjunktúrában senki se bizakodjon. A pénzünk stabil, az államháztartás egyensúlyban van, messze vagyunk ma már azoktól a kaotikus állapotoktól, amelyek a konjunktúrát létrehozták. De nincs is szükségünk arra a konjunktúrára, amely

néhány száz, vagy néhány ezer embernek horribilis összegeket juttatott, a többi milliónak pedig csak nyomort, koplalást, elszegényedést, lerongyolódást. Amikor az egyik azt nyerte, amit a másik elveszített, de a vad tombolás az összvagyonot semmivel sem növelte, csak felélte a készleteket – ezt a konjunktúrát nem várjuk vissza.

Ha a munkában eltöltött évek gyümölcse meghozza majd azt a konjunktúrát, ami a gazdasági élet örök hullámozása során bizonyos időközökben jutalmazza a termelést, a kitartó munkát és az akadályoktól vissza nem riadó vállalkozást, akkor ez *a konjunktúra csupán az általános vagyonosodást jelentheti, amikor a nemzet gazdagságának növekedése, a termelő munka eredménye mindenkinek csak ad, de nem vesz el semmit másnak a rovására.* Ezt a konjunktúrát várjuk, de ezt nem a vak véletlen, hanem csupán a fokozódó termelés, fogyasztás és fogalom hozza.

A világpiacon helyzete ma nem kedvező. Európa nyugtalan, forrongó, gazdasági helyzete kusza, gazdasági jelentősége pedig erősen visszaesett. Az európai gazdasági depresszió csak lassan enged fel, de nekünk magunknak is kezünkbe kell venni már a munkaeszközöket, eltakarítanunk a romokat és építenünk – elsősorban a magunk erejéből.

A nemzet és a magyar gazdasági élet nehéz napjainak elsősorban a tanulságait szűrjük le a magunk részére; gondolkozzunk rajtuk, az eseményeken, amiket átélünk és őrizzük meg a tapasztalatokat

a jövő számára. Megtanulhatjuk ebből és meg kell tanulnunk, hogy *az állami gazdálkodás sohasem helyettesítheti a magángazdálkodást, mert hatalmi szóval termelni nem lehet.* Meg kell tanulnunk, hogy *az állam hitele mindnyájunk hitelét jelenti és az infláció államcsődje kikerülhetetlenül az egész ország közgazdaságának pusztulását hozza magával.* Ezért a pénz becsületét és értékét mindig és minden körülmények között meg kell védeni. Fel kell ismerünk továbbá azt az igazságot is, hogy nem egyes nagy vállalatok, *nem a kartellek gazdagsága jelenti a nemzet vagyonoosságát, hanem a tömegek gazdagsága, a tömegek vagyona, az ország minél nagyobb fogyasztóképesége.*

És végül meg kell tanulnunk azt is, hogy *a gazdasági helyzetet semmi csoda meg nem menti és a válságot csodaszerek nem tüntethetik el, csak a magunk akarata és munkája és nem csodákra, hanem kellő józanságra, a helyzet helyes felismerésére van szükségünk, hogy az ország a jövőben boldoguljon.*

TARTALOM:

	Oldal
Bevezetés.....	3
Miért fordul a tömegek figyelme a közgazdasági kérdések felé? – A közgazdaság jelentősége – Tanít a válság – A tudatlanság pesszimizmusa – Miért fontos mindenki számára a közgazdasági események tanulmányozása? – A holnap problémája	
I. Fejezet. Belgrád és Trianon	9
1. <i>Az állami befolyás növekedése</i> – A háborús gazdálkodás lélektana – A központok világa – Szabályozzák a fogyasztást – Kifejlődik a rablógazdálkodás rendszere – Az egyéniség pusztulása –	
2. <i>Társadalmi átalakulások a háborúban</i> – Növekedik az áruhiány – Megindul a drágaság folyamata – A háború konjunktúrája – Akik mindent elveszítettek –	
3. <i>A forradalmak közgazdasága</i> – Teljes központosság: kizárólagos rablógazdálkodás – Az erőszak mint gazdasági tényező – A hatósági termelés fiaskója – Elfogynak a készletek – Út az államcsődhöz	
II. Fejezet. A konjunktúra	22
1. <i>A koronaromlás konjunktúrája</i> – Devalváció – Hajsza az áruk után – A tőzsdei hossz – A tőzsde az egyedüli pénzforrás – A textilkonjunktúra – A szokoltartozások – Mindent elborít a drágaság –	
2. <i>Improduktív konjunktúra</i> – Fiktív értékek – Társadalmi eltolódások – A konjunktúra hősei – Adósok és hitelezők – Akik a tőzsdén pótolták a fizetést	
III. Fejezet. A szanalás	33
1. <i>A stabil korona</i> – Miért kellett a külföldi segítsége? – Bizalmatlanság – Koronajavítási kísérletek – A külföldi kölcsön szerepe –	
2. <i>Egyensúlyban a budget</i> – Vagyonelkobzások – Növekednek a bevételek – Bankóprás helyett adóprás – A forgalmi adók rendszere – Változások az adózásban –	
3. <i>Az igazi takarékoság</i> – Az állam visszavonul a magángazdaság	

területeiről – Takarékoskodás a funkciókban - Oldal
 A külföld bizalma – Helyreállt az államhitelek -
 Hitelezői kontroll

IV. Fejezet. A válság útja..... 43

1. *A válságot nem a szanalás hozta* – A kon-
 junktúra délibábja után nyomor és nélkülözés -
 Hová lett a budget deficitje? – A közterhek
 hatása – 2. *Hogyan jött a válság?* – Sorsjegy-
 láz – Ez a válság különbözik más válságok-
 tól – A stabil korona hatásai – Régi bűnök
 büntetése – A gazdasági dermedtség kora

V. Fejezet. A mezőgazdaság válsága..... 51

1. *Az- "agrárország"* – A föld eladósodása -- Az
 agrárválságok problémája – Maximálás és rekvi-
 rálás – 2. *Agrárkonjunktúra* – Magas gabona-
 árak – Tehermentesül a föld – Világkonjunk-
 túra- Nem investál a gazda – 3. *Válság fe-
 nyegeti a gabonatermelést* – Az orosz verseny
 kilátásai – A földreform – Tőkehiány a mező-
 gazdaságban – Az agrárhitelek ügye

VI. Fejezet. Az ipar válsága 60

1. *Az elzárkózás kora* – Gyárkonjunktúra -
 Alapítási láz – Nincsen konkurrens – Az ipar
 és a tőzsde – Iparfejlesztés védővámokkal -
 Konjunkturális nyereségek – 2. *Megállnak a
 gépek* – Amikor nincs kinek termelni – Az
 ipari hitel ügye – A bizalmiválság pusztításai
 – Egyes iparágak helyzete – Az építkezési vál-
 ság – A kisipar válsága

VII. Fejezet. A kereskedelem válsága..... 69

1. *Kereskedelem áru nélkül* – A hatósági kor-
 látozások – Új emberek, új erkölcsök – Állami
 külkerkedelem – Behozatali engedélyek – Az
 új gazdagok – A kereskedelmet sújtja legjobban
 a depressió – 2. *Kereskedelem fogyasztó nélkül* – Az igazi szegénység
 – Nincsen vevő- A fo-
 gyasztási krízis jellemzése – Pánik és áresé-
 sek – 3. *A rezsi problémája* – A teli raktár im-
 mobilizálódást jelent – Amikor nem fizetnek az
 adósok – Fizetéseképtelenségi járvány – Nin-
 csen hitel – Vissza a részletüzletekhez

- VIII. Fejezet. A fixjövedelműek válsága 82
1. *A munkás és a tisztviselő* – A hatóságigazdálkodás és az alkalmazottak – Devalválódnak a fizetések – A munkás jobban bírja az iramot – A B-listák – Növekedőben a munkanélküliség – 2. *Stabil pénz és életmód* – A beosztás – A tisztviselő életmódja 1926-ban – Állami és magánalkalmazottak – Státuszrendezés és fizetéscsökkentés – Fix vagy jutalék – A nyugdíjasok – 3. *A szabadfoglalkozásúak* – A starok és akik alulmaradtak – A tőkepénzes – A háziúr és a főbérlő – Tehermentesültek a házak – A lelépés
- IX. Fejezet. A válság valódi képe 93
1. *A hitelválság* – A gazdasági egybefüggés – Hitel és bizalom – Miért nem teremtett a stabil pénz egészséges hiteléletet? – Az uzsorások konjunktúrája – 2. *A tőkeválság* – A tőke szerepének fontossága – Tőkepusztítások évtizede – Háborús tőkepusztítások – Az infláció: vagyonelkobzás – Az infláció megöli a hiteléletet – A konjunktúra súlyosbította a válságot – Túlterjeszkedett a kereskedelem – 3. *Társadalmi változások* – A stabil pénz hatásai – Az árszínvonal változásának hatásai – Miért megy rosszul a kereskedőknek? – A fixfizetések helyzete javul – Az áresés áldozatai
- X. Fejezet. A kibontakozás keresése 107
1. *A kibontakozás útja* – Van-e segítség? – A kibontakozás iránya és gyorsasága – Az ország teljes elszegényedése – 2. *Az állam feladatai* – Ne az államtól várjunk minden segítséget – A tapasztalatok a magunk erejére utalnak – A gazdasági individualizmus – Rugalmasabb adó- és tarifapolitika szükséges – 3. *A külföldi hitelek* – Improduktív célra nem szabad kölcsönt venni – A holt tőkék átváltoztatása szabad tőkévé – A külföldi hitelek hatása – A tőzsde feladata – 4. *A belföldi tőkeképződés* – Az állam nem adhat hitelt – A bankok szerepe – Takarékbetétek – A kötvénypiac – Támogatni

kell a tőkeképződést – 5. *Az eladósodás veszedelme* – A kamatterhek – A külföldi hitelek drágító hatása – A kölcsönök és a fogyasztóképeség – Az eladósodás nem jelenti a válság végét

XI. Fejezet. A fogyasztási válság leküzdése 122

1. *A beruházások* – Milyen beruházásokra van szükség? – Minél több munkaerőt kell foglalkoztatni – A beruházások még nem szüntetik meg a válságot – Hatásuk a gazdasági életre – 2. *A fogyasztási válságon kell segíteni* – A fogyasztáson keresztül kell a termelőt taipraállítani – Árak és jövedelmek – A jövedelmeket ma emelni nem lehet – Le kell szállítani az árakat – 3. *Az olcsóbbodás útja* – Az árak nálunk túlhaladják a világparitást – Ma a köztisztviselő a piac legbiztosabb fogyasztója – Nem lehet feltartóztatni az olcsóbbodás folyamatát – Árleszállítás helyett kedvezmények – Kik veszítenek az olcsóbbodáson? – Siettetni kell az olcsóbbodást

XII. Fejezet. A kibontakozás igazi útja..... 136

1. *Az olcsó ruha (az ipar problémája)* – Védővámok és kartellek – Szervezkedés a fogyasztók ellen – Támogatni kell a fűzőkat – A részletüzletek fontossága – Rendet kell teremteni a textípiacra – 2. *Az olcsó kenyér (a mezőgazdaság problémája)* – A malomkartell szerepe – A mezőgazdaság a krízis felé halad – Nem agrárvám kell, hanem racionális termelés – Át kell szervezni a mezőgazdaságot – A hitel szorosan összefügg a termelési rendszerrel – 3. *Az olcsó lakás (az építkezés problémája)* – Lakásrendeletek – Az építési hitelek kérdése – Bérházak helyett családi házakat építsünk – Lakásválság Budapesten – Telekügy – A közlekedés megjavítása

Befejezés 153

A magunk erejéből kell leküzdenünk a válságot – Új korszakot hozzon az új pénz – A világpiac képe – Új konjunktúra felé? – Tanulságok